

DACIA LITERARĂ

Revistă de reconstituiri culturale • Anul XXX (serie nouă din 1990)

Nr. 4(155) / iarnă 2019-2020

Editori:
MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE IAȘI
ASOCIAȚIA „PATRIMONIUL PENTRU COMUNITATE”

Partener:
DIRECȚIA PENTRU CULTURĂ, CULTE ȘI
PATRIMONIUL CULTURAL NAȚIONAL IAȘI

MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE
Editura Muzeelor Literare
Iași, str. Vasile Pogor nr. 4
Contact: Tel. 0232.213.210
E-mail: edituramlriasi@yahoo.com

Director: Lucian Dan Teodorovici
Redactor șef: Călin Ciobotari
Secretar general de redacție: Iulian Pruteanu
Redactori asociați: Amelia Gheorghită, Monica Salvan
Georgiana Leșu

Layout/DTP: Anca Bîrliba
Corector: Roxana Drugescu
Copertă: Anca Bîrliba
Marketing: Alina Aron

Serie nouă (1990)
Fondatori: Val Condurache
Daniel Dimitriu
Lucian Vasiliu

Pentru abonamente sau informații suplimentare
ne puteți scrie la adresa dacialiterara@yahoo.com

www.muzeulliteraturiiiasi.ro

**Opiniile exprimate în revistă aparțin autorilor
articolelor și nu reprezintă neapărat
punctul de vedere al redacției**

DACIA LITERARĂ

Revistă de reconstituiri culturale Anul XXX (serie nouă din 1990)

Nr. 4 (155) / iarnă 2019-2020

Patricia MARINESCU

FILIT #7, la start...

Timp de cinci zile, în cadrul FILIT au loc zeci de evenimente: întâlniri literare cu vedete ale scenei literare mondiale, nopți albe ale poeziei și muzicii, ateliere și mese rotunde profesionale, concerte și lecturi.

Deschiderea oficială va avea loc la ora 20.00, la Palatul Culturii, unde va avea loc un concert al cvartetului Ad Libitum.

Richard Ford, unul dintre cei mai apreciați scriitori americani contemporani, primul autor care a primit în același an premiul Pulitzer și PEN/ Faulkner Award for Fiction, pentru romanul *Ziua Independenței*, va fi prezent la FILIT.

La Iași se va afla și unul dintre cei mai importanți scriitori ruși ai momentului. Mihail Șîșkin este singurul scriitor care a primit toate cele trei mari premii literare rusești: Russian Booker Prize, Russian National Bestseller și Big Book Prize.

De asemenea, publicul va avea ocazia să o întâlnească pe María Dueñas, scriitoarea spaniolă ale cărei romane au devenit bestseller-uri internaționale, fiind traduse în peste 35 de limbi. Volumul *Iubirile croitoresei* a fost vândut în peste 1

milion de exemplare și a fost adaptat pentru televiziune, cu mare succes internațional.

Laureat al premiului Goncourt și al altor premii literare importante, scriitorul și traducătorul francez Mathias Enard se va întâlni cu publicul român în cadrul FILIT.

Scriitorii María Dueñas, Richard Ford, Mihail Șîșkin și Mathias Énard vor fi protagoniștii Seriilor FILIT, întâlniri ce au loc la Teatrul Național „Vasile Alecsandri” în fiecare seară, de joi până duminică.

Alți scriitori francezi cunoscuți care vor fi prezenți la FILIT sunt Yannick Haenel și Lionel Duroy. Întâlniri vor avea loc și cu scriitorii Sjon (Islanda) și Kim Leine (Danemarca), laureați ai Premiului pentru Literatură al Consiliului Nordic.

Operele lui Sjon (Sigurjón Birgir Sigurðsson) au fost traduse în 30 de limbi. Este autorul multora dintre melodiile cântăreței Björk și a fost nominalizat la Oscar pentru melodia „I’ve Seen It All” de pe coloana sonoră a filmului „Dancer in the Dark”, regizat de Lars von Trier.

Unul dintre cei mai cunoscuți scriitori din Danemarca, Kim Leine a primit numeroase pre-

INTRO FILIT

---

mii, iar romanul său *Profeții din Fiordul Veșniciei* este vândut în peste 20 de țări.

Publicul va avea ocazia să îl cunoască și pe Herman Koch, unul dintre cei mai populari scriitori din Olanda, fiind și actor, realizator de televiziune și jurnalist. Romanul său *Cina* a fost tradus în 21 de limbi.

Ahmed Saadawi (poet, romanicer și realizator de filme documentare din Irak, câștigător al Premiului Internațional pentru Ficțiune Arabică și nominalizat la Man Booker Prize), Ilija Trojanov (Bulgaria-Germania; adaptarea cinematografică după cartea sa „Lumea e mare, iar salvarea se ascunde după colț” a câștigat peste 20 de premii de festival), Svetislav Basara (scriitor sârb, numit de critica internațională „un nebun, un geniu, un anarhist, un insolent, un entertainer, un sentimental”, fiind „în literatură ceea ce este Kusturica pentru cinematografie”), Drago Jančar (unul dintre cei mai cunoscuți scriitori, esești și dramaturgi din Slovenia, tradus în peste 21 de limbi, recompensat între altele cu Premiul Uniunii Europene pentru Literatură) și Geneviève Damas (scriitoare, comediantă și regizoare a scenei contemporane din Belgia) completează lista invitaților.

În program sunt incluse proiecții maraton cu „Jocurile foamei”, „Amurg”, „Războiul stelelor” și „Urzeala tronurilor”, întâlniri la Colegiul Național

Iași, Colegiul Național „Emil Racoviță”, Colegiul Național „Mihai Eminescu” și Colegiul Național de Artă „Octav Băncilă”, între altele.

Nouă expoziții vor fi deschise în perioada festivalului – la Muzeul „Mihail Sadoveanu”, Colecția „Istoria teatrului românesc”, Muzeul „Mihai Codreanu”, British Council, Galeria de Artă „Theodor Pallady”, Casa FILIT, Centrul de Limbi Moderne și Integrare Culturală „Grigore T. Popa”, Teatrul Luceafărul și librăria Cărturești.

Accesul la evenimentele din cadrul Festivalului Internațional de Literatură și Traducere Iași 2019 este gratuit, iar pentru întâlnirile cu scriitorii María Dueñas, Richard Ford, Mihail Șişkin și Mathias Énard rezervările trebuie făcute online.

FILIT este organizat de Muzeul Național al Literaturii Române Iași și finanțat de Consiliul Județean Iași.

(www.news.ro, 2 octombrie 2019)

Florin GHETĂU

FILIT a ajuns între primele trei evenimente de gen din Europa...

Festivalul Internațional de Literatură și Traducere (FILIT) de la Iași a ajuns între primele trei evenimente de acest gen organizate în Europa, au anunțat organizatorii, la ediția din acest an, din luna octombrie, urmând a fi prezenți peste 300 de invitați.

Managerul FILIT Iași, scriitorul Lucian Dan Teodorovici, a declarat, într-o conferință de presă, că festivalul de literatură de la Iași a ajuns unul dintre cele mai importante din Europa, figurând în top 3. „Există festivalul de la Mantova, Italia, cu 600 de invitați, care este cel mai mare, iar noi ne batem pentru poziția a doua cu evenimentul de la Edinburgh, care are mai puțini invitați ca noi, dar durează o lună. FILIT va avea în acest an peste 300 de invitați, iar ca participanți sperăm să depășim numărul de anul trecut, când au venit 34.000 de oameni. La Iași, oamenii vin să cunoască scriitorii, e o sărbătoare în oraș. Există un soi de turism literar aici, iar ziare prestigioase din lume scriu despre festival”, a declarat managerul FILIT, Lucian Dan Teodorovici.

Coordonatorul de programe al FILIT, Florin Lăzărescu, a spus că în perioada festivalului de la Iași, 2-6 octombrie, în oraș vor avea loc peste o sută de evenimente. „Este extraordinar ce se petrece în oraș. Suntem la a șaptea ediție și creștem

de la an la an. Anul trecut, pompierii au oprit accesul la Palatul Copiilor la o întâlnire cu scriitorii, pentru că era prea multă lume în sală”, a spus Florin Lăzărescu. Bugetul alocat festivalului este asigurat de Consiliul Județean Iași și se ridică la câteva sute de mii de euro.

Șeful CJ Iași, Maricel Popa, a precizat că instituția pe care o conduce va asigura fără probleme finanțarea festivalului în continuare, explicând că ecurile evenimentului sunt pe măsură. „Nu există presiuni de niciun fel dinspre Consiliul Județean, cei de la FILIT își fac treaba. Am avut scriitori români care au intervenit la noi, la Consiliul Județean, pentru a fi prinși în programul FILIT, dar nu este treaba noastră, echipa de la FILIT are libertatea totală”, a afirmat șeful CJ Iași, Maricel Popa.

FILIT Iași va avea loc în perioada 2-6 octombrie, iar printre participanți se va număra și Richard Ford, unul dintre cei mai apreciați scriitori americani contemporani, primul autor care a primit în același an premiul Pulitzer și PEN/Faulkner Award for Fiction, pentru romanul *Ziua Independenței*.

La Iași va fi prezent și unul dintre cei mai importanți scriitori ruși ai momentului. Mihail Șîșkin este singurul scriitor care a primit toate cele trei

mari premii literare rusești: Russian Booker Prize, Russian National Bestseller și Big Book Prize.

De asemenea, publicul va avea ocazia de a o întâlni pe María Dueñas, scriitoarea spaniolă ale cărei romane au devenit bestseller-uri internaționale, fiind traduse în peste 35 de limbi. Volumul *Iubirile croitoresei* a fost vândut în peste 1 milion de exemplare și a fost adaptat pentru televiziune, cu mare succes internațional.

Laureat al premiului Goncourt și al altor premii literare importante, scriitorul și traducătorul francez Mathias Enard se va întâlni cu publicul român în cadrul FILIT. Alți scriitori francezi cunoscuți care vor fi prezenți la FILIT sunt Yannick Haenel și Lionel Duroy.

Întâlniri vor avea loc și cu scriitorii Sjon (Islanda) și Kim Leine (Danemarca), laureați ai Premiului pentru Literatură al Consiliului Nordic.

Operele lui Sjon (Sigurjón Birgir Sigurðsson) au fost traduse în 30 de limbi. Este autorul multora dintre melodiile cântăreței Björk și a fost nominalizat la Oscar pentru melodia „I’ve Seen It All” de pe coloana sonoră a filmului „Dancer in the Dark”, regizat de Lars von Trier.

Unul dintre cei mai cunoscuți scriitori din Danemarca, Kim Leine a primit numeroase premii, iar romanul său *Profeții din Fiordul Veșniciei* este vândut în peste 20 de țări.

Publicul va avea ocazia să îl cunoască și pe Herman Koch, unul dintre cei mai populari scriitori din Olanda, fiind și actor, realizator de televiziune și jurnalist. Romanul său *Cina* a fost tradus în 21 de limbi.

Un alt nume confirmat la FILIT este scriitoarea turcă, activistă pentru drepturile omului, Aslı Erdoğan. A lucrat la Centrul European de Cercetări Nucleare din Geneva, iar din 1996 s-a dedicat literaturii și jurnalismului. A fost arestată și închisă în august 2016, împreună cu colegii din redacția ziarului de opoziție la care scria (Özgür Gündem). În 2017, i-a fost decernat Premiul pentru pace „Erich Maria Remarque”, iar în 2018, Premiul „Simone de Beauvoir” pentru libertatea femeilor.

Ahmed Saadawi (poet, romanicer și realizator de filme documentare din Irak, câștigător al Premiului Internațional pentru Ficțiune Arabică și nominalizat la Man Booker Prize), Ilija Trojanov (Bulgaria-Germania; adaptarea cinematografică după cartea sa *Lumea e mare, iar salvarea se ascunde după colț* a câștigat peste 20 de premii de festival), Svetislav Basara (scriitor sârb, numit de critica internațională „un nebun, un geniu, un anarhist, un insolent, un entertainer, un sentimental”, fiind „în literatură ceea ce este Kusturica pentru cinematografie”), Drago Jančar (unul dintre cei mai cunoscuți scriitori, esești și dramaturgi din Slovenia, tradus în peste 21 de limbi, recompensat între altele cu Premiul Uniunii Europene pentru Literatură) și Geneviève Damas (scriitoare, comediantă și regizoare a scenei contemporane din Belgia) completează lista invitaților.

FILIT este organizat de Muzeul Național al Literaturii Române Iași și finanțat de Consiliul Județean Iași.

(www.news.ro, 10 septembrie 2019)

Patricia MARINESCU

FILIT recompensat cu Medalia de argint „Alexandru Ioan Cuza”

Cea de-a șaptea ediție a Festivalului Internațional de Literatură și Traducere (FILIT) Iași a fost deschisă oficial miercuri seară, la Palatul Culturii, unde fondatorii evenimentului au fost recompensați cu Medalia de argint „Alexandru Ioan Cuza”.

Florin Lăzărescu, Dan Lungu și Lucian Dan Teodorovici au pus bazele festivalului devenit unul dintre evenimentele europene de top, cu aproximativ 30.000 de participanți.

FILIT reunește anul acesta 300 de invitați – scriitori din Franța, Spania, Statele Unite, Anglia,

Foto: Corneliu Grigoriu

INTRO FILIT

Rusia și România, și profesioniști din industria cărții.

Scriitorul Lucian Dan Teodorovici, managerul FILIT și directorul Muzeului Național al Literaturii Române Iași, a ținut miercuri seară un discurs de mulțumire, în care a amintit de seriile de evenimente deja consacrate din cadrul festivalului.

Maricel Popa, reprezentant al Consiliului Județean Iași, și-a început discursul destul de neclar: „Nu avem voie să spunem că nu s-a făcut ceva. Nu avem nevoie de table să spunem că nu avem voie să facem ceva. Avem nevoie de cărți. Deoarece, de fiecare dată știm, de zeci de ani «A fost odată ca niciodată», acest titlu are și merge mai departe. Și vă mulțumesc”. Însă a revenit: „De fiecare dată trebuie să analizăm și nu trebuie să ne întrebăm cât costă o carte, ci să ne întrebăm cât ne costă dacă nu o citim”.

El a amintit că „Iașul este singurul oraș care a fost martor al celor trei uniri” și că sunt 160 de ani de când Cuza „a plecat la București lăsând orgoliile politice pentru a fi unitate”. Pentru a marca momentul, Consiliul Județean a emis o medalie de argint cu chipul lui Alexandru Ioan Cuza, pentru 160 de ani de la Unirea Principatelor Române.

„Se înmânează o singură medalie unor personalități care fac ceva pentru Iași, care se remarcă. În seara asta, domnului director”, a spus el și i-a oferit-o lui Lucian Dan Teodorovici. „Aș vrea să remarc un alt pionier, astfel că în seara asta vor fi două medalii înmânate”, a adăugat Popa. Cea

de-a doua distincție i-a revenit lui Florin Lăzărescu.

El a spus: „Este o medalie pe care o merită toată echipa. FILIT-ul este despre ieșeni. Nu ar fi posibil fără ei. Când spui 30.000 de oameni la un festival de literatură, te sperii. Asta numai ieșenii o fac, miracolul ăsta e datorat lor”.

După discursurile din deschidere, cvartetul Ad Libitum a susținut un recital.

În următoarele patru zile, în cadrul FILIT au loc zeci de evenimente: întâlniri literare cu vedete ale scenei literare mondiale, nopți albe de poezie și muzică, ateliere și mese rotunde profesionale, concerte și lecturi.

Între invitați se numără María Dueñas, Richard Ford, Mihail Șişkin și Mathias Énard.

FILIT este organizat de Muzeul Național al Literaturii Române Iași și finanțat de Consiliul Județean Iași.

(www.news.ro, 3 octombrie 2019)

Se caută voluntari pentru FILIT

FILIT lansează apelul de recrutare voluntari pentru ediția a VII-a a festivalului, ce se va desfășura în perioada 2-6 octombrie 2019.

Voluntarii vor lucra alături de echipa de organizare în perioada premergătoare festivalului și în timpul acestuia, în departamentele Invitați, Logistică, Evenimente/Proiecte, Casa FILIT, Comunicare/Promovare sau Foto-Video. Printre criteriile de selecție se numără disponibilitatea de

timp, experiența anterioară și/sau cunoașterea uneia sau a mai multor limbi străine.

Înscrierile se pot face completând formularul disponibil pe site, până în data de 18 august 2019. În perioada 20-25 august 2019, voluntarii selectați vor fi contactați de către organizatori. După ce selecția va fi încheiată, vor avea loc sesiunile de pregătire și instruire.

(www.ziaruldeiasi.ro, 1 august 2019)

Foto: **Corneliu Grigoriu**

Voluntari FILIT pe scena Teatrului Național Iași

Patricia MARINESCU

Emil Brumaru, omagiat la FILIT...

Festivalul Internațional de Literatură și Traducere îi aduce un omagiu poetului Emil Brumaru, care a murit pe 5 ianuarie 2019, la Iași, printr-o expoziție de desen și pictură inspirată de scrierile lui și printr-un maraton de lecturi la care vor participa 69 de autori și profesioniști din industrie, între care Matei Vișniec, finlandezul Sjón și bosniacul Faruk Šehić.

Expoziția „Scrisori către Julien Ospitalierul”, ce poate fi vizitată la Casa FILIT, a fost organizată de Dragoș Pătrașcu, artist și profesor la Universitatea de Arte din Iași. În opinia lui, erotismul trebuie privit ca fapt cultural, plecând de la sentimentul natural al iubirii.

Invitații lui în expoziție sunt artiști consacrați și aflați în curs de definitivare stilistică: Sorin Ilfoveanu, Suzana Dan, Dan Erceanu, Raluca Demetrescu, Anca Boeriu, Adriana Lucaciu, Andra Bădulescu, Joela Vișniec, Laura Baiu, Nelu Pascu, Flavio Galletti, Felix Aftene și Ramona Biciușcă, între alții.

Ei nu au ilustrat versurile lui Brumaru, ci au arătat cum rezonază cu poezia lui.

Vineri noapte, de la ora 23.00, în același spațiu va avea loc un maraton de lecturi „In Memoriam Emil Brumaru”. Vor participa 69 de personalități,

între care Liviu Antonesei, Svetlana Cârsteian, Marius Chivu, Dan Coman, Viorel Ilișoi, Angela Marinescu, Robert Șerban, Gabrielle Tuloup și Gelu Vlașin.

Evenimentul este programat să dureze până la ora 04.00, iar accesul este gratuit.

Considerat „un poet superb pe măsura spiritului și caracterului său” și întruchiparea „libertății insurgente a poeziei”, Emil Brumaru a fost apreciat și îndrăgit, deopotrivă, de scriitori și cititori.

Emil Brumaru s-a născut pe 1 ianuarie 1939, în comuna Bahmutea (Mihailovca), județul Tighina, Basarabia (azi în Republica Moldova). A urmat cursurile Facultății de Medicină din Iași, pe care le-a absolvit în 1963. În perioada 1963-1975, a fost medic în comuna Dolhasca, județul Suceava.

S-a dedicat apoi scrisului, în paralel cu activitatea de corector (1983-1989) și redactor (1990-1996) la revista ieșeană „Convorbiri literare”.

A debutat cu poezii în revista „Luceafărul” (1967), apoi, editorial, în 1970. În același an a lansat două volume de poezie, *Versuri* (premiul Uniunii Scriitorilor pentru debut) și *Detectivul Arthur*.

Poemele sale au fost incluse în antologii din România, Germania, Franța, Anglia, Suedia și SUA.

BRUMARU ÎN FILIT

A avut rubrici în „România literară”, „Ziarul de Iași”, „Cronica”, „Plai cu boi”, „Suplimentul de cultură”. A obținut numeroase distincții, printre care Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu”, în 2001, și Premiul „Gheorghe Crăciun”, acordat de revista „Observator Cultural”, în 2011.

În 2018, Emil Brumaru a fost recompensat cu Premiul Național pentru Poezie „Lucian Blaga”.

A scris printre altele *Adio, Robinson Crusoe* (1978), *Dulapul îndrăgostit* (1980), *Ruina unui samovar* (1983), *Dintr-o scorbură de morcov* (1998), *Poeme alese. 1959-1998* (2003), *Opera poetică* (2003, 2005 – ed. revăzută și adăugită),

Fluturii din pandișpan (2003), *Cerșetorul de cafea. Scrisori către Lucian Raicu* (2004), *Infernala comedie* (2005), *Submarinul erotic* (2005), *Dumnezeu se uită la noi cu binoclul* (2006), *Cântece de adolescent* (2007), *Povești erotice românești* (volum colectiv, 2007), *Ne logodim cu un inel de iarbă* (carte-obiect, 2008), *Povestea boiernășului de țară și a fecioarei...* (2008, 2012 – ed. adăugită), *Opere I. Julien Ospitalierul* (2009), *Opere II. Submarinul erotic* (2009), *Opere III. Cerșetorul de cafea* (2012) și *Rezervația de îngeri* (2013).

(www.news.ro, 4 octombrie 2019)

Foto: Corneliu Grigoriu

Expoziția „Scrisori către Julien Ospitalierul”, FILIT 2019

Doina BORGovan

Cărăuș de îngeri – FILIT 2019

„Tu ai venit la Iași ca jurnalist sau ca Doina?” mă întreabă un prieten de dimineață pe *messenger*. Mă opresc un pic și aproape că-mi vine să-i răspund ca la statusul marital de pe Facebook: *it's complicated*.

Am venit să înregistrez interviuri, să particip la conferințe, să fac transmisii în direct la radio, să scriu articole și să pun poze pe site.

Am adus-o cu mine și pe Doina ca să cumpere compulsiv cărți, să mănânce alivenci și să viziteze casa lui Topîrceanu și pe cea a Otiliei Cazimir, la care în primăvară n-a avut vreme să ajungă.

Dar dacă stau bine și mă gândesc, cel mai important mi se pare că am adus la Iași un portbagaj plin cu îngeri. Îngeri pictați pe sticlă cu migală, înveliți apoi în folii cu bule, strânși cu bandă adezivă și înghesuiți în două cutii de carton și o geantă de pânză bej. Vreo 65 la număr, mai mari și mai mici.

Nu-mi dau seama cum au ajuns îngerii ăștia să se lipească de mine, dar povestea sună cam așa.

Era în 2017, iar pe pagina de Facebook a lui Emil Brumarul tot vedeam de la o vreme îngeri. Îngeri mirați sau speriați, îngeri curioși sau ocu-

pați, care fierbeau supă, se dădeau cu trotineta, purtau fulare și mănuși, sau care pur și simplu dormeau și aveau vise colorate în formă de pești. Și atât de tare mă intrigau, încât ajunsesem să-i pândesc diminețile, când la radio în emisie deschideam calculatorul pe Facebook. Târziu a început să scrie Emil Brumarul că autoarea lor este Zamfira Zamfirescu.

Era a doua zi de Crăciun, mi-era somn și frig, și mi-a venit ideea să o caut pe Zamfira pe Facebook. Am văzut că locuia la Cluj, așa că i-am trimis cerere de prietenie. Iar ea mi-a acceptat-o imediat. Am mai stat vreo câteva zile pe gânduri, după care mi-am făcut curaj și am invitat-o la radio pentru un interviu. Iar ea a spus da.

Greu m-am abținut atunci să nu întrec măsura, să nu încalc limite, să fiu indiscretă, să mențin discuția în tonuri profesionale și neutre.

Atunci am aflat că nu îl întâlnește niciodată pe Emil Brumarul. Că într-o noapte, după ce migălise la un înger, l-a fotografiat și i l-a trimis poetului.

Așa a început o corespondență febrilă între cei doi: noaptea Zamfira picta, iar uneori, pentru că nu mai avea răbdare, usca vopselurile cu foehnul, pentru că știa că la Iași poetul aștepta. Iar el se

trezia dimineața și imediat își deschidea calculatorul să vadă cu ce se îndeletnicește îngerul pictat peste noapte. Scria rapid versuri și le publica pe Facebook. Uneori n-avea răbdare să revizuiască textul, așa de dornic era să-i facă pe îngeri să vorbească.

Toate astea mi le-a povestit Zamfira la radio în februarie 2018. Apoi, la început de martie, am primit un telefon: Doina, ce-ai spune dacă l-am invita pe Emil Brumarul la Cluj?

Și în aprilie a venit, pentru cinci zile, la Târgul de Carte Gaudeamus. Iar îngerii pictați de Zamfira și însoțiți de versurile lui Brumarul s-au arătat pentru prima dată în public la Galeriile Revistei „Steaua”, de la Uniunea Scriitorilor.

Cele cinci zile de la Cluj le-am încheiat într-o duminică însorită în grădina Zamfirei. Bând cafea (cum altfel!) din cești roșii smălțuite de ceramică. Și minunându-ne când Zamfira ne povestea că dacă vrei să pictezi un înger pe sticlă trebuie să te gândești bine dinainte și să iei totul de la coadă la cap.

În noaptea în care Emil Brumarul a plecat am vorbit mult de tot cu Zamfira la telefon. I-am promis că vom merge la Iași împreună. Am și reușit în aprilie (din nou aprilie) și atunci a apărut o nouă idee: cum ar fi să aducem și îngerii la Iași? Și s-a putut și asta. La Festivalul Internațional de Literatură și Traducere, FILIT.

Iar pe măsură ce se apropia ziua plecării de la Cluj la Iași eu deveneam din ce în ce mai agitată.

Dacă n-or să încapă îngerii la mine în portbagaj? Dacă pe drum o să ne răsturnăm cu mașina, iar îngerii se vor face țândări? Dacă, dacă, dacă... Dar nu i-am suflat Zamfirei o vorbuliță despre temerile mele. Le avea, cu siguranță, pe ale ei. La fiecare groapă sau denivelare, suspina: „Vai, Doina, îngerii!” Iar eu vedeam pe loc rame zdrobite și îngerași făcuți fărâme.

Așa că tare am răsuflet ușurată când i-am văzut a doua zi la expoziție, toți rumeni, proaspeți, veseli, umplând de culoare și căldură Galeriile „Th. Pallady” de pe strada Lăpușneanu.

Acum mai am o grijă: fiecare va trebui dat jos de pe perete, curățat de lipiciul de pe dos, ambalat în folia cu bule, legat fedeleș cu bandă adezivă și pus înapoi în cutiile de carton.

De drumul până acasă însă nu-mi mai e frică. Cărașul îngerilor a căpătat experiență. Și parcă-i place să-și știe portbagajul doldora de îngeri.

P.S. – În cadrul FILIT, expoziția *Negoț cu îngeri* poate fi vizitată la Galeriile „Th. Pallady” de pe strada Lăpușneanu până duminică, 6 octombrie 2019, la finalul festivalului.

(www.liternet.ro, octombrie 2019)

Cătălin HOPULELE

Creangă 2.0...

„Ziarul de Iași“ a citit în avanpremieră Colecția 2.0 pregătită de lansare la ediția a șaptea a FILIT, organizat de Muzeul Național al Literaturii Române din Iași, care începe astăzi, și vă prezintă o scurtă descriere a celor cinci povești clasice ale lui Ion Creangă continuate de scriitori contemporani, după cum urmează: Alexandru Vakulovski – *Ivan Turbincă 2.0*, Lavinia Braniște – *Punguța cu doi bani 2.0*, Bogdan-Alexandru Stănescu – *Prostia omenească 2.0*, Veronica Niculescu – *Harap Alb 2.0* și Matei Vișniec – *Capra cu trei iezi 2.0*.

Cele cinci povești aduse publicului nu sunt rescrieri și nici reinterpretări, deviază pe alocuri foarte mult de la stilul lui Creangă și variază în abordări în funcție de viziunile autorilor.

Ivan Turbincă și dracii din rock

Alexandru Vakulovski doar îl preia pe Ivan Turbincă din lumea lui Creangă, unde se lupta cu Moartea, cu dracii și stătea la taclale cu Dumnezeu și Sfântul Petru, și îl trece Prutul, în Republica Moldova. Cum povestea lui Creangă s-a încheiat cu Ivan Turbincă hoinărind la nesfârșit pământul, fiindcă Moartea, ca să se răzbune pe el că a păcălit-o, a refuzat să-l „ducă dincolo“, povestea lui Vakulovski îl arată pe Ivan

Turbincă, ostaș bătrân, trecut prin mai multe vieți decât cuprinde, ajuns în târgul Iașului. Aici îl cunoaște pe Creangă, își spun unul altuia povești, iar supărat de moartea povestitorului și ducând dorul turbincii, Ivan ia drumul Basarabiei. De aici, istorisirea, care era presărată cu limbajul specific al lui Creangă și cu trimiterile către povestirea originală, capătă un iz puternic-modernist, dar cu multe trimiteri către felul în care alte puteri decid soarta Basarabiei, iar românii de peste Prut se luptă pentru a-și păstra luciditatea. Oamenii care vedeau cum apăreau dracii erau închiși în beciuri, băgați în trenuri și duși departe în robie, ca să „înghețe, să nu mai poată vedea ziua de mâine“, iar țara era cuprinsă de atât de mult întuneric încât nici dacă ar fi avut turbinca, Ivan crede că nu l-ar fi ajutat. Referirile la colectivizare sunt înlocuite însă treptat cu cele făcute la exodul basarabenilor: văzând că sunt și alții care se luptă cu dracii la fel ca Turbincă, acesta trece oceanul, în America, unde găsește alții ca el, plecați acolo să lupte și ei. Tot acolo îi găsește și pe cei doi frați din serialul Supernatural, care vânează draci virtuali, și Ivan Turbincă învață și diferența dintre un concert rock și o adunătură drăcească.

FILIT CU CREANGĂ

PROIECT

festivalul
internațional
de literatură
și traducere
lași

filit
2011-2014-2015

Punguța cu doi bani, cu găina protagonistă

Punguța cu doi bani 2.0 are în ea poate la fel de mult tâlc ca istorisirea originală a lui Creangă. Lavinia Braniște povestește cum găina, reînviată de la finalul poveștii scriitorului din Humulești, stă în curte cu baba și jinduieste la puterile cucoșului, care se plimbă prin sat și adună toate lighioanele pentru curtea moșului. Baba jinduieste și ea, dar e mulțumită să aibă găina și ouăle pe care i le face, mai ales că își curăța singură cotețul. În povestea sa, Braniște ironizează cu tâlc multe dintre capcanele în care cad bătrânii de astăzi. Vorbește despre cum baba stă lipită de televizor unde ascultă „știrile acelea mereu zăpăcitoare“, dar care dezbat mereu „pensia și iar pensia“, dar concluzionează că „baba nu înțelegea niciodată dacă o să crească sau o să se taie“.

Scriitoarea se îndreaptă și către copii, fiindcă găina ajunge să plece într-o călătorie de formare, după ce ajunge să oblojească cucoșul care își pierduse penele magice ce atrăgeau alte animale după ce a luat bătaie de nu l-a recunoscut nici moșul. Coccoșul o trimite să îl ajute să-și recapete strălucirea, dar în drumul ei, găina îi capătă puterile și atrage toate privirile, fiind de departe cea mai frumoasă din pădure. Dar frumusețea, reiese din carte, cu cât ți-o dorești mai mult, cu atât nu e ce te aștepți. „Abia atunci găina avea să afle ce înseamnă să fii frumos și să ai succes la public fără să faci nimic“, spune povestea, când găina e cocoțată pe o căpiță de fân neștiind cum să scape de toți cucoșii pețitori și animalele hipnotizate care o venerau.

Capra cu trei iezi, o poveste despre remușcare și moralitate

În *Capra cu trei iezi 2.0*, dramaturgul Matei Vișniec continuă povestea caprei și a singurului ied, cel mic, rămas în viață. Moralitatea, remușcările și consecințele imediate și nebănuite ale deciziilor luate sub impulsul momentului sunt temele prezente în cele 30 de pagini ale istorisirii. Măcinați de coșmaruri în primele zile după ce lupul arde de viu în groapa săpată de capră în propria curte, cei doi protagoniști ai poveștii se târăsc de la o zi la alta. Iedul, de teama celor văzute, iar capra, măcinată de remușcarea că l-a omorât pe lup. Până și cântecul fredonat de iezi în prima carte, „Trei iezi cucuieți“, este înlocuit în poveste cu un refren pe care capra i-l cântă noaptea iedului cel mic, ca să-i alunge frica de lup. Privită cu mintea unui adult, povestea lui Creangă are note negre, însă, după cum spune însuși Matei Vișniec, violența din povestea lui Creangă nu e element central, e într-un fel inevitabilă și ambalată într-un limbaj care a intrat în istoria literaturii.

În povestirea lui Vișniec, capra este urmărită de remușcări, ajunge să „umble colo-colo ca o stafie“ și să se întrebe: „Trebuie să mă port cu tine cu aceeași sălbăticie cu care te-ai purtat tu cu mine?“. Matei Vișniec merge mai departe și introduce în povestire mai multe personaje episodice. Ursul, starostele pădurii, o judecă pentru ce a făcut, iar lupoanca, nevasta lupului, leagă o prietenie strânsă cu capra, în ciuda rugămintelor iedului cel mic, care, între timp, a crescut și a ajuns la școală. Din-

tre toate cele cinci volume, *Capra cu trei iezi* este de departe cel mai bine plasat în universul lui Creangă și e scris cu același tâlc, aceleași expresii și istorisiri care-ți lasă senzația că e doar un nou capitol al aceleiași povestiri originare.

Prostia omenească, cu aluzii la prezent

Prostia omenească a lui Bogdan-Alexandru Stănescu ia lucrurile exact unde le-a lăsat Creangă. Bărbatul, întors din lume după ce a văzut că prostia e ca o ciumă, răspândită peste tot, e mulțumit de familia sa până când băiatul crește mare. Zece ani trec, iar bărbatul descoperă că „copilul din covată s-a făcut un ștrengar voinic ca ta-su și prost ca mă-sa”. Văzându-l cum încerca să mulgă câinele din curte, care nu era cățea, bărbatul își pune mâinile în cap și pleacă în lume din nou.

În lume, se întâlnește cu unul dintre dracii ținuți în turbincă chiar de Ivan Turbincă și izgonit de Scaraoschi din iad tot pe motiv de prostie. Scăpându-l de legătoria care-l prinsese de copac, bărbatul primește în schimbul sufletului său niște botfori fermecați, încălțări care-l pot duce acolo unde-i vrea inima. Așa că bărbatul pornește spre oraș, moment în care începe cu adevărat povestea lui Stănescu. Ajuns în „orașul mare” unde n-a nimerit niciodată a se duce, găsește oameni care se îmbrăcau care cum apucau, căruțe din fier care merg una în spatele alteia și oameni care se înjură, „deși nici unuia nu-i trecea prin cap să lase căruța-n drum și să o ia pe jos”, oameni care intrau în case puse una peste alta, înghesuite, fără ogradă și fără verdeață și trăiau în cutii ca albi-

nele în stupi, iar pentru concediile de două săptămâni pe care și le iau vara munceau un an de zile. Sătul de tot ce vede acolo, bărbatul vrea iarăși să se întoarcă la familia lui de acasă, fiindcă „prostie mai mare nu a văzut nicicând”, dându-și seama că între iad și orașul în care a ajuns nu era nicio diferență.

Harap-Alb își continuă aventurile

Harap-Alb, de Veronica D. Niculescu, se apropie cel mai mult de varianta unui basm pe înțelesul copiilor de toate vârstele. Și acesta continuă istorisirea lui Creangă, cu Harap-Alb care era deja împărat, cu pace în regat, dar care nu putea avea un copil și care, pentru a avea copilul respectiv, trebuie să lupte să desfacă un blestem, se întâlnește și cu prietenii săi: Ochilă, Gerilă, Păsărilă, Setilă și Păsări-Lăț-Lungilă. Farmecul basmului e dat și de întâlnirea vechilor personaje, de la prietenii lui Harap-Alb și până la Sfânta Duminică, cât și prin descoperirea unor noi „dușmani” cu tâlc. Plină de mesaje despre cum binele învinge răul, povestea lui Veronica D. Niculescu îl așază pe Harap-Alb într-o continuitate cu povestea lui Creangă și leagă foarte bine cele două lumi până le contopește, fiind asemănări și de limbaj, și de logică sau cursivitate a poveștii. Este una dintre cele două cărți care se termină și cu finalele clasice ale basmelor, cu improvizația scriitoarei – „și-am încălecat pe-o lingură, că fără poveste am rămas cam singură”.

(www.ziaruldeiasi.ro, 2 octombrie 2019)

Mihaela NICOLAE

Harap Alb 2.0...

Nici despre *Arhetipuri* sau *Estetica basmului*, nici despre *Morfologia* lui, nici despre *Creangă și Creanga de aur*, nici măcar despre *Arta prozatorilor români*, Rabelais sau Anton Pann nu este vorba aici. Sau poate că despre toate acestea deopotrivă ar fi cazul să vorbim, citind *Harap Alb 2.0* al Veronicăi D. Niculescu, fiindcă basmul este, cum bine știm, o întrețesere de simboluri și personaje, dar și o suprapunere a cheilor de lectură.

Ce mai fac personajele după ce au împlinit nunta cea împărătească?! Am aflat sigur, de la alți mari clasici dacă nu din proprie experiență, că în prezent le-avem pe toate. Prezentul acesta este atât de încăpător, încât menține, în stare latentă, o poveste care, deși părea încheiată, pare să poată fi luată oricând de la capăt:

„Și a ținut veselia ani întregi, și acum mai ține încă; cine se duce acolo bea și mănâncă. Iar pe la noi, cine are bani bea și mănâncă, iară cine nu, se uită și rabdă.” (*Povestea lui Harap Alb*, Ion Creangă)

În viziunea Veronicăi D. Niculescu, basmul își păstrează, ca la I. Creangă, forma simplă și realismul, în sensul apropierii de curgerea firească a vieții. Își păstrează și umorul, cu toate că expresia capătă, frecvent, accente mai puternice de duio-

șie, de tandrețe, o aură poetică și o lucrătură minuțioasă, de caligraf, pasionat șlefuitor în aurul cuvintelor. Stilul, marcă a personalității oricărui autor, actualizează expresia, scoate la lumină termeni vechi, reface, prin parafrază, proverbele și zicătorile, reînvie atmosfera pe care, ne imaginăm, o crea în jurul său domnul învățător, la bojdeuca din Țicău, stând pe o laviță și spunând povestea. Important e să te duci după lemne, să nu înțepenești lângă sobă:

„Că, vorba ceea: Munte cu munte nu se-ntâlnește, dar om cu om se-ntâlnește!”

*

„Că prietenul la nevoie se cunoaște și doar nu credeai că-i atât de mare pământul, încât să nu ne mai întâlnim vreodată.”

*

„Dacă nu mergi după lemne-n pădure, înțepenești lângă sobă!”

*

„Tânărul poate să moară, dar bătrânul trebuie.”

*

„Pe durerea mare o alta mai mare o tămăduiește.”

Continuând basmul de acolo de unde l-a lăsat

Creangă, Veronica D. Niculescu schimbă, dar nu fundamental, imaginarul, păstrând coordonatele „tărâmului de altundeva”. Face mai clară tematica, scriind mai mult și mai mult despre dragostea care nu-și pierde răbdarea, nici speranța, despre liniștea de care ai nevoie în fiecare zi, și despre primele semne ale inimii neliniștite. Pentru ca toate să „meargă ca în poveste” și viața fericită să țină 500 de ani, timpul trebuie măsurat „la o margine de lume și la capăt de pământ” de orologii care au propriul mers, pus în acord cu pulsația unei inimi îndrăgostite:

„Era odată, la margine de lume și la capăt de pământ, o țară frumoasă unde împărăția Harap Alb. Cerul era străveziu și înalt, nori erau numai cât să vină din când în când o ploaie bună pentru setea pământului, pădurile erau verzi și pline de cânturi de păsări, izvoarele limpezi și toți supușii cu mulțumire în suflet. Căci de când Harap Alb făcuse nuntă cu fata Împăratului Roș, toate mergeau ca-n poveste.

Bătrânul Verde-Împărat se retrăsese într-un turn, unde îi plăcea să citească și să meșterească la niște vechi orologii, împăcat că are un urmaș așa vrednic, care trecuse prin grele încercări ca să primească împărăția. Iar cele trei fete ale lui Verde-Împărat își îndrăgeau vărul, îl povățuiau și-l ajutau în toate cele.

De la o vreme însă, pe nesimțite, un nor de mahnire părea să se fi abătut asupra celor doi tineri împărați. La început, Harap Alb și fata Împă-

ratului Roș i-au simțit răcoarea mai ales pe înserat, când se stingeau candelile prin sălile largi, ei se retrăgeau în iatac și se lăsa o liniște grea peste toate, de se auzea fiecare secundar ticăind în orologiile bătrânului rege. Apoi au început să prindă de veste și fetele lui Verde-Împărat. Ceva nu era bine.

Într-o seară, stăteau tinerii împărați în odaia lor. Fata Împăratului Roș își pieptăna podoaba într-o oglindă înaltă, cu ramă de aur bătută toată în nestemate din Pădurea Cerbului. Și odată se întoarce ea spre Harap Alb și, cu ochii în lacrimi, începe a-i spune:

– Dragul meu drag, mă știi curajoasă și mândră, dar mai știi și că dragostea pe care ți-o port nu mă lasă să am secrete față de tine. Mă iartă deci, pentru cele ce îți voi spune.

Harap Alb n-o mai văzuse niciodată pe soția lui în lacrimi, decât poate de bucurie, astfel că a tresărit și-a îndemnat-o să-i vorbească fără sfială.” (p. 8)

Tânăra împărăteasă are inima tânjitoare. Este lesne de imaginat de ce, „de la o vreme”, fericirea tinerilor nu mai e deplină. Trebuie făcut drumul înapoi, ca într-o anamneză necesară, refăcând un traseu existențial. Și asta mi se pare cu adevărat fermecător în text, faptul că eroul este nevoit (cum nu se întâmplă de obicei într-un basm, cu excepția celebră!) să se întoarcă, fără să-și piardă tinerețea sau viața, calități deocamdată intacte. Blestemul trebuie risipit și schimbată ursita:

„Unde la dus era pământ uscat, acum era floare. (p. 36)

Când s-o stinge în ceruri

Stea de împărat,

Să se-aprindă viață

Nouă în palat!” (p. 30)

Și, ca să mergi mai departe și să depeni firul poveștii, ai nevoie de personaje noi. Și ele apar, mai curând schițate, reprezentări alegorice, fără consistența unui personaj adevărat – o vulpe, un mistreț și un lup. Jivinele pe care Harap Alb le întâlnește în cale (e avertizat că le va întâlni!) sunt deghizări simbolice, reprezentări ale virtuților și ale metehnelor omenești.

Dorul este suficient de puternic încât drumul să pară mai ușor de făcut, cu toate obstacolele (probele) apărute pe parcurs. Frumoasă este, așadar, și această referire la dorul unui tată, care nu poate muri fără să-și mai vadă o dată feciorul, așa cum frumoasă este și mărturisirea în sine. Textul ne ajută să ne imaginăm că un tată îi spune fiului așa:

„Vorbești de dor, mezine, și știi că de dorul cuiva omul se poate și prăpădi, dar află tu că pe mine dorul de tine m-a ținut în viață. Fiindcă n-am putut părăsi lumea aceasta înainte să te mai văd măcar o singură dată! Și uite-așa m-am uscat eu de dor, ca un copac neudat cu anii, dar nici să mor n-am putut...” (p. 27)

Proiectul editorial *Creangă 2.0*, realizat în cadrul FILIT 2019, este o actualizare a operei ma-

relui povestitor. Cinci scriitori contemporani continuă povestea de acolo de unde părea că ea se încheiase pentru totdeauna. Cele 5 cărți sunt semnate de Matei Vișniec – „Capra cu trei iezi”, Bogdan Alexandru Stănescu – „Prostia omenească”, Veronica D. Niculescu – „Harap Alb”, Lavinia Braniște – „Punguța cu doi bani”, Alexandru Vakulovski – „Ivan Turbincă”.

Ilustrațiile lui Adrian Serghie ne însoțesc, pline de farmec, pe tot parcursul drumului făcut de erou. Cum cere convenția basmului, important este ca totul să se termine cu bine, să fie toți cei buni fericiți și să țină petrecerea, dacă nu o mie și una de nopți, măcar trei zile:

„Și-a ținut petrecerea trei zile și trei nopți, și-a ținut viața fericită sute de ani, și poate mai ține și acum, iar eu am încălecat pe-o șa, și v-am zis povestea așa, și-am încălecat pe-un măr, și-am plecat încetișor, și-am încălecat pe-o lingură, că fără poveste am rămas cam singură.” (p. 42)

(www.bookhub.ro, 6 noiembrie 2019)

Ilinca NAZARIE

„Masa amintirilor” și capsula timpului cu 100 de scrisori, puse în curtea Bojdeucii lui Creangă

O lucrare de artă numită „Masa Amintirilor” și o capsulă a timpului care conține 100 de scrisori au fost puse în curtea Bojdeucii lui Creangă. Scrisorile vor fi deschise peste 100 de ani, iar textele încep cu binecunoscuta formulă „nu știu alții cum sunt, dar eu...”, fiind semnate de scriitori contemporani.

„Masa Amintirilor” este o lucrare de artă contemporană, semnată de Felix Aftene și împreună cu capsula timpului cu cele 100 de scrisori face parte dintr-un proiect care marchează 100 de ani de la înființarea Bojdeucii ca primul muzeu literar al României.

„Masa Amintirilor este un proiect pe care l-am început cu prilejul Centenarului Bojdeucii. În prima etapă a lui am invitat scriitorii români să trimită câte o scrisoare către cei de peste 100 de ani, pentru Bicentenarul Bojdeucii. S-a întâmplat ca numărul de scrisori să ajungă fix la 100, cu alte cuvinte, cam a fost predestinat totul, de vreme ce și întâmplarea a lucrat în favoarea noastră. (...) Iar pentru o sută de ani de aici încolo, cel puțin, va exista aici în curte o Masă a amintirilor care face trimitere la Creangă, face trimitere la Mihai Eminescu și păstrează cumva memoria a 100 de

scriitori contemporani care au trimis material de lucru pentru muzeografiile de peste 100 de ani și pentru cine se va ocupa atunci, dacă se va ocupa și sperăm că se va ocupa de Muzeul Național al Literaturii Române”, a declarat Lucian Dan Teodorovici, directorul Muzeului Național al Literaturii Române Iași.

Printre cei care semnează scrisorile sunt Gabriela Adameșteanu, Radu Andriescu, Emil Brumaru, Mircea Cărtărescu, Oltița Cîntec, Bogdan Crețu, Dan Doboș, Nichita Danilov, Viorel Ilișoi, Florin Lăzărescu, Dan Lungu, Doina Ruști, Bogdan Suceavă, Lucian Dan Teodorovici și mulți alții.

Fiecare text începe cu binecunoscuta formulă „nu știu alții cum sunt, dar eu...” și toate cele 100 de texte au fost puse într-un cub de sticlă, pus la rândul lui în masa de piatră care a fost denumită „Masa Amintirilor”.

„Ne-am propus foarte mult să o facem în așa fel încât să fie compatibilă cu Bojdeuca, să nu afecteze în vreun fel vizual, dat fiind că e o lucrare de artă modernă, să nu afecteze vizual ceea ce Bojdeuca transmite deja de atâta timp oamenilor.

Și forma mesei are o anumită semnificație.

FILIT CU CREANGĂ

„În formă, proiectul arată ca o evoluție a două forme geometrice perfecte, și anume pătratul reprezentându-l pe Ion Creangă și cercul pe Mihai Eminescu. (...) Am și eu amintiri din copilărie, de atunci când am văzut prima oară această Bojdeucă și evident că această încărcătură sentimentală nu o poți uita niciodată. Ba chiar mi-a revenit de multe ori acum, m-am întors de multe ori la primul impact pe care l-a avut spațiul Bojdeucii atunci când l-am văzut pentru prima oară”, a explicat Felix Aftene.

Iar pisicile lui Creangă, muzele sale, nu lipsesc. În mijlocul mesei, Felix Aftene a așezat o pisică, simbol și al lucrărilor sale.

„Pe masă tronează o pisică, în poziție de sfinx, una dintre mâțele lui Ion Creangă, pe care acesta le numea muze. Ea protejează practic trunchiul mesei, care, asemeni unui relicvariu, protejează 100 de scrisori pentru 100 de ani. (...) Am dat

acestei forme, acestei lucrări de artă contemporană, prin geometria ei secretă, prin finisajul pietrei limestone, toate datele ca această lucrare să navigheze în viitor în siguranță, cred eu, și din punct de vedere estetic, structural sau conceptual”, a declarat artistul.

Acesta speră ca peste 100 de ani, când vor fi deschise scrisorile, în dealul Țicăului încă să se vorbească limba română.

„Ce sperăm? Să se vorbească pe dealul Țicăului, aici, să se vorbească în continuare aceeași limbă peste 100 de ani și la ediția 106 a FILIT să se descopere acest mic tezaur, îi spun eu astăzi, sperăm că atunci pentru ei să fie mare și să îl folosească așa cum se cuvine”, a declarat Felix Aftene.

Inaugurarea Mesei Amintirilor face parte din evenimentele din cadrul Festivalului Internațional de Literatură și Traducere.

„Masa amintirilor” de la Bojdeuca „Ion Creangă”

Andrei MIHAI

S-au epuizat rezervările pentru Serile FILIT

Rezervările online pentru Serile FILIT au fost epuizate deja pentru toate evenimentele care vor avea loc în perioada 3-6 octombrie. Ieșenii care doresc să participe la întâlnirile cu María Dueñas, Richard Ford, Mihail Șișkin și Mathias Énard au însă posibilitatea să ocupe unul dintre locurile limitate numeric care vor fi disponibile cu 30 de minute înainte de eveniment direct la Teatrul Național din Iași.

Cei care au rezervat deja locurile pentru Serile FILIT au posibilitatea să ridice tichetele aferente rezervărilor până luni, 30 septembrie, de la Muzeul „Vasile Pogor” în intervalul orar 09.00 – 16.00, de luni până vineri, iar sâmbătă și duminică de la Cafeneaua FIKA în același interval orar.

Intrarea la toate evenimentele din cadrul Festivalului Internațional de Literatură și Traducere Iași (FILIT), desfășurat în perioada 2-6 octombrie 2019, este gratuită, inclusiv în cazul Serilor FILIT. Motivul pentru care organizatorii apelează la sistemul rezervărilor online este acela de a realiza o mai bună gestionare a numărului limitat de locuri, având în vedere interesul mare manifestat de public pentru acest eveniment.

Rezervările au putut fi realizate pe site-ul FILIT, cei interesați având posibilitatea să solicite

maximum două locurile, pe baza numelui complet și a adresei de email. De asemenea, cei care au rezervat locurile au primit un e-mail de confirmare a solicitării.

Serile FILIT vor începe pe 3 octombrie, de la ora 20.00, la Sala Mare a Teatrului Național „Vasile Alecsandri”, ieșenii având posibilitatea să participe la o întâlnire cu María Dueñas, gazda serii fiind Robert Șerban. Pe 4 octombrie, tot de la ora 20.00, va avea loc întâlnirea cu Richard Ford, gazda serii fiind Marius Chivu, iar pe 5 octombrie, ieșenii se vor putea întâlni cu Mihail Șișkin, gazda serii și prezentatorul fiind Cătălin Sava. Pe 6 octombrie, va avea loc, de la ora 18.00, Decernarea „Premiului liceenilor pentru cea mai îndrăgită carte”, dar și întâlnirea cu Mathias Énard, gazda serii fiind Matei Vișniec. Prezentatorul tuturor Serilor FILIT va fi Cătălin Sava.

Organizatorii îi atenționează pe cei care au făcut rezervări pentru Serile FILIT că locurile pot fi ocupate cu o oră înainte de începerea evenimentului, tichetele de rezervare urmând să expire cu 10 minute înainte de începerea manifestărilor. Locurile nu sunt numerotate, iar așezarea se va face în ordinea sosirii.

(www.ziaruldeiasi.ro, 26 septembrie 2019)

Aryna CREANGĂ

Prima seară FILIT: când proza spaniolă se întâlnește cu poezia română

Românul s-a născut poet

„Aici, la noi în țară, e deja știut că românul s-a născut poet. La voi cum e?“, o întreabă gazda serii, vădit amuzată, pe scriitoarea spaniolă María Dueñas. Aceasta zâmbește, spune că n-ar putea decât să se bucure la aflarea unei asemenea vești și că la ei, în Spania, bănuiește că oamenii s-au născut mai curând mari cititori – „nici asta nu s-ar putea, parcă, aplica pentru toată lumea“.

Organizatorii Festivalului Internațional de Literatură și Traducere l-au pus față în față pe scena Teatrului Național din Iași, în ultimii ani, pe Robert Șerban cu personaje diverse ale lumii literare – de la activista și scriitoarea poloneză Olga Tokarczuk și scriitorul Mircea Cărtărescu, la poetul islandez Jón Kalman Stefánsson. Ediția din acest an însă l-a adus în fața publicului ieșean ca gazdă a unei serii ce a avut drept personaj central o scriitoare de mare succes la nivel mondial, care a vândut aproape într-o clipă primul roman pe care l-a scris, *Iubirile croitoresei*, și care a avut ecouri literare internaționale neașteptate.

Debutul răsunător, care a luat-o prin surprindere pe însăși autoare, se află pe buzele lui

Robert Șerban de multe ori. Glumeț, el face o paralelă între milioanele de exemplare vândute din primul manuscris al scriitoarei și între banii pe care aceasta i-a făcut din vânzări. Întreaga sală chicotește, iar autoarea pare să se bucure și ea.

Discuția e una lejeră, prietenoasă, iar la invitația gazdei María Dueñas începe să povestească publicului cum a fost pentru ea să facă trecerea bruscă de la anonim la celebritate. „Studenții mei nici nu știau că scriu – nu vă închipuiți că am spus multor oameni înainte. Știau doar familia și prietenii mei apropiați. Iar apoi, când am început să public, cred că doar li s-a părut ceva normal. Probabil s-or fi gândit că toți profesorii scriu și publică manuscrise“, spune amuzată scriitoarea, încercând să descrie imaginea normalității pe care, în momentul în care succesul o acaparase, reușise încă s-o păstreze.

Cititul, dragostea din copilărie

Tot cu picioarele pe pământ o păstrează, spune ea, în tot haosul literar, și familia. „E bine să ai persoane aproape care să contrabalanseze importanța pe care o capeți“. Cei doi copii ai scrii-

toarei, acum de 22 și de 25 de ani, care aveau în momentul în care a debutat 12, respectiv 15 ani, spune ea, nu i-au citit încă cărțile. „Nu sunt mari cititori ai mei, dar par că se bucură de faptul că mama lor e scriitoare“. Pentru a păstra umorul discuției construite de Robert Șerban, autoarea povestește cum, când a aflat că romanul i-a fost tradus în atât de multe limbi și a început să fie contactată de către reprezentanți ai lumii literare, copiii ei au început să-i spună: „Ei, dar rămâi cu picioarele pe pământ, nu-ți acorda atâta importanță. Ești o mamă ca oricare mamă“.

Tot râzând, atunci când Robert Șerban încearcă să o iscodească și să afle cine-i este primul cititor și dacă acela e într-adevăr așa cum știe el, chiar soțul autoarei, María Dueñas spune că din păcate „Nu mă mai pot baza pe el. Acum, orice i-aș da să citească, spune că-i bine, că-i totul perfect“. Astfel încât cursul manuscrisului se schimbă și ajunge, pentru întâia dată, în mâinile editorului, iar abia apoi, când are o formă finală, la familie și restul prietenilor.

Când discuția pornește de la cei șapte frați pe care-i are, dintre care numai unul, jurnalist fiind, pare să mai și cocheteze cu literatura, autoarea spaniolă își amintește cum, în copilărie, aveau împreună tot felul de preocupări. Pe ea însăși își amintește că cel mai posibil am fi surprins-o citind, undeva înainte de ora de culcare, când în casă se ivea un întreg scandal din cauza faptului că lupta mereu pentru a mai păstra, încă puțin,

lumina aprinsă, să-și ducă la bun sfârșit lectura capitolului.

Bizareria scriiturii cursive

„Robert, spune drept, cât de ciudată sunt?“, spune râzând autoarea, atunci când mărturisește că niciodată scrisul n-a fost o povară pentru ea și că totul vine de la sine, când se așază la masa de scris. Nu are mai multe ciorne, nu editează extrem de mult și, de regulă, nu rescrie părți din romanele sale. „Am o gândire extrem de structurată – trebuie, spre exemplu, să știu de la început locul și circumstanțele în care o să se desfășoare evenimentele și apoi totul începe să se lege extrem de simplu“. Dacă în viața de zi cu zi se vede, spune ea, că e agitată și că are mereu ceva de zis, atunci când scrie se liniștește și – tot glumind – adaugă că e, poate, una dintre cele mai plăcute companii din câte există.

„Sunt totuși intrigat. N-ați scris nici măcar o proză scurtă, acolo? Ați scris dintr-odată romanul ăsta de succes?“

Robert Șerban simulează o stupoare umoristică, iar autoarea se confesează că, în afară de proză academică, n-a existat chiar nimic înainte de *Iubirile croitoresei*. Deși romanele ei se concentrează în jurul unor personaje feminine, cele masculine ocupând locuri fie secundare, fie făcându-și doar succint apariția, María Dueñas spune însă că nici una dintre femeile pe care le-a

conturat nu seamănă cu ea. „Am avut mare, mare grijă de asta! Sunt, cred, prea rușinoasă să aduc pe scena publică o parte din mine“.

Bărbații și prejudecățile dinaintea lecturii

„Când o să ieșiți la autografe o să vedeți că vor fi acolo numai bărbați, pentru că noi în România suntem mari cititori!“ glumește Robert Șerban. Discuția însă, purtată tot pe un ton comic, este una serioasă, pe care scriitoarea o continuă fără ezitare și are drept punct central prejudecățile pe care le au bărbații, când se apropie de literatura scrisă de o femeie.

„Știți, mi se întâmplă să mă întâlnesc uneori cu un cititor bărbat și să-mi spună că fie n-a avut prin casă altceva de citit, fie că l-a obligat soția, fie că asta era singura carte pe care-a cumpărat-o în aeroport – și nici nu știu cum să reacționez“, povestește autoarea. „Iar apoi, stați așa, el continuă! Spune, parcă revelatoriu: «Dar cât de bine scrieți, cât de mult mi-a plăcut în cele din urmă!»“.

María Dueñas zâmbeste și știe, după cum afirmă, că printre cititorii ei se află mai cu seamă femei. Speră însă că, odată cu trecerea timpului și înlăturarea prejudecăților, lucrurile se vor schimba, iar literatura va deveni în egală măsură valoroasă pentru toată lumea.

Un subiect la fel de serios, care o preocupă constant, este și criza migrației – episoadele din

istorie în care valuri întregi de spanioli au părăsit țara, pe care le amintește în romanele sale. „Ce mă supără astăzi însă este că pare că mulți dintre oamenii din Spania nu-și mai amintesc faptul că, acum câțiva ani, noi eram cei care emigram, iar astăzi îi judecăm sau tratăm nedrept pe cei care ajung la noi în țară“. Literatura, spune ea, nu se ocupă destul de mult de reflectarea acestui fenomen răspândit la nivel mondial și, cumva, prin cărțile sale, încearcă să umple un gol destul de mare.

***

Fără vreo ezitare, cu întrebări bine pregătite și completări relevante, Robert Șerban preia o serie de întrebări de la public și astfel aflăm care sunt principalele cinci romane pe care autoarea le-ar recomanda unui cititor tânăr sau auzim cum ar suna o pledoarie pentru propria sa operă, care-ar trebui să convingă un cititor necunoscut să o citească.

Valul întrebărilor este, în cele din urmă, încheiat printr-un dar simbolic – un poem semnat de gazda serii, tradus în spaniolă și oferit pentru a întări ceea ce deja i-a spus invitatei anterior pe scenă: că românii s-au născut, într-adevăr, poeți.

(www.suplimentuldecultura.ro,

7 octombrie 2019)

Andreea CHEBAC

Despre scris cu autoarea spaniolă María Dueñas. Care sunt obiceiurile unei scriitoare care a vândut peste cinci milioane de cărți în toată lumea

Prima dintre Serile FILIT din acest an i-a fost dedicată scriitoarei spaniole María Dueñas, care a fost în dialog cu scriitorul și omul de televiziune Robert Șerban. Cele patru romane create până acum de María Dueñas au fost publicate în limba română de editura Polirom – de la debutul fulminant, *Iubirile croitoresei*, la cartea care a venit acum câteva zile din tipar, *Fetele căpitanului*.

Cele două ore ale evenimentului au fost, așa cum ne-a promis de la început Robert Șerban, pline de căldură, extrem de relaxate și pline de râsete. Dueñas a mărturisit că a fost mereu un cititor foarte bun și că dragostea ei pentru literatură a dus-o către domeniul filologic, dar că nu a visat niciodată să scrie (nici măcar poezii în adolescență, fiind „*prea complicate pentru mine*”). Iar atunci când totuși a decis să treacă la literatură planul era ca totul să se desfășoare în paralel cu cariera sa academică.

De aceea *Iubirile croitoresei* a fost publicat într-un tiraj inițial de 3000 de exemplare și nu a avut parte de promovare sau marketing intens pentru că „*nu mă cunoștea nimeni*”. Cei care au

făcut-o celebră au fost cititorii care „*s-au molipsit unii de la alții*” iar popularitatea romanului a crescut „*ca un bulgăre de zăpadă*”. Astfel încât astăzi a ajuns la peste cinci milioane de exemplare ale cărților ei vândute în lumea întreagă, zeci de traduceri – chiar și pe impenetrabilele piețe din UK și SUA, așa cum sublinia Robert Șerban – și două seriale de televiziune inspirate de romanele ei.

Începuturile

„Nu am scris niciodată poezie. E prea complicat pentru mine. Dar întotdeauna am fost o cititoare foarte bună. Îmi amintesc că atunci când eram mică și împărțeam camera cu sora mea, Ana, în fiecare seară ea îmi spunea să sting lumina ca să dormim, iar eu îmi doream mereu să mai citesc puțin mai mult, încă puțin...!”

„Această dragoste pentru literatură, cuvinte și povești m-a îndemnat să studiez filologia. Dar din punct de vedere profesional m-am dedicat mereu lingvisticii, nu am fost niciodată profesoară de literatură”.

„Atunci când am început să scriu, saltul pe care l-am făcut a fost din poziția de cititoare, nu din aceea de profesoară”.

Cum apare ideea unui nou roman

„Încep mereu de la un loc anume și de la circumstanțele din jurul lui. De exemplu, când am început să scriu *Iubirile croitoresei*, primul lucru care mi-a fost clar, înainte de protagonistă sau de aventurile pe care aceasta le va trăi, a fost locul. Știam foarte sigur că voiam să readuc în discuție nordul Africii, Marocul în anii Protectoratului spaniol. Pentru că este un loc de care familia mea este foarte legată: bunicii mei au trăit acolo mai mult de 40 de ani, mama mea s-a născut acolo în anii '40 și acolo a fost toată copilăria și tinerețea ei până la independența Marocului. Am crescut cu aceste amintiri reale și afective și știam că sunt niște amintiri care încep să dispară pe măsură ce generația celor care au trăit în nordul Africii se stinge. Și astfel se pierdea o parte esențială a aceluia moment istoric.

Având ideea acestui loc în minte, am început să mă documentez, am început să vorbesc cu propria familie și cu alți bătrâni rezidenți, am început să caut informații, articole academice, presa din epocă. Și când au devenit clare coordonatele în timp și spațiu, momentul istoric și personalitățile istorice, când am avut toate acestea, atunci am început să mă centrez asupra per-

sonajelor și a ficțiunii pe care voiam să o scriu.”

Relația dintre ea și personajele sale

„E adevărat că mulți m-au întrebat dacă Blanca Perea, protagonista celui de-al doilea roman al meu – *Ce avem și ce uităm* – este inspirată din propria mea biografie. Pentru că este o femeie din lumea mea, de vârsta mea, profesoară și mamă, a crescut în același mediu și avem aceleași referințe. Dar îmi pare rău să vă dezamăgesc, nu sunt eu în acel personaj. Nu avem nimic în comun. Ar putea fi o prietenă, o colegă de muncă sau o soră, dar nu sunt eu. Cred că sunt prea timidă ca să pun pe tapet prea mult din persoana mea în acest fel.”

Munca la o carte

„Venind din lumea academică, ca deformație profesională, mintea mea este foarte organizată. Și atunci mi-am însușit și în literatură această mod de a lucra după un plan predefinit, cu niște obiective clare. Așa că înainte să încep să scriu la un roman, și după perioada de documentare, petrec câteva luni structurând ceea ce vreau să scriu, construiesc mental personajele. Pot avea și 60-70% din carte deja scrisă în cap înainte să încep lucrul propriu-zis. Abia după 3-4 luni de gândit vine o zi când deschid un document și scriu Capitolul 1; atunci încep să dau drumul la scris”.

„Nu am mult timp de pierdut așa că atunci

SERI DE FILIT

---

când mă apuc de lucru o fac în mod productiv. E adevărat că recitesc mult, dar rareori elimin ceva din ce am scris, pur și simplu refac stilistica textului. Recunosc că scrisul meu este destul de lin”.

„La început îi arătam soțului mei ce scriam având încredere în părerea lui, dar apoi mi-am dat seama că nu-mi folosește la nimic pentru că

îmi spuneam mereu că totul este minunat. Acum citește totul abia aproape de final, după ce a citit editorul meu”.

Relația cu editorul

„Am mare noroc cu editoarea mea care este aceeași pentru toate cele 4 romane ale mele. Este

Foto: Corneliu Grigoriu

Robert Șerban și María Dueñas

o persoană cu un ochi foarte bine format și criteriile solide. Îți trimit textele când am avansat destul de mult cu cartea, editoarea mea nu este mereu lângă mine. Uneori mă sfătuiește cu privire la anumite lucruri legate de personajele mele, la ritmul cărții și alte mii de detalii. Eu ascult, meditez la ce mi-a spus, și apoi decid ce să fac. Uneori țin cont de sugestiile ei, iar alteori, nu. Dar cred că valorile după care ea se ghidează sunt mereu demne de luat în seamă pentru că de multe ori ești atât de scufundat în scris și în construirea romanului, încât sunt lucruri pe care nu le mai vezi obiectiv. Și atunci te ajută sugestiile de genul – aici ritmul e prea rapid, sau prea lent, aici modifică ceva. Însă cea care decide în ultimă instanță sunt întotdeauna eu”.

Cât durează să scrie o carte

„Timpul necesar pentru a termina o carte a variază puțin de la un roman la altul, dar în mare petrec 3-4 luni la început gândind cartea. Asta se întâmplă acum în timp ce fac promovarea romanului anterior, petrec câteva luni gândindu-mă la următoarea carte. Apoi fac documentare, dacă am nevoie. Și citesc cărți care cred că mă pot inspira într-un fel sau altul. Călătoresc în locurile în care voi plasa acțiunea. Și trasez deja liniile mari ale romanului.

La finalul acestor luni deja încep să scriu și această perioadă de scriitură pură și dură îmi

ocupă între un an și cinsprezece luni. Iar la final – partea pe care o urăsc cel mai tare – sunt corecturile, revizuirea, recitirea de la cap la coadă. Când încep să am tot felul de îndoieli, uneori mi se pare că am scris o carte minunată, alteori cred că mai bine o arunc la gunoi. În punctul ăsta intervine editoarea mea și, când vede că-mi pierd capul, mă oprește și îmi spune să îți trimit ei totul”.

Relația cu ceilalți în timpul scrisului

„Atunci când scriu sunt magnifică! Soțul meu spune că sunt cele mai bune faze ale mele. Cei de acasă sunt încântați atunci când mă apuc de scris pentru că nu mă leg de nimeni, nu mă interesează ce fac, nu mă preocupă când vin și când pleacă. Atunci când scriu sunt în interiorul romanului 24 de ore din 24. Nu scriu 24, desigur, dar romanul devine prioritatea mea.

Pentru mine procesul scrierii unui roman merge mult mai departe decât orele pe care le petreci în fața calculatorului redactând. *Iubirile croitoresei* l-am scris jumătate în minte în timp ce conduceam spre Universitate – o oră dus și o oră întors. Acest proces mental este aproape la fel de important ca redactarea finală. Astfel încât eu, care în condiții normale pot fi o persoană dificilă, devin o persoană încântătoare atunci când mă apuc de scris! Sunt în viața mea paralelă și nu deranjez pe nimeni”.

(www.bookblog.ro, 4 octombrie 2019)

Eli BĂDICĂ

Rețeta unei seri perfecte: Richard Ford și Marius Chivu la FILIT

Richard Ford a fost capul de afiș la cea de-a VII-a ediție a FILIT. Întâlnirea cu acesta a avut loc vineri, 4 octombrie, la Teatrul Național „Vasile Alecsandri” Iași. Cea de-a doua Seară FILIT a fost prezentată de jurnalistul Cătălin Sava, iar gazda serii a fost scriitorul, criticul literar și traducătorul Marius Chivu. A fost un eveniment cu totul și cu totul special, genul acela de discuție savuroasă, cu doze perfecte de umor, căldură și miez.

Richard Ford este unul dintre cei mai apreciați scriitori americani contemporani. Născut în 1944, în Jackson, Mississippi, a publicat șapte romane, trei volume de proză scurtă și un volum de memorii. Dintre toate, în limba română i-au apărut până în prezent *Cronicarul sportiv* (1986, Humanitas Fiction, 2008, trad. Irina Negrea), *Ziua Independenței* (1995, Humanitas Fiction, 2009, trad. Iulia Gorzo), *Rock Springs* (1987, Black Button Books, 2017, trad. Marius Chivu), *Femei cu bărbați* (1964, Vellant, 2018, trad. Vali Florescu), *Între ei: amintiri despre părinții mei* (2017, Black Button Books, 2019, trad. Anca Dumitrescu), *Viață sălbatică* (1990, Black Button Books, 2019, trad. Anca Dumitrescu și Elena

Marcu). Este cunoscut și pentru faptul că este primul scriitor care a primit în același an atât Premiul Pulitzer, cât și PEN/Faulkner Award for Fiction, pentru romanul *Ziua Independenței*. Al treilea volum al seriei, *The Lay of the Land* (2006), a fost tradus la Humanitas Fiction, dar încă nu a fost publicat.

Sprințar, cu simțul umorului, firesc, deschis, Richard Ford și-a cucerit pe loc publicul român, care nu numai că l-a primit călduros, ci a și reacționat constant la tot ceea ce spunea, a aplaudat, a râs, i-a adresat întrebări. Iar Marius Chivu a ghidat cu măiestrie această călătorie, reușind să scoată la suprafață tot soiul de confesiuni inedite de-ale scriitorului american. Astfel, în timpul celor aproape două ore petrecute pe scena Naționalului ieșean au fost atinse extrem de multe subiecte, de la copilărie, părinți, iubire, relația foarte apropiată cu soția sa, Kristina, la scris (de exemplu, are tot timpul la el, în buzunarul de la piept, un carnețel în care își notează ideile care îi vin), roman sau proză scurtă (apropro, Ford consideră că *The Communist* este cea mai bună povestire de-ale sale), memorii,

competiție, următoarea sa carte (a cincea cu protagonistul Frank Bascombe, care va fi în contextul Americii de astăzi), administrația Trump (pentru care și-a manifestat antipatia și pe care a criticat-o dur), frici (a mărturisit că are o singură temere, să nu aibă o viață prea lungă), prietenie (Ford a vorbit despre legătura sa cu Raymond Carver, de pildă, de la care spune că a învățat, printre altele, cum să fii faimos și totuși să rămâi tu însuși, firesc și fericit), încălzirea globală (ferm, scriitorul a făcut apel la acțiune pentru o lume mai bună pentru cei care vin), arme etc.

Copilărie, părinți, soție – eliberare

Discuțiile au debutat cu copilăria lui Ford. Autorul afirma că a fost una „chiar foarte fericită. La un moment dat, văzându-i surprinși pe cei din jur că spun asta, am început să mă întreb dacă nu cumva reprim vreo amintire“, încheie el râzând.

Dislexic, Ford a citit prima sa carte „serioasă“, *Absalom, absalom!* a lui William Faulkner, la vârsta de 19 ani. Până atunci, citise cărți mai ușoare, literatură pentru copii. Adaugă: „Tatăl meu nu a citit niciodată vreo carte, iar mama citea bestseller-uri. Probabil a crezut că nu eram interesat să le citesc. Și nu eram. Ea se baza pe școală ca să mă învețe să citesc, iar eu eram încet, foarte încet“.

Cu acest context în minte, Marius Chivu l-a întrebat care erau șansele ca tocmai cineva ca el să ajungă un scriitor de un asemenea calibru. Auto-

rul a răspuns monosilabic: „Zero“. A dezvoltat după aceea, precizând că o importanță foarte mare a avut-o moartea tatălui său, pe când avea 16 ani: „un act eliberator al vieții mele care a făcut lumea să pară mai deschisă. (...) E pur și simplu trist și tragic că și-a pierdut viața la 55 de ani. Dar a fost ceva care a avut un efect eliberator asupra mea. E ceva atunci când tatăl îți moare în brațe, iar mama e pierdută într-un fel... acele momente (...) sunt instructive. (...) Am fost foarte trist să-mi pierd tatăl, l-am iubit pe tata foarte mult... dar, pentru mine, este pur și simplu o jale în care se amestecă multe“.

Părinților săi le-a dedicat un volum de memorii. „S-au iubit în așa fel încât eu am fost mereu pe locul al treilea. Nu am resentimente, nu-mi doresc să fi fost altfel. A fost important pentru mine să înțeleg asta“, a spus el și a completat: „Eu am intervenit între părinții mei“. Despre tatăl său povestește că „era un om obișnuit. Nu l-am avut prea mult timp în preajmă, nu a fost la fel de prezent în viața mea ca mama. Mi-au trebuit 50 de ani ca să acumulez material brut despre el, să mă gândesc cum o să pot, de fapt, să încadrez povestea pe care o spuneam despre viața lui. Dar a fost o bucurie și o mare ușurare să scriu despre tata“.

În strânsă legătură cu acest lucru, scriitorul american afirmă că îi place să scrie despre lucruri obișnuite pe care nimeni nu le-a abordat până atunci – „Uită-te la asta, nu ai mai văzut așa ceva.

festivalul
international
de literatură
și traducere
1993

filit
www.filiteast.ro

2-6 octombrie 2019

Serile FILIT
Vineri, 4 octombrie 2019

Întâlnire cu Richard Ford
Gazda serii: Marius Chivu
Prezintă: Cătălin Sava

Foto: Corneliu Grigoriu

Richard Ford și Marius Chivu

Nimeni nu ți-a zis că e important, îl vezi zilnic. Poate o să îți dai seama că e mai important decât credeai. Atunci ai putea crede că și viața ta e mai importantă decât credeai“. Cât despre viața lui fără copii, Ford a declarat, simplu, că este una reușită: „Și, dacă singurătatea este o boală, povestea este leacul“.

De aici și până la a aminti de Kristina, soția sa, nu a fost decât un pas. Ford consideră că actul de eliberare de la moartea tatălui său a fost continuat de aceasta: „M-a eliberat mai mult decât orice altceva. Pur și simplu, prin caracterul ei“. Cei doi sunt căsătoriți de 51 de ani, iar relația lor e specială, similară celei pe care părinții săi au avut-o. Marius Chivu a îndrăznit, prin urmare, să pulseze: „Kristina a fost ultima iubire. A fost și prima?“. Ford a răspuns elegant, cu zâmbetul pe buze: „Asta e o întrebare foarte personală! Da!“. Apoi, a completat: „Am crezut mereu că o căsătorie e pentru totdeauna“. De altfel, autorul vorbește foarte des despre Kristina și cât de mult a însemnat aceasta în cariera lui literară, dar nu a scris și nu va scrie niciodată despre ea.

Fragmente despre literatură, scris, competiție și credință

„Îmi place cel mai mult când sunt în mijlocul unei cărți – când ai cam uitat începutul și nu prea știi încă cum se va termina. Ai atâtea posibilități să

faci lucrurile cum trebuie, să le faci mai bune... E momentul în care poți să fii cu adevărat prezent“.

„În funcție de câtă energie cred că am, decid ce voi scrie: proză scurtă sau roman“.

„Lumea nu are nevoie de multe cărți de-ale mele, ci de câteva, dar bune. Asta e prioritatea mea. Dacă faci lucrurile rapid, de obicei nu ies prea bine. Așa că nu fac nimic pe fugă. Așa funcționează creierul meu“.

„Nu mă gândesc niciodată că volumele mele sunt mai bune decât ale altcuiva. Pentru mine a însemnat mai mult să îi pot spune lui John Updike cât de mult mi-a plăcut una dintre cărțile lui decât să mă compar în vreun fel cu el. Nu pot concura cu alți scriitori“.

„Pentru mine, singura credință este imaginația. Imaginația este dovada că există lucruri nevăzute“.

(www.suplimentuldecultura.ro,
14 octombrie 2019)

Andreea CHEBAC

Mihail Șişkin la FILIT 2019. La ce sacrificii ești dispus de dragul literaturii?

750 de oameni au umplut Sala Mare a Teatrului Național „Vasile Alecsandri” din Iași la a treia seară FILIT. Ceea ce i-a atras a fost dialogul dintre scriitorul rus Mihail Șişkin și jurnalistul Cătălin Sava, dornici să descopere cum lucrează și cum gândește marele scriitor rus, aflat acum în exil în Elveția.

Părul Venerei, Scrisoriar, Luarea Ismailului și Paltonul cu gaică sunt cărțile semnate de Șişkin care au fost traduse până acum în limba română la Curtea Veche Publishing.

Despre relația cu publicul

„Ce înseamnă pentru mine întâlnirea cu publicul? Când am început să-mi scriu textele mi-am spus că nu voi face niciun fel de compromisuri. Asta a fost singura condiție care mi-a permis să continui să scriu. Dar a existat un risc foarte mare ca atunci când voi fi terminat romanul să rămân cu un singur cititor, cititorul meu ideal. De aceea sunt fericit să mă întâlnesc cu cititorul meu ideal aici, la Iași.”

Despre premiile literare

„În privința premiului Nobel trebuie să vă spun că de la 10 ani mama îmi spunea «Mișa, ai să scrii și ai să obții Premiul Nobel!» Dar de mai mult timp Premiul Nobel a devenit un microb. Nu au primit Nobel-ul nici Proust, nici Joyce, nici Nabokov, așa că mă aflu într-o companie cât se poate de selectă. Premiul Nobel este o maladie a literaturii universale. Nu există decât un singur leac: trebuie să găsim un sponsor foarte bogat care să ofere tuturor scriitorilor câte un Premiu Nobel. Și de îndată ce fiecare scriitor își va primi Nobel-ul lui, atunci va începe adevărata literatură.”

„Este foarte bine că există multe premii literare, ar trebui să fie chiar mai multe. Dar pentru mine există doar două premii adevărate: un premiu este acela că Dumnezeu îți dă capacitatea de a scrie un text, iar cel de-al doilea premiu este că Dumnezeu îți dă puterea de a termina de scris acel text. Și niciun juriu al niciunui premiu nu poate să ajute aici.”

Despre critica literară

„Un critic adevărat are propriile sale idei des-

pre literatură, despre direcția pe care trebuie să o ia literatura, și folosește romanele pentru a ilustra aceste idei. De fapt, îi pasă prea puțin de romane. Cred că doar un scriitor la început de drum ar putea fi un critic serios, pentru că el încă nu are încredere în sine și are iluzia că există literatură, critică, oameni inteligenți; după care înțelege că, de fapt, nu există decât oameni foarte concreți și micile lor ambiții personale.

În lume există un singur critic adevărat care vede și înțelege ce ai scris: tu însuși. Iar atunci când scrii nu trebuie să ai încredere în nimeni, numai în arta pe care o scrii. Dacă ai să pleci urechea la sfatul prietenului tău erudit care dorește să te ajute, înseamnă că vei scrie pentru el și ai pierdut partida. Trebuie să scriem, așa cum am spus, doar pentru cititorul ideal și apoi fie ce-o fi.

Sunt atâtea romane grandioase care nu au fost tipărite, nu și-au găsit cititorul. Întotdeauna e un risc să scrii. Literatura care astăzi este pe val va fi uitată peste 50 de ani, iar autorii care cândva nu și-au găsit editorul și cititorul au devenit numele reprezentative pentru acele epoci. De exemplu cel mai bun scriitor al Rusiei din secolul 20, Șalamov. Cine l-a cunoscut atunci când el scria? Iar acum trăim în epoca lui Șalamov. Și cine își mai amintește scriitori care erau foarte cunoscuți pe vremea când Șalamov scria și nu avea cine să-l publice? Cine-și mai amintește de criticii care-au lăudat acele romane publicate atunci?"

Despre succes

„Îmi amintesc, pe vremuri, când încă nu publicasem nimic, de o discuție cu bunul meu prieten, deja celebru, scriitorul Boris Akunin. Eram împreună la dacea lui și l-am întrebat ce înseamnă succesul. Și mi-a răspuns: «Știi, Mișa, succesul este atunci când primești o lingură de miere după care trebuie să mănânci un butoi de lături.»

Eu nu am înțeles nici până în prezent ce înseamnă succesul. Pentru Akunin succesul a însemnat foarte mulți bani, iar eu aștept în continuare acel succes și acei bani. Am un succes foarte ciudat: cărțile mele sunt traduse în 35 de limbi și atunci când mi se traduce cartea într-o țară nouă primesc un mic avans, apare cartea și recenzii minunate despre ea, după care «no sales»... Apoi apare încă o traducere, se bucură iarăși de recenzii minunate și iar nu se vinde și așa mai departe.”

Sacrificii pentru literatură

„La început trebuie să fii gata să sacrifici totul de dragul cărții. Absolut tot ce este important în viață: familia, copilul. Trebuie aduse jertfe. La fel ca în situația biblică când tatăl își poartă fiul spre a-l aduce jertfă lui Dumnezeu și știe că în ultima clipă Dumnezeu îi va opri mâna ridicată să înjunghie, dar poate să nu-l oprească. Însă el e gata să-și sacrifice fiul de dragul unui lucru mare. Numai așa am putut să-mi scriu textele.

Dar omul se schimbă, și în prezent sunt gata să aduc ca jertfă toate cărțile din lume pentru familia mea, dar nu știu dacă aș fi reușit să-mi scriu cărțile dacă n-aș fi fost atunci când le scriam gata să renunț la tot. Cred că omul cu timpul devine mai înțelept și în prezent pentru mine copilul meu este mai important decât toate cărțile mele. Și poate că de aceea nu mai pot scrie romane.”

Literatura poate fi salvatoare?

„În tinerețe aveam o mare credință în literatură. Mi se părea că literatura și arta sunt ceva care salvează omenirea. Dar după Tolstoi și Cehov a venit gulagul. Și marea literatură rusă a devenit marele perdant. Oare oamenii care-i împușcau pe ostatici nu-i citiseră pe clasici? Bineînțeles că-i citiseră. Cu toate acestea, lectura clasicilor nu i-a împiedicat din a transforma Rusia într-un mare lagăr. Și marea literatură germană, a salvat ea Germania de Nazism? Marea literatură rusă nu a putut preveni Gulagul, a putut doar să-i ajute să supraviețuiască pe cei care au vizitat Gulagul.

În 2014 Rusia începe să strige «Crimeea este a noastră!», să se bucure de războiul cu Ucraina. Vin dintr-o familie în care tata era rus, mama ucraineană, și atunci, în 2014, a fost prima dată când m-am bucurat că părinții mei au murit și nu erau nevoiți să trăiască această tragedie. Simplu gând că oamenii care strigau «Crimeea este a

noastră!» erau cititorii mei a fost ceva înfiorător.”

„Literatura probabil nu e capabilă să schimbe ceva în această lume. Joyce atunci când a scris *Vechea lui Finnegan* a fost convins că această carte va schimba lumea. Cartea a fost publicată la începutul Primului Război Mondial. Nici cea mai mare carte a omenirii nu poate opri un război. A putut Biblia să oprească vreun război?”

Relația cu patria sa, Rusia

„Întotdeauna a existat o relație complicată între Rusia și restul lumii și între scriitorul rus și Rusia, mai ales dacă este un scriitor care trăiește în afara granițelor. Cele mai deranjate de scriitorii ruși care nu trăiesc în țară sunt autoritățile. Pentru că atunci când un scriitor trăiește în Rusia, el este ca și restul oamenilor care populează această țară, un ostatic. Iar în străinătate devine un om independent care poate spune ce gândește.

De aceea s-a inventat mitul despre scriitorul rus care în exil nu poate gândi și nu poate crea, că acolo, în exil, nu are în minte decât zăpada din Rusia, și că moare de nostalgie. Este, desigur, ridicol. Această afirmație este contrazisă de clasicii ruși Turgheniev, Tolstoi, Gogol care și-au scris cele mai bune opere în străinătate. Cel mai rusesc text, *Suflete moarte*, a fost scris în Franța, Italia, Elveția. Gogol spunea chiar că de departe se văd mai bine rătăcirile rusești.”

Relația scriitorului cu limba

„Dar ceea ce pierde scriitorul rus plecând de acasă este limba străzii, limba vorbită care se schimbă foarte repede în Rusia, deoarece realitatea se modifică și ea foarte repede. În viziunea mea limba este ca un tren care se deplasează cu o viteză uluitoare. Un scriitor își poate imagina că este mecanicul care conduce trenul, altul nu are bilet, iar un altul se îmbată în vagonul restaurant, însă sunt toți în același tren. Iar eu am coborât la o haltă și trenul a plecat. Ce să fac? Să alerg după el? Nimic nu îmbătrânește atât de repede și nu se strică atât de repede ca limba. Ceea ce azi ne pare foarte viu, la modă, *cool*, mâine ne va părea expirat, perimat.

Iar faptul că eu am coborât din acest tren m-a ajutat să înțeleg un lucru foarte simplu – scriitorul este obligat să-și creeze propria lui limbă care nu se va strica și limbajul lui care nu se va altera niciodată, nici după moartea lui. Exemplul meu preferat este scriitorul rus Vladimir Kunin.

Viața care se schimbă așa de rapid în Rusia de astăzi poate fi comparată cu cea din perioada Revoluției. Au existat mulți scriitori care au aderat la acea limbă nouă atunci și au inclus-o în textele lor care acum au devenit aproape de neînțeles. Este o limbă moartă. În schimb Kunin, care a plecat în Franța, și-a creat limba lui proprie și orice pagină ați citi din Kunin astăzi, veți simți

prospețimea textului și parfumul adevărat al eternității.”

Implicarea socială a scriitorului

„Literatura, muzica, arta sunt niște tunuri mult prea mari pentru a le folosi ca să tragem cu ele împotriva dictatorilor. Pentru că existența unui dictator este întotdeauna mai scurtă decât cea a unor opere de artă. În romanele mele niciodată nu va apărea Putin pentru că eu scriu pentru cititorii viitorului care vor fi nevoiți să caute pe Wikipedia ca să afle cine este Putin.

Dar nici nu pot să tac pentru că mă doare sufletul când privesc la ce se întâmplă în Rusia. Însă pentru aceste teme există articolele mele din ziar, există scrisoarea deschisă care a fost publicată în 2013 înainte de evenimentele din Crimeea și din Ucraina. Și astăzi sunt gata să-mi pun semnătura sub fiecare cuvânt din acea scrisoare deschisă. Din păcate, în Rusia lucrurile evoluează într-o singură direcție – din rău spre mai rău.”

(www.bookblog.ro, 8 octombrie 2019)

SERI DE FILIT

Foto: Corneliu Grigoriu

Mihail Șişkin și Cătălin Sava

Aryna CREANGĂ

Cum s-a îndrăgostit Iașul de sinceritatea lui Mihail Șişkin

„Atunci când ies în stradă să-și apere demnitățile, oamenii sunt întotdeauna frumoși“, spune scriitorul rus Mihail Șişkin și ropote de aplauze venite din toate părțile sălii Teatrului Național „Vasile Alecsandri“ din Iași par să-i înghită vorbele cu totul. E sâmbătă, e cea de-a treia seară a Festivalului Internațional de Literatură și Traducere din Iași (FILIT) și gazda serii, de această dată chiar prezentatorul deja cunoscut publicului ieșean din timpul celor anterioare, Cătălin Sava, pare că nu-și mai încapă în piele de emoție. Onoarea de a-l avea alături de Mihail Șişkin e contagioasă – se desprinde de partenerul său de conversație care-și caută loc în fotoliu și se lipește puternic de fiecare om din public.

Succesul

Întrebările lui Cătălin Sava, deși se întind pe câteva zeci de secunde, reușesc să plaseze fiecare început de discuție într-un context al ei și să ofere oamenilor din sală informații necesare, pentru a aprecia răspunsurile pe îndelete. Când spune publicului faptul că Mihail Șişkin a primit toate cele

trei mari premii literare rusești, gazda conduce încetișor discuția către a descoperi ce înseamnă, pentru un scriitor atât de valoros, succesul. Modest și sincer, fără vreo teamă de a-și lăsa descoperită vulnerabilitatea, Mihail Șişkin spune că nu știe, pentru că pare că încă nu l-a cunoscut. „Îmi apare prima dată o carte, știți? Și cartea mea este tradusă și primește cele mai bune critici. Dar apoi nu se vinde. Apoi apare următoarea, și următoarea – și toate au aceeași soartă“. Publicul din sală zâmbeste, iar autorul continuă, sfârșindu-și ideea cu afirmația că „succesul este ca atunci când ți se oferă să mănânci mai întâi o lingură de miere, ca apoi să ți se dea un butoi cu lături“.

De la succes, discuția pare că poposește într-o zonă idealistă, la care până și publicul pare cumva să participe. „Literatura poate sau nu salva lumea?“. Mihail Șişkin pare emoționat la comparația cu Tolstoi sau Gogol, însă desființează imediat orice apropiere, spunând că „marea literatură rusă nu a salvat Gulagul, i-a ajutat pe cei de acolo să supraviețuiască. La fel și în Germania. Nici cea mai mare carte din lume nu a oprit un

război. Spuneți, a făcut asta *Biblia*, spre exemplu?”. Conversația alunecă ușor către tristețe, atunci când scriitorul lansează câteva idei, întrebând retoric dacă oamenii care au mers, ulterior, la război, ei nu-i citiseră oare înainte pe marii scriitori ruși? Particular, Mihail Șişkin își dă propria trăire drept exemplu și spune, fără vreun ocol, că „Numai gândul că rușii care strigau, pornind la luptă, «Crimeea este a noastră!» sunt cititorii mei, sau m-au citit vreodată, mă îngrozește pur și simplu”.

Mama

Mihail Șişkin e plin de căldură, iar sinceritatea vorbelor lui pare că dezarmează pe oricine. De la povestioare scurte și introductive, monologurile sale prind formă și curg către public, parcă făcându-și loc să răscolească adânc în sufletul fiecărui spectator. Când vorbește despre ce anume înseamnă „acasă” pentru scriitorul rus, spune că acasă ar fi extrem de simplu de asociat cu patria, cu țara. Faptul că din cauza dezacordului puternic pe care-l resimte față de politica de la Kremlin astăzi a ales să emigreze și să locuiască împreună cu familia sa în Elveția nu-l condamnă însă nici pe departe la tăcere. Poziția sa față de felul în care reprezentanții puterii din Rusia aleg să se manifeste este una fermă – dezaprobă acțiunile Rusiei și susține că statul rus e un stat criminal, cu ale

cărui fapte n-ar vrea să se asocieze niciodată.

Militează mai simplu, spune el, prin dramaturgie, căci astfel poate să trateze mai limpede teme ale societății actuale și spune totuși că în literatura sa, în romanele sale, „eu nu voi scrie niciodată despre Putin”. Intervenția armatei ruse din Ucraina și-a lăsat și ea amprente adânci în sufletul scriitorului, care declară publicului că, dacă tatăl său era rus, mama sa era originară din Ucraina. „În 2014 a fost prima dată când spun că m-am bucurat că părinții mei au murit și că nu sunt nevoiți să trăiască această tragedie”.

O amintire a scriitorului, care condamnă întreaga sală la o tăcere deplină, e una din adolescență legată de mama sa, care era profesoară. „Eu o vedeam atunci ca fiind persoana care minte și îi influențează pe alții, așa că am încercat să mă revolt. Nu i-am vorbit jumătate de an – locuiam în aceeași casă, ne întâlneam, dar nu-i spuneam nimic. Mie mi se părea că fac ceva important, dar mai târziu am înțeles că de fapt greșeam și că revolta mea nu însemna decât supărarea unui copil”.

În literatura sa însă, mama are o prezență puternică. „Și atunci, tot mai târziu am început să scriu și să port în scris discuția pe care n-am reușit s-o am niciodată cu mama – așa, scriind, am reușit parcă să-i spun: «Mamă, stai jos, așază-te și hai să vorbim»”.

Limba

Mihail Șişkin își compară viața petrecută în Rusia cu un drum pe care un călător îl face cu un tren. Petrece o perioadă înăuntru, iar la un moment dat coboară într-o haltă, în timp ce trenul o ia tot înainte. „Ce să fac eu? Să fug după el?” Trenul pe care Mihail Șişkin nu și-l mai dorește transformă, spune el, scriitorii stabiliți în Rusia în niște ostatici, răpindu-le și ultima fărâmă de independență.

„Mă doare, în legătură cu scrisul meu, un lucru – anume înstrăinarea de limba rusă. Limba vorbită, limba străzii, ea se schimbă foarte repede – și asta e avantajul scriitorului rus din țară, pe care eu nu-l am. Nimic nu expiră atât de repede ca limba. Dacă ai locuit într-o țară 30 de ani, nu vei mai ști nimic nou despre ce se întâmplă acolo, înapoi acasă, cu ea”.

Când Cătălin Sava îl întreabă pe autorul rus cum este relația cu traducătorii săi și cum lucrează cu traducătoarea cărților sale în limba română, Antoaneta Olteanu, Mihail Șişkin spune că pentru el traducătorul e un membru al familiei: „Nu eu sunt autorul cărților mele în română, ci Antoaneta este”.

Mai departe, mărturisește că n-a înțeles cât de dificil e procesul traducerii și cât de important este ca autorul să aleagă un traducător potrivit personalității lui, până în momentul în care a pri-

mit trei traduceri în limba engleză, de la trei traducători diferiți, a unei scrisori din *Scrisorari*. „Citeam și nu-mi venea să cred; părea că citesc trei manuscrise total diferite”, spune și zâmbeste.

***

Scrisul îl păstrează pe Mihail Șişkin aproape de publicul ieșean, iar căldura și sinceritatea par să-i coloreze încetisor, în juru-i, un soi de aură fermecată. Întrebările publicului par nesfârșite, iar voluntarii FILIT nu mai conțin să le strângă din sală.

După discuții delicioase despre literatură și curajoase despre militantism și activism, o întrebare îndrăznește să mai zguduie puțin tihna tuturor – „Nu vă este teamă să vă poziționați așa ferm anti-Rusia?”, iar răspunsul scriitorului, care trage încet draperia peste întreaga seară, vine pe măsura măreției asumării lui: „Nu vedeți că umblu cu propria sticlă de apă după mine?”.

(www.suplimentuldecultura.ro,

14 octombrie 2019)

Eli BĂDICĂ

Un soi de spectacol: scriitorii Mathias Énard și Matei Vișniec

Cea de-a patra și ultima Seară FILIT a avut loc duminică, 6 octombrie, tot la Teatrul Național „Vasile Alecsandri” din Iași. Sala Mare a fost, și de data aceasta, arhiplină. Programul ultimului eveniment din cadrul celei de-a VII-a ediții FILIT, prezentat de jurnalistul Cătălin Sava, a fost divizat în două părți, ca de obicei: în prima a avut loc decernarea „Premiului liceenilor pentru cea mai îndrăgită carte”, iar în cea de-a doua publicul l-a putut asculta pe scriitorul francez Mathias Énard, într-o discuție moderată de bine-cunoscutul dramaturg și scriitor Matei Vișniec. La final, ca în fiecare an, minunații voluntari ai festivalului au urcat pe scenă, în aplauzele călduroase ale oamelenilor prezenți.

Momentul decernării „Premiului liceenilor pentru cea mai îndrăgită carte” a fost emoționant, e întotdeauna grozav să îți se confirme că la Iași există deja o masă consistentă și rafinată de tineri cititori. Juriul premiului a fost alcătuit din nouăsprezece elevi de la unsprezece licee ieșene, care au urmărit impactul lectorial, originalitatea viziunii scriitoricești, polifonia mesajului, arhitectura operei și stilul și limbajul în

cele cinci cărți nominalizate: *Fontana di Trevi*, de Gabriela Adameșteanu, *Cartea numerilor*, de Florina Ilis, *O formă de viață necunoscută*, de Andreea Răsuceanu, *Avalon. Secretele emigranților fericiți*, de Bogdan Suceavă, și *Transparență*, de Radu Vancu. Din partea acestora, au ținut câte un discurs fain doi reprezentanți: Ioana Tătărușanu, elevă la Colegiul Național Iași, și Christian Flandorfer, elev la Colegiul Pedagogic „Vasile Lupu” din Iași. Romanul desemnat câștigător a fost *Transparență*, de Radu Vancu, care a spus, la rândul său, câteva vorbe vibrante de mulțumire.

Seara a fost continuată, așa cum aminteam mai devreme, cu o întâlnire „cu de toate”, să zic așa, cu Mathias Énard.

Scriitorul francez s-a născut în 1972. A studiat civilizațiile arabe și persane și a petrecut câțiva ani în Orientul Mijlociu pentru cercetare. În prezent predă la Barcelona, traduce din limba arabă și scrie despre arta islamică. În 2003 a debutat cu romanul *La Perfection du tir*, care a primit Premiul celor 5 continente ale Francofoniei. În 2008 a publicat *Zone*, un roman despre care s-a scris

foarte mult (mai ales pentru că este compus dintr-o singură frază de peste 500 de pagini) și care a luat șase premii literare importante. În 2010 i-a apărut volumul *Vorbește-le despre bățalii, regi și elefanți* (tradusă la Editura Nemira, 2017), și acesta un succes de critică, recompensat cu Premiul Goncourt al Liceenilor. În 2015, Énard câștigă prestigiosul premiu Goncourt pentru romanul *Busola* (Ed. Nemira, 2018) și devine, astfel, cunoscut în toată lumea. În total, până acum i-au fost publicate nouă volume. Cel mai recent apărut în limba română – chiar înainte de venirea sa la FILIT – se numește *Dorință* și este o carte cu totul atipică pentru cariera sa de scriitor de până acum. Toate cele trei traduceri din limba franceză apărute în România au fost semnate de scriitorul și traducătorul Cristian Fulaș.

O întrevvedere cu Énard nu avea cum să fie altfel decât extrem de reușită. Dacă l-ați mai văzut/ascultat, știți deja că este un erudit get beget, poliglot, are o tolbă de povești care par să nu se termine niciodată, peste care presară umor și o energie ce pot acapara o sală întregă. Pe scurt, este un povestitor la fel de fermecător ca în cărțile sale. Iar duminică seara, provocat și ghidat de partenerul său de dialog, Matei Vișniec (care, cu ochiul său de dramaturg, a pus în scenă un soi de spectacol), a demonstrat-o cu vârf și îndesat, dezvăluind tot soiul de detalii despre viața sa personală, despre formarea sa, lecturile sale cele

mai însemnate, scriere, Orient și Occident, cum i-a schimbat Premiul Goncourt viața, despre intervenția Statelor Unite și a Europei în țări din Orientul Mijlociu, literatura angajată, dar și cea subversivă din lumea arabă, imigranți, situația politică din Catalonia ș.a.m.d.

Reiau, în cele ce urmează, câteva dintre lucrurile pe care Énard le-a afirmat în ultima Seară FILIT și care mi s-au părut a fi grăitoare pentru întreaga atmosferă.

- „Viața mea a fost schimbată de mai multe ori de cărți. Voi aminti de două dintre momentele acestea. Mai întâi, pe la 12 ani, când am văzut o carte imensă, *O mie și una de noapți*. Nu am citit-o atunci, dar știu că m-a impresionat. Îmi amintesc de acele imagini, au fost primele care m-au transportat departe. Un alt fapt definitoriu a fost istoria artei. Eram fascinat de un curs de istoria artei islamice și profesoara m-a îndemnat să mă înscriu la cursul de limba arabă și persană. Am renunțat la istoria artei pentru a mă dedica celor două limbi“.

- „Cărțile mele oferă posibilitatea unei reflecții îndelungate asupra societății și a vieții. Ele sunt opusul fluxului continuu al informațiilor cotidiene. Nu sunt manifeste, sunt angajate, dar într-un mod special. Relația mea cu realul este angajată politic în sensul cel mai larg al termenului“.

SERI DE FILIT

● „Nu vă imaginați că jurnaliștii francezi sunt înnebuniți după literatură. Dar ziua aia este o nebunie. În ziua cu Goncourt, toată Franța respiră literatură“.

● „Primirea Premiului Goncourt schimbă, să zicem, orarul zilelor care urmează. Iar oamenii te recunosc pe stradă. Dar nu durează mult, doar

vreo trei săptămâni. E ca un proiector. Are ecou în lume“.

● „Mă bucur de șansa de a fi francofon, mai degrabă decât de a fi francez. Mă simt onorat să fiu considerat astfel, mai ales că de aproape treizeci de ani nu mai locuiesc în Franța. Dar acolo îmi rămân mama și limba. E, poate, un clișeu să con-

Mathias Énard și Matei Vișniec

sider că limba e patria mea, dar asta e, mi-o asum“.

● „Sunt multe zone de frontieră între Orient și Occident. Întrebarea e de ce privim în continuare spre Orient cu teamă? De ce nu reușim să schimbăm ideea aceasta? (...) Pentru că politicianilor le convine situația aceasta. (...) Cred că ar trebui să ne întrebăm cum am creat noi imaginea aceasta de secole. (...)

Europa e un ansamblu care produce foarte multe imagini. Poate nu atât de multe ca Statele Unite. Exportăm mult din ceea ce gândim, modul de viață“.

● „Problema independenței Cataloniei nu ar trebui privită ca un pericol pentru Europa, catalanii sunt inofensivi. Problema e cum să ieșim din acest blocaj instituțional. Ar fi o adevărată sinucidere politică pentru cel care ar propune un referendum acum. Toată lumea este de acord că Spania are nevoie de o schimbare constituțională, dar nimeni nu știe cum“.

● „În lumea arabă – spunem așa, dar de fapt este vorba despre țări foarte închise, nu există echivalent al Uniunii Europene – cărțile nu circulă. Se găsesc foarte puține cărți de literatură contemporană din alte țări din zonă, la târguri și

festivaluri găsești mai degrabă cărți religioase și literatură veche, mai puțin alte tipuri de volume; iar de traduceri, nici nu prea putem vorbi. Există și instituții prestigioase, precum Arabic Booker, care ajută ca un autor să devină recunoscut și pe plan internațional. În linii mari, situația cărților arabe pe plan internațional e foarte tristă. (...) Mai e o problemă, nu se scrie în limba în care se vorbește. Trebuie să fi mers la școală, să ai un anumit nivel de educație pentru a putea citi aceste cărți. Sunt multe țări în care oamenii nu au suficiente cunoștințe pentru o face. Este vorba despre cărți scrise în araba literară. În anii 1980-1990, în Egipt, în perioada dictaturii, dacă erai poet și scriai lucruri împotriva guvernului armatei în araba clasică, puteai trăi liniștit. Dacă scriai un singur poem într-un dialect arab despre situația reală, împotriva presiunii politice, ajungeai imediat în închisoare. Asta spune multe despre conștiința conducătorilor. (...) Un alt exemplu elocvent: în multe locuri, teatrul în dialectele arabe a fost interzis“.

Soluția e să scăpăm de dihotomia aceasta.

(www.suplimentuldecultura.ro,

14 octombrie 2019)

Cezar AMARIEI

FILIT 2019: scurtă plimbare prin muzeul literaturii contemporane. *Serile de la Teatrul Național și întâlnirile cu elevii ieșeni*

E joi seara, trecut de ora 20.00. Pe scena Teatrului Național „Vasile Alecsandri” din Iași strălucește María Dueñas, pusă în lumină de întrebările lui Robert Șerban.

„– La noi, românul s-a născut poet. Spaniolul cum s-a născut?

– Poezie nu am scris niciodată, mi s-a părut prea complexă pentru mine. Întotdeauna am fost o cititoare bună și pasiunea asta m-a dus către filologie. Dar nu m-am dedicat literaturii, ci lingvisticii. Când am făcut saltul spre literatură, l-am făcut din perspectiva de cititor și nu de profesionist în literatură”.

În sală e cald, atmosfera – destinsă. Cele cinci milioane de exemplare vândute de scriitoarea iberică sunt un catalizator al conversației.

„Aveți deja patru romane, foarte voluminoase, ultimul de vreo 600 de pagini. Cum se plăsmuiesc în mintea și imaginația dvs. poveștile? Cum arată laboratorul unui scriitor de succes?

– Încep întotdeauna cu localizarea: caut un loc și circumstanțele poveștii care se petrece în acel loc. De exemplu, înainte de a începe să scriu *lubi-*

rile croitoresei, chiar și înainte să am foarte clar în minte personajul croitoresei și aventurile acesteia, am căutat și am ținut să-mi fie foarte bine reprezentat în minte locul”.

După două ore petrecute pe scenă, autoarea mai petrece una, în foaier. O oră de autografe.

Timp de cinci zile, capitala Moldovei este un imens muzeu al literaturii contemporane. Statuile sunt vii, poți interacționa cu ele.

300 de invitați. 130 de evenimente

Vineri dimineață, în restaurantul hotelului Unirea. Bogdan Suceavă iuțește pasul spre automatul de cafea. Nu pentru un espresso, ci pentru o discuție cu un domn care aduce extrem, extrem de bine cu Clint Eastwood. Jan Cornelius se apropie, le face fotografii, intervine în discuție, crește nivelul zâmbetelor.

Se apropie prânzul și prima mare dilemă: ce să alegi? În spații despărțite de kilometri au loc cincisprezece evenimente, în paralel, orice opțiune elimină paisprezece. Pe cine să tai de pe listă? Pe Lavinia Braniște, Matei Vișniec, Svetlana Cârstean, Simona Popescu, Bogdan Suceavă,

Andreea Răsuceanu, Jan Cornelius, Andrei Crăciun, Viorel Ilișoi, Diana Bădica? Nu e spațiu nici să fie toți înșirați. Măcar dacă ar fi fost transmise întâlnirile live (pe Facebook, de exemplu), să le poți urmări ulterior. Sau să fie înregistrate, sub orice formă, și prezentate post-FILIT. Poate pe viitor. Simți că orice alegere generează nedreptate.

Ploaia joacă rol de arbitru: în caz de egalitate afectiv-literară, cel mai apropiat spațiu decide.

În sala de festivități a Colegiului Național „Costache Negruzzi” nu mai e loc nici pe culoarul de lângă scaune.

„Am impresia, după ce am trăit treizeci și ceva de ani în Occident, că în acest moment se produce un fel de recunoaștere a creativității și a talentelor românești în străinătate, ceea ce noi așteptam de mult. Acum, creatorii români nu mai trebuie să se exileze, pentru a fi cunoscuți. Cărtărescu e cunoscut și trăiește în România, Dan Lungu – la fel, Gabriela Adameșteanu are trei romane publicate la Gallimard”, plutește, peste elevi și profesori, vocea caldă a lui Matei Vișniec.

Alături de el, Steinar Lone pomenește de micile piedici pe care trebuie să le depășească traducătorul: „În primul volum al *Orbitorului* era vorba de un cosor – un cuțit de tăiat struguri. Nu prea avem în Norvegia struguri, deci nici acest tip

de cuțit, așa că a trebuit să inventez cuvântul”.

În sala de festivități a Colegiului Național „Mihai Eminescu” nu mai e loc nici pe lângă pereți.

„Când eram mică, nu-mi plăceau cărțile pentru copii, ale noastre erau și mai comuniste, și citeam cărți polițiste, pentru că îmi provocau o groază sinceră”, le spune copiilor Simona Popescu.

„Prima oră de engleză arăta cam așa: ne-a dus într-un cabinet unde era un pick-up. Am ascultat o melodie a lui Elvis Presley, apoi profesorul ne-a cerut să spunem, rând pe rând, ce-a vrut să zică autorul. A refăcut o întregă istorie socială și a jazz-ului, încât cei mai derbedei erau smirnă. Există metode de îmblânzit fiarele”, povestește Bogdan Suceavă. Elevii râd.

E după-amiază, iar în cortul FILIT Ionel Ciupureanu și Monica Stoica răspund la întrebarea „Cum ar arăta robotul care ar scrie poezie?”. Robotul pierde.

Emanuela Iurkin, Ahmed Saadawi, María Dueñas, Sjón. Trebuie trecută proba unei ploitoriențiale, dacă vrei să optezi pentru oricare dintre ei.

În cortul FILIT, corectitudinea politică saltă mercurul în termometre.

„Trăim într-o lume cam schizoidă, care vede iubirea dintre un bărbat și o femeie fie ca sexualitate, doar sexualitate, fie perspectiva aceea ve-

tustă și foarte romantică în care totul trebuie să fie minunat și să curgă ca într-un basm“, consideră Dan Pleșa.

„Pentru noi, basarabeni, cuvântul *libertate* e foarte concret, avem doar câțiva ani de când putem trece granița fără viză, înspre Europa. Știu ce înseamnă să te duci la Ambasada României, nu mai vorbesc de alte țări, să stai o grămadă la rând și să nu primești viză. Din punct de vedere literar, scriitorii din Moldova sunt însă liberi, pot scrie absolut despre orice, că nu ne citește nimeni în țară“. Dor cuvintele lui Alexandru Vakulovski.

Minutarul a lăsat în urmă ora 20.00, pe scena Teatrului Național „Vasile Alecsandri“ sunt Richard Ford și Marius Chivu. „Vi s-a mai spus că semănați cu Clint Eastwood când era tânăr?“, întreabă Chivu. Laureatul Pulitzer râde. Aduce, într-adevăr, mult cu actorul american. Și e cu 14 ani mai tânăr. Curg întrebările. Îi plac și cele mai puțin comode.

„– De ce durează atât de mult să scrieți?

– Așa funcționează creierul meu: sunt dislexic, gândesc ceva mai greu și-mi spun că e mai bine să mă folosesc de tot timpul de care am nevoie. Lumea nu are nevoie de multe cărți de la mine, ci de câteva, dar bine scrise. Când faci lucrurile în grabă, de obicei nu ies bine“.

E trecut de ora 22.00 și în cortul FILIT, la „Noaptea albă a poeziei“, toate scaunele sunt ocu-

pate. Zeci de persoane ascultă în picioare. Citesc 72 de autori. Cupa poeziei e golită abia la 4.20, dimineața. Are cine să o umple la loc.

E sâmbătă, la prânz, iar în amfiteatrul Centru-ului de Limbi Moderne și Integritate Culturală „Grigore T. Popa“ nu mai e loc nici măcar pe per-vazul celor trei geamuri. Copiii le-au ocupat și pe acestea. Dan Coman și Richard Ford vin la întâlnirea cu clubul de lectură Alecart.

„Rețeta succesului: să muncești pe brânci! Să iei lucrurile în serios, e singura viață pe care o ai“, le transmite Ford.

E deja după-amiază, iar cortul FILIT pare mai plin ca niciodată. Urmează Dan Coman, Ahmed Saadawi, Sjón.

„Folosind toate elementele unei realități, toate cuvintele care ar descrie o realitate, în momentul în care scrii crezi de fapt o altă realitate, care are propriile sale reguli“, susține Dan Coman. Idee întărită imediat de Ahmed Saadawi: „Din punct de vedere filozofic, toți scriitorii vorbesc de țări care, de fapt, nu există. Când vorbim despre adevăr, ne referim la o imagine pe care noi o considerăm adevărată. Această imagine este de fapt o combinație între o minciună și adevăr. Așa că mă întreb: chiar trebuie să scriu ceva, să fie toată lumea de acord cu mine sau trebuie să vorbesc de lucrurile pe care doar eu le văd?“.

„Consider poezia drept cea mai înaltă culme a

literaturii. Nu am încredere în romancierii care nu au scris vreodată poezie, iar când discut cu romancieri care susțin că nu au scris decât proză îmi place să duc conversația până în punctul în care admit că au scris și poezie, dar că a fost una slabă”, umple sala cu zâmbete Sjón.

●

E seară, sala teatrului e plină. Cătălin Sava și Mihail Șişkin. La lojă, Matei Vişniec notează într-un carneţel.

„Premiul Nobel a devenit, de multă vreme, o glumă. Nu l-au primit Proust, Joyce sau Nabokov, așa că sunt într-o companie cât se poate de selectă. Premiul Nobel este o maladie a literaturii universale”, răspunde Șişkin la o întrebare referitoare la premii.

Vişniec notează.

„Nu există decât un singur leac: un sponsor foarte bogat care să le ofere tuturor scriitorilor câte un Premiu Nobel. Abia când fiecare scriitor își va primi Premiul Nobel va începe adevărata literatură. Pentru mine există doar două premii importante: primul, când Dumnezeu te înzestrea să scrii un text. Al doilea este când Dumnezeu te înzestrea să scrii tot timpul. Niciun alt premiu nu poate face asta”, umple blajin atmosfera Mihail Șişkin. Literatură, disidență, speranță.

În loja lui, Vişniec are tot timpul carnetul pregătit. Ascultă, notează. Ascultă.

●

Duminică, la prânz, ploaia și-a reluat rolul de cenzor al mișcării. „Oi, oi, oi!”, exclamă Șişkin când vede amfiteatrul plin, la întâlnirea cu Alecart. Alături de el, Simona Popescu. Cine nu a mai avut loc în sală (nici măcar pe pervazul ferestrelor, ocupat acum și de doamne, nu doar de elevi) ascultă de pe hol „declarația de dragoste față de monstruoasa mea patrie” făcută de autorul rus. Vocea blajină a lui Șişkin naște zâmbete, stârnește emoție. Unii țin lacrima în colțul ochiului. Mulți o lasă, discret, să alunece.

●

E seară, ploaia nu mai contează, sala teatrului e din nou plină, urmează decernarea „Premiului liceenilor pentru cea mai îndrăgită carte”.

120 de voluntari, în mare parte elevi sau studenți, au fost omniprezenți zilele acestea și au asigurat bunul mers al acțiunilor. Indiferent de cât de căinoasă a fost vremea. Cererea pentru voluntariat a fost enormă, câte opt tineri s-au luptat pentru fiecare legitimație. Își poartă acum, mândri, numele pe piept: *Andrei* sau *Florica* ori *Adelina* ori...

La admiterea la Medicină, în acest an, în Iași au fost doar 2, 3 candidați pe loc.

„Premiile date de liceeni sunt cele mai sincere și radicale, iar pentru mine e unul dintre premiile esențiale din punctul acesta de vedere. Apoi, e important pentru că e luat în compania unor pro-

zatori adevărați, eu sunt doar un poet care s-a jucat de-a prozatorul”, spune Radu Vancu, laureatul din acest an.

Pe scenă urmează premiul Goncourt, Mathias Énard, în dialog cu Matei Vișniec.

„În cazul meu, cărțile oferă posibilitatea unei reflexii îndelungate asupra societății și a vieții. Sunt exact opusul fluxului rapid de imagini pe care îl receptăm în cotidian. Nu sunt niște cărți-manifest, dar relația mea cu realul implică o angajare politică, în cel mai larg sens cu putință”, spune Énard.

„- Ce v-ați tot notat când vorbea Șişkin?”, l-am întrebat pe Matei Vișniec, puțin înainte de a urca pe scenă cu Énard.

„- Vă spun, dacă promiteți că păstrați secretul”.

Am promis.

Mi-a spus.

www.observatorcultural.ro,
9 octombrie 2019)

Foto: Corneliu Grigoriu

Public la Serile FILIT, foyerul Teatrului Național Iași

mathias vs. énard

foto: corneliu grigoriu

Richard FORD

„Lumea nu are nevoie de multe cărți, ci doar de câteva cărți bune”

*Scriitorul american Richard Ford (n. 1944) s-a numărat printre invitații de anul acesta ai Festivalului Internațional de Literatură și Traducere (FILIT) din Iași. Dialogul de mai jos este o transcriere parțială a conversației cu Marius Chivu din seara de 4 octombrie de pe scena Teatrului Național „Vasile Alecsandri”. Cele mai noi traduceri din opera lui Richard Ford: Bărbați cu femei (*Editura Vellant*), Rock Springs, între ei. Amintiri despre părinții mei și Viață sălbatică (*toate la Editura Black Button Books*).*

Să începem cu începutul. În copilărie ați suferit, ca și acum, de o ușoară dislexie și sunteți un cititor lent. Ați citit prima carte abia la finalul liceului...

Mai citisem cărți pentru copii, cum ar fi *Freddy the pig*, dar prima carte serioasă am citit-o la 19 ani. La noi acasă, cititul nu era chiar o prioritate. Tata n-a citit niciodată vreo carte, cel puțin din ce-am văzut eu. Iar mama citea bestseller-uri și probabil credea că pe mine nu mă interesează astfel de cărți, așa că se baza pe școală să mă

învețe să citesc. Eram tare lent. Și am crescut într-o casă în care nimeni nu mă bătea la cap să mă descurc mai bine, era suficient că mergeam la școală.

După ce a murit tatăl dvs., ați trecut printr-o perioadă dificilă în care ați spart case, ați furat mașini și seifuri din magazine.

Făceam asta și înainte să moară el.

Mai simțiți nevoia să faceți asta?

Da, rar mi se întâmplă să intru în vreo farmacie din SUA fără să simt mâncărimea de a fura

ceva. (*Râde*) Însă Kristina (*soția – n.tr.*) mi-a spus că tehnologia mi-a luat-o atât de mult înainte, încât metodele vechi de a încerca să furi ceva, doar ca să vezi dacă-ți iese, nu mai merg. La vârsta de 75 de ani, am renunțat să mai fac asta.

E un început ciudat pentru un scriitor, nu?

Nu știu, ce înseamnă un început normal?

Care erau șansele să deveniți scriitor?

Zero. Nu exista vreun motiv pentru care să devin scriitor. Cred că, la 16 ani, moartea tatălui meu a fost actul de eliberare care a făcut ca lumea să mi se pară mai deschisă. Este trist și tragic că și-a pierdut viața la 55 de ani și că asta a avut un efect eliberator asupra mea. Înveți ceva, când ești copil, iar tatăl îți moare în brațe și mama e pierdută. Are cumva un efect pozitiv asupra ta. Aceste mici coliziuni între logică și sentiment sunt foarte instructive. Cu alte cuvinte, felul convențional în care trebuie să te simți când îți moare tatăl e cumva opus felului în care te simți în realitate. Mi-a părut foarte rău să-mi pierd tatăl, l-am iubit foarte mult. Mama l-a iubit pe tata dintotdeauna, dar pentru mine a fost un doliu cu sentimente amestecate.

S-ar putea spune că tot ceea ce sunteți și ce ați scris datorati morții premature a tatălui dvs?

E cam simplist. Majoritatea lucrurilor pe care le-am făcut în viață le datorez soției mele, care m-a eliberat într-un fel cum n-a putut face alt-cineva, ca să pot scrie în continuare. Moartea tatălui meu a ținut doar de șansă. Eliberarea pe

care mi-a oferit-o Kristina e ceva natural, îi stă în caracter, și de aceea a fost mult mai importantă pentru mine.

În volumul dvs. autobiografic vorbiți despre cât de apropiați erau părinții dvs., cum călătoreau și-și petreceau tot timpul împreună. V-ați născut după ce ei erau căsătoriți deja de 15 ani. De aici și titlul, între ei, ca și cum apariția dvs. ar fi fost o separare a lor.

A fost mult mai mult decât o separare, a fost ceva ce i-a unit într-un mod cu totul nou. Ei și-au dorit foarte mult un copil și chiar dacă am apărut fizic din uniunea lor și m-au îngrijit amândoi, așa cum se întâmplă cu copiii, i-am și separat întrucâtva, dar nu în profunzime. Am apărut ca al treilea în viața lor, dar ei, de fapt, n-au fost niciodată separați.

V-ați gândit vreodată că relația dvs. cu Kristina se aseamănă cu cea a părinților dvs.?

Am crezut mereu că o căsnicie e pentru totdeauna și de asta mi-am dorit mereu să fac o relație să meargă pentru totdeauna. Așa a fost viața părinților mei. Nu e un tipar pentru viața mea, nu e o regulă, pur și simplu asta credeam că înseamnă a fi îndrăgostit: pentru totdeauna.

Între ei constă în două eseuri, unul despre mama dvs., scris la cinci ani după moartea ei, iar cel despre tatăl dvs. – scris la 56 de ani după dispariția lui. Ce a fost cel mai greu în a scrie despre tatăl dvs. la atât de mult timp după moartea lui?

O să-ți spun un secret: nu-i nimic greu în a scrie. Dacă auzi vreun scriitor care-ți spune cât de greu muncește el sau ea, înseamnă că trebuie să ai grijă la portofel. Dacă ar fi atât de greu, eu n-aș mai face-o. N-aș putea s-o mai fac. A fost o bucurie și o ușurare să scriu despre tatăl meu. Pentru că a murit când aveam 16 ani, n-a fost niciodată pe de-a-ntregul prezent în viața mea, așa cum a fost mama, iar de-a lungul tuturor acestor ani, am acumulat material brut, amintiri, gândindu-mă cum să încadrez povestea despre viața lui.

N-a fost niciodată ceva greu, a fost ceva ce voiam să fac, ce puteam să fac foarte bine. Și a fost grozav să-l pot immortaliza pe acest bărbat pe care viața nu l-a comemorat. Să fac, din faptul că a fost un om obișnuit, nu chiar memorabil, un subiect de literatură. Asta-mi permite mie scrisul, literatura de imaginație sau memoriile, să fac. Să spun unor cititori: uitați-vă la asta, n-ați mai văzut așa ceva înainte, nu v-a spus nimeni că e ceva important. Uitați-vă mai de aproape și veți vedea că e ceva mai important decât credeți, propria voastră viață e mai importantă decât credeți că este.

Care a fost cel mai neașteptat lucru în munca dvs. la această carte?

Nu m-a surprins ceva anume. Ce spuneam mai devreme, că părinții mei s-au iubit într-un mod care mă făcea pe mine al treilea, nu mai spusese și nu cred că mai gândisem asta înainte. Cumva, scriind despre ei amândoi în același timp, mergând înainte și înapoi, mi-am dat seama că e

un lucru adevărat. Am crescut fără a avea resentimente sau rețineri față de părinții mei, fără să-mi doresc ca ei să fi fost diferiți, fără vreo nemulțumire la adresa lor. Mi-am dat seama că asta s-a întâmplat pentru că știam locul de care aparțineam, între noi trei.

Uneori, cineva îmi spune: „Ai avut o copilărie foarte fericită, nu-i așa?” Răspund afirmativ, apoi mă întreb dacă oare chiar așa a fost, dacă nu cumva am suprimat o amintire oribilă pe undeva, pe care s-o descopăr cândva – dar sunt deja bătrân, e târziu! Nu am vreo amintire urâtă suprimată, mi-am pieptănat întreaga viață, m-am uitat la toate amintirile despre părinții mei.

Un prieten îmi spunea că dvs. trebuie să fi citit toate memoriile care se scriu în ziua de azi și v-ați zis: „Hai să le arăt eu cum se face!”

O prostie. Nu-i adevărat deloc, căci asta ar însemna că scrisul e un sport competitiv.

Și nu este?

Nu, nu e deloc un sport competitiv. În primul rând, nu știu ce să zic despre alte volume de memorii. În al doilea rând, este credința mea că atunci când unul dintre colegii mei se descurcă bine în lume, eu mă bucur pentru asta. Când cineva are succes, când cineva scrie ceva minunat, lumea e și ea mai bună. Nu-mi face niciodată plăcere dacă eu mă descurc mai bine *versus* altcineva, nu mă simt niciodată rău dacă cineva e mai bun și eu nu. Pur și simplu, mi-e întipărit în minte că nu așa se comportă oamenii.

„Chiar și idioții pot vota”

Prima dvs. traducere în limba română a fost romanul *Cronicarul sportiv*, chiar prima carte cu personajul Frank Bascombe, după ce ați fost la rândul dvs., o perioadă scurtă, cronicar la *Sports Illustrated*. V-ați gândit atunci că veți ajunge să scrieți o tetralogie?

Nu, m-am gândit că va fi o singură carte. Dar a fost un fel de salvare pentru mine, căci mai scriesem două alte cărți pe care nu le citise nimeni.

Mai puțin Raymond Carver.

El a citit-o pentru că l-am pus eu. Și nu sunt sigur că i-a plăcut, deși asta mi-a spus. La a treia carte, *Cronicarul sportiv*, agenta mea mi-a spus: „Ford, dacă romanul ăsta la care lucrezi nu va avea succes, ești terminat, gata!” Așa că am lucrat la cartea aia mai mult decât la orice altceva până atunci, dar am crezut că va fi o singură carte. Nu m-am gândit că vor exista continuări. Chiar dacă acum sunt patru cărți, și curând vor fi cinci, toate legate, încă le gândesc pe fiecare drept o carte independentă, nu e ca și cum aș continua un plan pe termen lung. Nu vreau să fiu distras. Ca să fii romancier, trebuie să fii foarte prezent, să nu te gândești la ce e pe lângă, înainte sau înapoi.

De ce o durată atât de mare între cărțile dvs.?

În primul rând, pentru că nu am altceva de făcut. Pur și simplu așa funcționează creierul meu. Sunt dislexic, gândesc încet, îmi place să-mi iau tot timpul necesar, în loc să ating o normă anume

sau să respect programul unei edituri. După mine, lumea nu are nevoie de *multe* cărți, ci de câteva cărți *bune*. Când fac lucrurile pe grabă, de regulă nu ies bine. Așa că nu mă grăbesc.

Această a cincea carte cu Frank Bascombe va fi plasată în era Trump?

E foarte greu să scrii cuvintele „Donald Trump” pe o pagină fără să simți că-ți afunzi toată cartea într-o mlaștină. Probabil voi veni cu o strategie ingenioasă, în felul celei folosite acum de majoritatea americanilor: nu ne place să-i rostim numele. Doare când facem asta. Probabil voi găsi o modalitate ca omul să fie prezent în carte fără a fi nevoie să-i spun numele de prea multe ori. E, oricum, un nume urât.

E adevărat că ați fost aproape de a pocni un bărbat doar pentru că avea un abțibild cu Trump pe mașină?

Nu, asemenea lucruri sunt invenții. Oamenii-și pot pune orice pe mașină fără să se teamă c-o să vin să-i pocnesc. Dacă ăsta ar fi cazul, atunci aș pocni oameni tot timpul. Suntem o țară liberă. Chiar și idioții pot vota.

Frank Bascombe a fost pus mereu în aceeași ligă cu personaje mari, precum Rabbit Angstrom al lui John Updike sau Nathan Zuckerman al lui Philip Roth. Dacă ar fi să faceți un top al acestor trei personaje în ordinea măreției lor literare, cum ar arăta?

Dar nu trebuie să fac asta. Așa că n-o voi face. Dar probabil m-aș pune pe mine pe locul al trei-

lea, doar ca să fiu politicos. Nu l-am cunoscut pe Roth, dar l-am cunoscut pe Updike destul de bine. Ei sunt oameni, nu sunt simboluri, pentru mine. Scriindu-și cărțile, ei au dat tot ce-au avut mai bun. Pentru mine, nu există competiție între ei. I-am putut spune lui John Updike că romanul lui, *Rabbit e bogat*, a însemnat foarte mult pentru mine, și că dacă n-ar fi avut acea imaginație minunată, de a uni cele patru cărți, poate nu m-aș fi gândit nici eu să-mi leg aceste cărți.

La un moment dat, a existat ideea unei miniserii HBO cu Frank Bascombe.

Da, mi-au dat o grămadă de bani și, din punctul meu de vedere, nici nu era nevoie să facă mai mult. Mi-au dat bani timp de cinci ani, pentru ca, în final, să spună că până la urmă n-o să mai facă serialul. Le-am zis: „Mulțumesc foarte mult!”

Dar *Wildlife*, filmul făcut de Paul Dano anul trecut după cartea dvs., v-a plăcut.

Da, mi-a plăcut, mi s-a părut realizat meticolos, e mai mult filmul lui Paul Dano, decât o adaptare după cartea mea. Când ne-am întâlnit, i-am spus: „Îmi cumperi volumul și asta mă bucură foarte mult, dar vreau să înțelegi: cartea mea e cartea mea. Nimic nu mi-o va putea pângări. Așa că ia-o și fă ce vrei cu ea. Dacă vrei să folosești doar titlul, sau doar o scenă, sau nici o scenă, pur și simplu fă cel mai bun film posibil”. Și cred că i-a plăcut asta. Nici un regizor nu vrea să fie urmărit sau inhibat în vreun fel de scriitor. Asta era clar. Pe mine mă interesau doar banii. M-au plătit, mi-a convenit. Chiar dacă sună cinic, nu e, e doar practic.

Cât de mulți bani?

Nu atât de mulți pe cât ai crede. Înainte, în anii '70-'80, se plătea mai bine. Acum, o carte mică, precum *Wildlife/Viață sălbatică*, care a apărut la Black Button Books, poate fi scoasă doar la o editură independentă. Când lucram pentru Paramount, în anii '70, erau mereu mulți bani, toată lumea era plătită bine. Acum, când studiourile sunt mai sărace și se fac numai filme epice spațiale, filme stupide, bugetul e mai mic și sunt plătit mai puțin.

Puteți spune și publicului ce film ați văzut aseară în camera de hotel?

(*Râde*) Kristina și cu mine am ajuns în oraș aseară și ne-am uitat la „*Ziua cârțiței*” la televizor. A fost un mod straniu de a ajunge în România, dar eram obosiți și adormiți. Nu-l mai văzuserăm înainte și n-am înțeles de ce e un clasic atât de iubit.

„Toți avem în noi voci diferite”

Ce parte din lucrul la o carte vă place cel mai mult?

Cel mai mult îmi place să mă aflu în mijlocul cărții, atunci când nu-ți amintești începutul, dar încă n-ai ajuns la final. Atunci ești pe de-a-ntregul prezent, atunci ai ocazia să faci cartea mai bună. La început, când scrii prima frază, primele pagini, ai sentimentul că te afli pe marginea unei prăpastii: ai face bine să-ți iasă cartea asta! Ajungi la final, doi-trei ani, 200.000 de cuvinte mai târziu,

și-ți dai seama: Doamne, mai am doar o șansă să-mi iasă! În mijlocul cărții, acolo te simți cel mai bine romancier: ești în interior, complet scufundat, lucrurile pe care le realizezi fac cartea mai bună.

Cum abordați o idee? Știți de la început că va fi o proză scurtă sau un roman?

Iau o decizie bazată pe cât de multă energie simt că am. Dacă mi se pare că am energie pentru trei ani, atunci voi scrie un roman, dacă am energie doar pentru o lună, va fi o proză scurtă. Iau astfel de decizii, chiar dacă arbitrare, încă de la început, căci e folositor să știi exact ce ai de făcut, înainte s-o faci.

În scrierea unui roman, acumulez mult material brut în carnetul meu de notițe, pe care-l port tot timpul cu mine. La finalul a doi-trei ani de acumulat material, mă uit la el și încep să pun unele lucruri aici, altele dincolo, să repartizez anumite replici unui personaj, să pun anumite pasaje la locul lor, iar după vreun an de făcut asta, simt cam cum va ieși cartea. Îmi stă în fire să planific totul, îmi place să fac asta, să iau decizii când lucrurile nu sunt presante, când sunt liber.

Dar e idiosincretic și subiectiv, nu promovez metoda asta ca fiind modul în care oamenii *ar trebui* să scrie romane. Oamenii ar trebui să scrie romane în felul în care pot ei să scrie romane. Nu există o singură metodă. Iar a mea e costisitoare ca timp și dificilă. Dar e în regulă, pentru mine funcționează.

După succesul *Cronicarului sportiv*, ați publicat *Rock Springs*, care a devenit o carte lăudată de toată lumea. Mi se pare că a publica o carte de proză scurtă după un roman înseamnă că aveți mare încredere în arta prozei scurte.

Asta am crezut și eu despre mine, am descoperit că pot scrie proză scurtă. Toți prietenii mei erau scriitori de proză scurtă: Raymond Carver, Tobias Wolff, Ann Beattie, Joy Williams, Tim O'Brien. Ei scriau niște povestiri atât de bune, încât făceau proza scurtă să pară ușor de scris. Însă pentru mine proza scurtă nu fusese niciodată ușor de scris, o găseam cumva năucitoare, nu scrisesem vreuna bună. Era însă vremea în care scriitorilor li se cerea să citească ceva în public, iar prietenii mei, Ray și Toby, aveau mereu câte ceva gata. Așa că m-am gândit, la naiba, am nevoie de niște povestiri de citit în public! Așa că m-am apucat de învățat cum se scrie proza scurtă, ca să am ceva de citit publicului. La fel ca multe motivații artistice, a început cu un raționament practic. Așa a fost și pentru mine. Nu voiam să fiu tipul care stă la marginea canapelei, fără vreo proză scurtă de citit. Am scris *Rock Springs* în același timp cu *Cronicarul sportiv*. După șase luni de scris la *Cronicar*, oboseam sau mă plictiseam, și scriam o povestire. Așa încât, după patru ani, am avut o carte de proză scurtă și un roman.

Aceste două cărți sunt totuși complet diferite.

Da, cred că toți avem în noi voci diferite. Ceea ce facem noi, scriitorii, e să valorificăm diversele voci pe care le avem în interior: vocea cu care vorbim cu duhovnicul, dacă avem unul, sau cu un profesor. Sunt voci, retorici și vocabulare diferite, pe care scriitorii le pun la treabă. Eu aveam o voce despre care nu știam, care era potrivită pentru a spune povestea unui cronicar sportiv din New Jersey. Dar aveam și o voce potrivită pentru poveștile oamenilor care lucrau la calea ferată din Montana anilor '60. Sunt genul de persoană care poate imita oamenii, e ceva ce am făcut mereu.

Apropo de imitații, în lumina asta, semănați cu Clint Eastwood tânăr.

(Râde) Ce simpatic. Dar aș prefera să fiu un Clint Eastwood bogat.

Ați auzit sau ați văzut unele dintre întâmplările povestirile din *Rock Springs* la motelul bunicului dvs., ca adolescent?

Am crescut la un hotel mare, am văzut multe lucruri urâte sau sinistre, categoric, am văzut moarte, sau oameni făcând lucruri bizare, purtând pistoale, amenințând, bătându-se, dar văzând aceste întâmplări, nu m-am gândit că sunt nefirești în comportamentul uman. Nu mi-a spus

Public la Seara Richard Ford

nimeni că ar fi straniu, era ceva normal. Eu tind să cred că majoritatea lucrurilor pe care le facem sunt normale, e felul meu de a privi lumea. Privind *Rock Springs*, poți spune că asta-i natura umană, și așa am încercat s-o povestesc.

Îmi place mult că cele trei cărți de proză scurtă ale dvs. nu sunt doar colecții de povestiri, ci împărtășesc aceeași tematică, atmosferă, personaje.

Da, mi-a plăcut mereu să fac cărți de proză scurtă integrate, cumva.

Va fi la fel și cu următoarea dvs. carte de proză scurtă, *Sorry for Your Trouble*?

Da. Unsprezece povestiri cu tematică irlandeză. Familia mea, mai ales pe partea tatălui meu, e irlandeză. Eu și Kristina am călătorit în Irlanda destul de des în ultimii douăzeci de ani. Mi-am dat seama că am acumulat limbajul, experiența, am observat câți irlandezi s-au mulat pe viața în SUA, devenind mai puțin vizibili ca fiind originari din Irlanda, așa că mi-am zis că voi scrie despre oameni pe care altfel nu i-ai remarca. Asta a fost mereu o motivație pentru mine, să atrag atenția cititorului către ceva ce, cum spunea De Kooning, e atât de bine cunoscut, încât să nu mai fie observat. Nu am teorii despre imigranți, va fi o carte despre irlandezi, despre imigrație mult înainte ca această să devină subiectul fierbinte care este în prezent.

„Scrisul e o crimă lipsită de victime”

Spuneți, la un moment dat, că diferența dintre roman și povestire este doar de lungime. Am fost puțin dezamăgit atunci, apoi m-am gândit că vreți să spuneți că ele împărtășesc aceeași complexitate. Și tot dvs. spuneți că romanul iartă mai mult decât proza scurtă.

Romanul are atât de multe cuvinte, poate 150.000, încât ai multe moduri de a face lucrurile să iasă bine. Dar o povestire are, poate, 5000 de cuvinte. Ai atâtea modalități de a greși într-o proză scurtă! Poți duce acțiunea în direcția greșită, sau un personaj poate spune ceva greșit, balanța e delicată, chiar precară. Pe când un roman are atâtea părți formale, atâtea cuvinte, personaje, scene, unghiuri, încât ai mult mai mult spațiu pentru a acoperi o mică pată, spre deosebire de o povestire, unde toate aceste lucruri sunt bine evidențiate, vezi mereu toată osatura poveștii în sine. În proza scurtă, ai senzația că totul trebuie să fie aproape în echilibru perfect. Asta e ceva ce am observat eu. Poate dacă aduci alt scriitor pe canapeaua asta, el sau ea îți va spune ceva diferit. Cum spunea Somerset Maugham: „Există trei reguli pentru a scrie un roman. Din păcate, nu știe nimeni care sunt acestea”.

Un roman scurt, precum *Wildlife*, și unul mai lung, cum e *Canada*, au același ADN narativ precum *Rock Springs*. Ce v-a făcut să dez-

voltați ideile de acolo în roman și nu în proză scurtă?

A fost pur instinctual. Pot spune povești folosind vocea unul adolescent de 16 ani, și pe atunci aveam mai multe de spus cu acea voce. Acum cred că am epuizat-o. Am simțit ceea ce Katherine Anne Porter numește „o agitație” în inima și creierul meu ca să mai încerc, să fac asta mai bine, să fac o poveste mai lungă. Nu vreau să ajung la sfârșitul vieții mele și să mai am ceva de spus. Vreau să fi folosit totul. Și folosesc totul scriind. Nu-mi va face bine dacă rămân cu multe povești nespuse. Când a murit Updike, în „The New Yorker” a apărut un articol apreciativ la adresa lui, scris de Adam Gopnik, care spunea despre acesta că, pur și simplu fiind scriitor, devenise „exprimat în întregime”, ceea ce însemna nu că a scris mult, căci a scrie nu e o exprimare a sinelui, ci că Updike n-a lăsat nimic nefăcut. Și acesta e și scopul meu, să nu las ceva neterminat.

Toate cărțile dvs. sunt construite în jurul dezastrelor: căsnicii eșuate, nenoroc, despărțiri, moarte a părinților, o catastrofă naturală...

(Cu ironie) Nu m-am gândit niciodată la asta, e interesant. Dacă cauți drama, sigur. Când cauți drama, cauți într-o parte a vieții tale. Dar, în apărarea mea, dacă un personaj își spune povestea despre ceva teribil ce s-a întâmplat, faptul de a o povesti este mărturia că se poate supraviețui ace-

lor dezastre. Chiar dacă subiectul e sumbru, catastrofal, mi-am zis întotdeauna: dacă singurătatea e o boală, atunci povestea este leacul.

Această preocupare a dvs. pentru subiecte întunecate are vreo legătură cu propriile temeri? Ați avut, totuși, o viață frumoasă.

Am avut o viață minunată. Am întâlnit-o pe fata pe care o iubesc, n-am avut copii, iar asta e grozav. Nu știu, mi se pare un raționament prea drastic. La vârsta mea, nu mă tem foarte tare de moarte, căci am văzut-o de aproape de mai multe ori. Probabil e vreo legătură cu temerile mele interioare, dar nu știu care sunt acestea, sunt lucruri la scris care nu pot fi explicate. Trebuie să rămână ceva misterios la propria persoană, ceea ce nu-mi place prea mult. Îmi place, vorbind în fața unui public, să pot spune că a fi scriitor nu e foarte greu, că sunt un om obișnuit, că oricine poate face asta.

Există jumătate de milion de scriitori pe Planetă în momentul acesta.

E o crimă lipsită de victime. Nu e nimeni rănit dacă scrii o povestire slabă, nu face nimănui rău dacă ai o jumătate de milion de scriitori și dacă nu toți sunt buni, eu n-am o problemă cu asta.

„Încă mai boxez”

Cum ați ajuns boxer?

Îmi plăcea să mă bat și ajungeam în multe în-căierări, pentru că sunt gură-spartă. Nu eram

însă prea bun la bătăi și ajungeam acasă făcut praf. Așa că bunicul meu mi-a zis că trebuie să mergem la sala de sport din Little Rock, ca să învăț să boxez cu echipa Golden Gloves. Și a ieșit destul de bine, încă mai boxez uneori, dar nu mă mai arunc în bătăi, sunt prea bătrân pentru asta.

L-ați fi făcut *knock out* pe Hemingway, dacă v-ar fi criticat negativ?

Nu știu, era gras și bătrân, probabil aș fi reușit. Știam un tip în Toronto, în anii '80, pe nume Morley Callaghan, un prozator destul de bun și boxer. A avut un meci cu Hemingway și l-a pus la pământ. Probabil a fost singurul lucru bun pe care l-a făcut. Dar asta înseamnă că se poate să-l faci pe Hemingway *knock out*.

Ați învățat să cântați la chitară? Într-o scenă din memorii, tatăl dvs. vă aduce cadou o chitară Gibson.

Da, am învățat să cânt. Pentru aniversarea mea de 16 ani, tata mi-a făcut cadou o chitară frumoasă. Am început să iau lecții imediat, apoi el a murit, la o săptămână după ziua mea. Am continuat să iau lecții ani buni după aceea.

„Imaginația e dovada lucrurilor nevăzute”

Am auzit deseori cum unii scriitori au o idee, o pun deoparte 25-30 de ani, apoi se întorc la ea și o dezvoltă. Dvs. cât timp v-ați ținut manuscrisul la *Canada* în congelator?

28 de ani.

Același congelator?

Nu, mai multe, de-a lungul vieții. Dar nu era manuscrisul, ci doar o grămadă de notițe. Am început în 1987, cred, fără a ști neapărat unde merg, apoi a intervenit ceva și nu l-am mai continuat. Dar credeam că e o idee atât de bună, o poveste despre un tânăr american căruia i se întâmplă ceva și e dus peste graniță, în Canada. O idee rudimentară, dar părea atât de plină de posibilități și mi-a plăcut atât de mult, că am ținut-o minte și, când îmi venea câte o idee care mi se părea că se potrivește acolo, o notam în carnet și o adăugam celor din congelator. Asta pentru că părinții mei proveneau din familii din zona rurală a Akansas-ului, care aveau case din lemn și cuptoare pe lemn, așa că locuințele lor ardeau. Așa că lucrurile de valoare, testamentele sau acțiunile se țineau în congelator, ca să le poți găsi în caz că arde casa. Fac asta și acum.

Focul e prezent destul de des în cărțile dvs.

Incendiile pădurilorucid, inevitabil, multe animale sălbatice. Când scriam *Wildlife*, găsisem o știre despre un urs, care s-a urcat în copac, iar focul pur și simplu înghițea arborele. Ursul striga ascuțit, făcea un zgomot teribil și, citind textul, am știut că trebuie să pun povestea undeva în carte, doar ca să pot trece peste asta. Nu ca s-o suprim, ci ca să fac oamenii să înțeleagă despre ce e viața în sălbăticie. *Wildlife* înseamnă că unii sunt lăsați în urmă, că unii nu supraviețuiesc. La fel ca și în civilizație, de altfel.

Dumnezeu e, însă, absent din cărțile dvs.

Dumnezeu nu e absent, pur și simplu nu e acolo. Pur și simplu, el sau ea n-a ajuns acolo, deci nu poate fi absent. Ar fi absent doar dacă l-am căuta, iar eu nu-l caut. Poetul american Wallace Stevens spunea că, într-o epocă a lipsei de credință, e datoria poetului sau a scriitorului să aducă satisfacția credinței. Asta am încercat să fac și eu, în stilul meu. Pentru mine, singura religie pe care o am, e cam la fel ca cea despre care se discută în Evrei, unde *Biblia* spune cum credința este dovada lucrurilor nevăzute. Pentru mine, imaginația este dovada lucrurilor nevăzute. Cele două nu sunt chiar așa îndepărtate, pur și simplu nu am acea viziune a unui tată care te privește de undeva de deasupra, cum e în cazul religiei. Par să satisfacă aceleași nevoi, aceeași foame de a crede în ceva ce nu poți numi, în ceva ce poți crea, ce poate exista când îl realizezi tu.

Părinții sau bunicii dvs. aveau relații instituționalizate cu religia?

Da. Eu am fost crescut în biserica presbiteriană, dar pur și simplu nu s-a prins de mine. Nu te poți obliga să crezi.

Am o întrebare de la Jonathan Franzen pentru dvs.: „Apropo de viața de apoi a cărților, faptul că oamenii tineri nu mai citesc romane din secolul al XIX-lea – Richard, gândul la posteritate te-a preocupat vreodată?”

Asta mă duce cu gândul la multe lucruri. Cu tot respectul pentru prietenul meu Jonathan

Franzen, pur și simplu nu cred că oamenii nu mai citesc romane din secolul al XIX-lea. Cred că ei sunt la fel de deschiși, chiar dacă sunt o grămadă de lucruri în viața modernă care ne aglomerează timpul. Dar sunt încă tineri care citesc cărți din acel secol. Așa că răspunsul ar fi nu, nu m-am gândit niciodată la posteritate și nu mă gândesc nici acum.

Într-unul dintre *Sonetele* lui Shakespeare se spune că veselia prezentului e răsul prezentului. Vreau să scriu cărți pentru oameni care trăiesc acum, să le ofer ceva ce pot folosi în viață. Ceea ce nu pot controla e ce se va întâmpla după ce eu dispar. Așa că nu mă gândesc la asta. Pur și simplu nu e în natura mea să fac proiecții dincolo de mormânt, să mă gândesc la ce se va întâmpla cu cărțile mele. Încerc să scriu cele mai bune cărți pe care le pot scrie astăzi. Aș fi foarte suprins dacă Jonathan ar crede altceva. Din cauza intensității cu care scrie, e un scriitor foarte ancorat în prezent.

(A consemnat Marius Chivu, transcriere și traducere de Cristina Ștefan, www.dilemaveche.ro, 15 octombrie 2019)

María DUEÑAS

„Lumea literaturii este una patriarhală, dominată de bărbați”

Scriitoarea María Dueñas, 55 de ani, este un exemplu de curaj. Acum zece ani, după ce a obținut cel mai înalt grad didactic al Universității din Murcia, Spania, unde predă limbă și literatură engleză, de profesor plin, aceasta a avut primul răgaz în activitate când n-a mai fost împinsă din spate să se lupte pentru promovare. Așa că s-a decis să se apuce de scris, a publicat primul roman în 2009 și a devenit una dintre cele mai traduse scriitoare contemporane din Spania, romanele sale fiind transpuse și pe micile și marile ecrane. Dar María Dueñas nu și-a uitat niciodată rădăcinile, iar cărțile sale sunt adevărate investigații istorice, documentate la sânge, cu referințe culturale și politice, oglinzi ale societăților în care au loc poveștile imaginate de ea.

Credeți că există în universități profesori cu pregătire filologică, de critică literară, dar care se tem să facă pasul spre literatură pentru că se tem să își abandoneze cariera universitară?

Foto: Andi Spot

Cred că scrisul este ceva ce vine din interior. Este o nevoie, o dorință, indiferent de care este profesia și pregătirea ta. Sunt filolog, dar zona mea de specializare a fost literatura. Mă uit la colegii mei care predau literatură de ani de zile și

vă pot spune că majoritatea nu au niciun interes în a scrie. În același timp, am o mulțime de cititori care mă abordează după întâlniri sau sesiuni de lectură: un doctor căruia îi place să compună poezii, un jurnalist care vrea să scrie o carte, o casnică ce iubește să scrie în fiecare seară. Nu cred că trebuie să existe neapărat o legătură între pregătirea ta și pasiunea de a scrie. Trebuie să fii în stare să construiești o poveste.

Dar pe dumneavoastră cine v-a îndemnat să îndrăzniți mai mult – să legați o poveste, să contactați o editură? Care a fost acel moment definitoriu în care v-ați hotărât și ați spus că, da, vreau să public această carte?

M-am decis să încep să scriu fără să am nicio legătură cu lumea editurilor: nu cunoșteam pe nimeni, nu aveam niciun prieten scriitor. Lumea mea era cea academică, de la universitate. M-am decis să scriu și, în momentul în care am avut o idee și am avut mintea destul de organizată încât să mă apuc de asta, am căutat o agenție literară, fiindcă am început să scriu în SUA și în acea perioadă agențiile literare creșteau în popularitate în toată țara. În loc să mă adresez direct unei edituri, am preferat să caut o agenție literară care să îmi evalueze muncă și să vadă în ce direcție putem să ne îndreptăm, unde am putea trimite manuscrisul. Am fost norocoasă din acest punct de vedere, am găsit un agent literar minunat.

Dar ce v-a făcut să vă apucați de scris? Trebuie să fi existat o flacăra care mocnea sau un

impuls care să vă fi declanșat dorința de a scrie.

S-a întâmplat în mod ciudat. Pentru prima dată după foarte, foarte mulți ani nu am mai simțit presiunea să tot progrez în cariera mea academică. Am devenit profesor cu normă întreagă la universitate (*n.r. – așa numitul „tenure“*) și am mers în SUA un an de zile cu o bursă. Acolo, după foarte mult timp, nu am mai simțit o presiune pe umerii mei. După ani de zbateri și de muncă foarte grea, am fost în sfârșit relaxată. De aceea, acolo, m-am hotărât că pot să scriu ceva, fără să vreau să fie un pas care să îmi schimbe cariera. Nu m-am gândit la ce se va întâmpla dacă voi publica o carte de succes. Singurul meu obiectiv era să termin cartea și să o public, nu m-am gândit la ce va urma.

„Iubesc cercetarea în scriere”

În cartea dumneavoastră *The Vineyard*, criticii au apreciat foarte mult acuratețea cu care ați descris anii de la jumătatea secolului trecut din Mexic, Cuba sau Spania. Cum ați reușit să recreați atât de fidel această lume? Într-un interviu oferit în trecut ați punctat că a contat și trecutul familiei, dar mă gândesc că a fost vorba și de foarte multă cercetare și documentare.

Da, m-am documentat foarte, foarte mult,

pentru că iubesc să fac asta. Nu o fac ca un chin, iubesc partea de cercetare în scrierea unui roman. De altfel, cred că procesul de scriere a unei cărți nu ține doar de redactarea propriuzisă. Începe totul cu ideea care-ți încolțește în minte și apoi începi să cauți toate resursele necesare: articole academice, literatură, diverse jurnale, arhivele – când sunt necesare –, o mulțime de informații vizuale, grafice, de la fotografii la picturi, iar ziarele sunt mereu foarte ajutoare. Mă duc să vizitez și locurile despre care vreau să scriu, vorbesc cu oamenii, dacă au trăit în circumstanțele despre care vreau să scriu sau dacă au fost implicați în vreun fel în acel univers. Stau trei-patru luni să pun cap la cap această cercetare, încă două luni să alcătuesc un cadru de ansamblu, care va fi *background*-ul ficțiunii pe care vreau să o scriu. Abia după aceea identific locul în care vreau să amplasez acțiunea, circumstanțele politice, culturale, sociale etc. Și abia la final încep să construiesc personajele și să trasez liniile narrative ale ficțiunii.

Porniți cercetarea fără să aveți o idee asupra firului narativ?

Am o idee generală, dar nu asupra acțiunii, ci asupra locului pe care vreau să-l inserez în romanul meu și a circumstanțelor istorice care-l înconjoară. Abia după ce am strâns toate informațiile încep să mă gândesc la firul narativ. Cred că putem să spunem că acesta vine pe plan secund.

E interesant, fiindcă mulți scriitori pornesc de la scheletul unei povești pe care caută apoi să o pună în context.

Să vă dau ca exemplu primul meu roman, *The Time in Between*. Primul meu gând a fost că voiam să arunc o privire asupra perioadei protectoratului spaniol din nordul Marocului, pentru că familia mea trăia acolo și de acolo am provenit. Nu știam dacă personajul principal va fi un bărbat sau o femeie, nu știam dacă va fi legat în vreun fel de spionaj (*n.r. – cum s-a dovedit într-un final a fi*) sau dacă va fi o profesoară. Nu am știut astfel de detalii. Am avut doar locul în minte. Am început să cercetez, să cercetez, să adun piesele laolaltă și să iau decizii pe parcurs.

Unul dintre punctele dumneavoastră forte, pe care l-ați menționat anterior, este faptul că înaintea scrierii unui roman vă documentați foarte bine, cu precizie academică. Credeți că această veridicitate le lipsește multor cărți bune să facă pasul spre a deveni opere fundamentale?

Cred că este doar unul dintre factori. Există o atracție a cititorilor pentru această legătură istorică cu vremuri mai vechi și diverse circumstanțe istorice din perioada respectivă. Dar cred că trebuie să fie o combinație de elemente diferite pentru a face ca o carte să fie interesantă de citit. E un amestec de fir narativ, personaje, *background*, doar un cocktail interesant ajută cartea.

INTERVIURILE FILIT

„Cred că bărbații au prejudecăți legate de cărțile scrise de femei”

Într-un interviu ați spus și faptul că există un anumit segment de bărbați care nu vă dau credit tocmai fiindcă sunteți femeie și aveți succes, ați vândut sute de mii de volume și personajele dumneavoastră feminine sunt reprezentative la nivel internațional. Este lumea literaturii patriarhială, ați resimțit asta?

Absolut, da, a fost o lume dominată de bărbați și încă mai este din anumite puncte de vedere. Din fericire, însă, se schimbă. Dacă ne uităm în

Spania zilelor de astăzi, pe lista de celor mai vândute cărți majoritatea autorilor sunt femei. Dar încă există această prejudecată și nu depinde de scriitori, de bărbații din literatură, ci și de cei care citesc. Aceștia spun, de foarte multe ori, că o carte scrisă de o scriitoare înseamnă ceva foarte diferit; de regulă înseamnă ceva rău. E percepția mea și e complexul meu. Vin bărbați la mine tot timpul și îmi spun – „nici nu îmi trecea prin cap să-ți citesc cărțile, dar am văzut-o pe soția mea cât de prinsă era și m-a tot îndemnat, așa că am citit-o. Și știi ce? Mi-a plăcut!” De parcă nu s-ar fi așteptat niciodată la așa ceva! Cred că există încă foarte multe prejudecăți în lume și cred că, în

Public la Seara María Dueñas

continuare, mulți bărbați au prejudecăți față de femeile care scriu și față de cărțile scrise de femei.

Credeți că putem să îi spunem efectul „Danielle Steel”? Care ar însemna, practic, că asupra scriitoarelor cu succes internațional, care vând multe volume, se pune cumva o etichetă de comercial și nu se pune semnul egal cu bărbații ce au același succes.

Da, o astfel de femeie, o scriitoare, e introdusă automat în categoria literaturii de proastă calitate.

Dar credeți că putem face această diferență între literatură comercială și literatură „de calitate”, romane scrise pentru competiții literare?

Diferența este evident că există, dar sunt zone unde cele două domenii se suprapun. Sunt cărți foarte bine vândute, dar de o foarte proastă calitate, și multe lucrări foarte bune, dar nu pentru toate gusturile. Dar acestea sunt extremele. Cred că există un continuum – nu vorbim de „cutii” separate, în zona dintre ele sunt foarte multe cărți care se vând bine, dar au și o calitate literară foarte bună. Nu ar trebui să păstrăm această idee că vorbim de două zone separate în literatură, care sunt închise și conectate. Este un continuum, sunt scriitori excelenți, care au și succes. Calitatea și succesul nu se exclud una pe alta. Sunt cărți care sunt promovate ca hituri comerciale, dar care sunt și de calitate foarte bună. Perspectiva care atașează etichete cărților ca fiind pur lite-

rare și nișate sau comerciale este una foarte restrictivă. Ar trebui să fim mai flexibili și cu mintea mai deschisă.

În romanul *Las hijas del capitán* vă concentrați pe fenomenul migrației, Spania – SUA, a oamenilor care pleacă în căutarea unei vieți mai bune. Fenomenul migrației este unul care a răvășit România, noi fiind în momentul de față a doua țară ca număr de expați din lume, după Siria, o comunitate semnificativă de români trăind și muncind în Spania. Din documentarea dumneavoastră, cum sunt afectați băștinașii de astfel de comunități minoritare? Nu e neapărat cazul New York, care în anii '30 avea deja reputația de „new found land”.

În Spania este o experiență nouă pentru noi. În copilăria mea din anii '70, nu exista populație străină în Spania – doar în zona de coastă, câțiva turiști din nordul Europei care veneau să-și petreacă verile acolo. Eram aproape 100% spanioli. Dar, apoi, din 1989 am început să primim imigranți, inițial din America Latină, apoi din nordul Africii și mai apoi din estul Europei. Cred că putem învăța mult de la imigranți. Cei care se mută, care își părăsesc țara natală, au foarte mult curaj, sunt oameni valoroși care au ceva de oferit. Problema legată de comunități, cea de care mă întrebați, ține de felul în care sunt asimilați de populația locală. Spre exemplu, când mă documentam despre aceste comunități spaniole în New York de la începutul secolului al XX-lea am văzut

foarte clar cum au stat laolaltă de la început, pentru că nu vorbeau limba de acolo, nu împărtășeau cultura, și pur și simplu nu știau dacă vor rămâne acolo sau nu. De aceea au vrut să-și crească copiii cu o identitate spaniolă puternică – mâncau aceeași mâncare de decenii întregi și își învățau copiii doar limba țării de unde au provenit. După ce s-au decis că vor rămâne mai mult timp, s-au deschis foarte ușor, iar a doua generație deja s-a stabilit în țară; erau integrați în societate ca învățători, asistente, doctori, erau parte din viața societății. Cred că la acest lucru ar trebui să aspirăm – țările care primesc imigranți să nu aibă mici comunități care trăiesc ca și cum nu și-au părăsit nicio clipă țara. Trebuie să îi integrăm prin educație, străinii trebuie să își deschidă mintea și să își înzestreze copiii cu ideea că pot deveni cetățeni cu responsabilități, îndatoriri, dar și drepturi. Trebuie cultivat simțul de apartenență la ambele țări, fiindcă e bine să ai această perspectivă, că aparții de două culturi. Este minunat! Trebuie evitată situația în care aceștia se simt întotdeauna străini, diferiți, că nu sunt acceptați și rămân doar între ei.

În România, dar nu numai, din ce în ce mai mulți tineri, dar și adulți în general, se îndepărtează de lectură, citesc mai puțin. Statisticile sunt îngrijorătoare – ce credeți că putem face în legătură cu acest lucru și unde s-a rupt firul acesta al plăcerii lecturii?

Este o întrebare capcană, pentru că pe de o

parte aveți dreptate. Cărțile trăiesc astăzi vremuri dificile. Editurile tipăresc cărți mai puține, librăriile se închid, iar piața de carte nu arată ca acum 10-20 de ani, iar explicația o regăsim cu siguranță în apariția și dezvoltarea noilor tehnologii, a social media. Sunt în lumea literară de zece ani. Nu e foarte mult, dar în această perioadă am auzit atât de multe viziuni catastrofice, apocaliptice, care spuneau că romanul va muri, că tinerii nu vor mai citi niciodată, că ebook-urile vor ucide cărțile tipărite, dar iată că în final nu s-a întâmplat nimic. Suntem aici, supraviețuim și este ok.

La fel cum apariția televiziunii trebuia să fi ucis radioul.

Sau cum cinematograful trebuia să fie ucis de video. Asta nu înseamnă că nu trebuie să ne adaptăm. Sunt schimbări, este clar, și trebuie să ne zbatem să ne adaptăm pentru că nu te poți pune împotriva acestor lucruri care țin de dezvoltarea tehnologiei, trebuie să învățăm să coexistăm și să o facem într-un mod inteligent.

(Interviu realizat de Cătălin Hopulele,
www.ziaruldeiasi.ro, 5 octombrie 2019)

Mihail ȘIȘKIN

„Acum, în Rusia, statul este ucigaș în masă”

Comparat cu Tolstoi sau cu Cehov datorită lirismului cărților sale, toate apărute la Curtea Veche Publishing în traducerea Antoanetei Olteanu, Mihail Șişkin privește scrisul „ca pe un mod de a-ți salva viața”. Autorul locuiește în prezent în Elveția. Este singurul scriitor care a câștigat toate cele trei mari premii literare rusești: Premiul „Booker Rusc” („Russkii Buker”, 2000), „Marea carte” („Bolshaja Kniga”, 2006, 2011) și „Premiul Național pentru Bestseller” („Nacionalnyi Bestseller”, 2005). În România, Mihail Șişkin este foarte cunoscut și îndrăgit pentru volumul Scrisorari, apărut la Curtea Veche Publishing în 2012, în traducerea Antoanetei Olteanu, o poveste de dragoste „de o frumusețe ce îți taie răsuflarea”, după cum scrie ziarul francez „Le Figaro”. Însă fanii săi îi pot citi în traducere și alte trei titluri apărute la aceeași editură: Părul Venerei, Luarea Ismailului și Paltonul cu gaică. Pe lângă rusă, Șişkin mai scrie și în germană. Un înverșunat critic al regimului politic din țara natală, Șişkin este un om al prezentului, conectat la realitățile social-politice, dar și un scriitor care caută frumusețea din ce în ce mai ascunsă a lumii.

Foto: Corneliu Grigoriu

Domnule Șișkin, ce sentimente aveți în legătură cu revenirea în România și întâlnirea cu fanii dumneavoastră, întâi la Iași, apoi la București?

Eu întotdeauna am scris pentru cititorul ideal. Fără ajutorul lui nu aș fi reușit să scriu nici măcar o singură pagină. Iar o dată venit în România, am avut o surpriză plăcută văzând cât de mulți cititori am. De fiecare dată când îi dau cuiva un autograf pe o carte, îi spun: „Se pare că am scris-o pentru tine“.

Când v-ați dat seama pentru prima dată că „scrisul vă poate salva viața“?

Am scris mereu, de când mă știu, și pe vremea când eram elev, dar și în studenție. Și am știut că am două vieți: una exterioară, falsă, în care joc rolul unui fel de „constructor al unei societăți comuniste“, și una ascunsă, adevărată, în care sunt scriitor. N-au decît să nu mă publice niciodată în viața falsă și să nu-mi citească nimeni romanele, dar în viața reală mi-am dat seama de ce am venit pe acest pământ. Și faptul că totul s-a schimbat în viața falsă, toată lumea a uitat de mult de comunism, și cărțile mele sunt traduse în 30 de limbi – acesta este doar un miracol. Nu am niciun merit pentru acest lucru.

„O lovitură care îți taie respirația“

Dacă într-o zi nu ați mai putea scrie, ce altceva v-ar putea salva, de dumneavoastră înșivă, de restul lumii?

Oh, sentimentul ăsta îmi este foarte cunoscut! „Nu voi mai putea scrie nimic niciodată“ – această frică m-a bântuit toată viața, încă de la primul roman. Și apoi, dintr-o dată, îmi vine o idee nouă și încep să scriu din nou, și, de fapt, nu scriu un roman, ci un fel de non-ficțiune. De curând, fugind de acest „niciodată nimic“, m-am apucat de scris piese de teatru. Nu am scris niciodată special pentru teatru, deși multe dintre textele mele au fost puse în scenă. Și acum, pentru regizorul berlinez Eberhard Köhler, am făcut un remake al „M“ – celebrul film al lui Fritz Lang, din 1931. Filmele se demodează foarte repede, iar acele efecte care cândva îi îngrozeau pe spectatori astăzi nu-i fac decît să zâmbească. Dar filmul lui Lang nu este doar „un film de groază“, ci este o încercare profundă de a pătrunde în cele mai importante taine ale ordinii mondiale. Este vorba despre relația dintre societate și stat, despre principiile statului de drept. Acest film vizează fragilitatea structurii democratice a societății. Toate întrebările ridicate de Lang sunt foarte actuale în Europa astăzi, mai mult ca niciodată. El a simțit în ce direcție se îndreaptă democrația – spre fascism. Și statul în sine va deveni un crimi-

nal în masă. Câți copii a ucis eroul filmului „Beckert“? Și câți copii au fost printre cei șase milioane de evrei uciși? Premiera filmului a avut loc la Berna, pe 12 septembrie. În film joacă actori ruși și elvețieni. Filmul meu a rulat atât în Rusia, cât și în Elveția. Acum, în Rusia, statul este ucigaș în masă. În film, arătăm copiii uciși în Cecenia și cum, la aniversarea tragediei de la Beslan, mamele copiilor uciși au venit îmbrăcate cu tricouri albe cu inscripția „Putin este călăul din Beslan“, și au fost arestate.

Cât de important este pentru dumneavoastră să interacționați cu publicul? La Ateneu, care vor fi temele pe care le veți aborda în conferința de pe 8 octombrie?

Întotdeauna, mi-e un pic teamă să mă întâlnesc pe viu cu cititorii, cu așteptările lor. Până la urmă, autorul unei cărți nu se identifică niciodată în totalitate cu acea persoană care a scris și a publicat acea carte sub propriul său nume. De pildă, autorul romanelor *Război și pace* și *Hagi Murad* pentru mine este foarte important, dar, dacă ar trebui să-l întâlnesc în realitate pe acel bătrân la masă, nu aş putea să-l suport nici zece minute. „Nu mâncați carne!“ „Nu beți vin!“ „De ce aveți nevoie de artă?“ Prin urmare, îmi este întotdeauna frică să nu cumva să dezamăgesc publicul. Dar astfel de întâlniri sunt un mod de a-mi exprima recunoștința față de Editura Curtea Veche, pentru că au riscat să publice cărțile Șişkin.

„Nu voi face niciodată compromisuri“

Cum arată scriitorul contemporan în viziunea dumneavoastră, ce arme ar trebui să aibă pentru a reuși?

Sunt un sfătuitor rău în această privință. Când scriu, știu că nu voi face niciodată compromisuri. Probabil am fost doar norocos. Uite câți alți scriitori nu fac compromisuri și manuscrisele lor răătăcesc de la un editor la altul! Poate, până la urmă, „arma“ pentru a avea succes o fi compromisul? Pentru asta trebuie să știi să fii pe placul editorului, să știi să fii pe placul cititorului, să poți anticipa clar publicul-țintă, vârsta, sexul potențialilor cumpărători. Nu mă pricep la nimic din toate acestea.

Aveți un scriitor preferat dintre contemporani?

Da. E vorba de un minunat scriitor rus, Vladimir Șarov. Acum mi-a apărut o nouă carte, *Litera în zăpadă. Trei eseuri. Robert Walser, James Joyce, Vladimir Șarov*. Ce pot avea în comun acești autori atât de diferiți precum Walser, Joyce și Șarov? Îi unește faptul că doar câțiva cunosători de literatură adevărată i-au înțeles și i-au iubit în timpul vieții lor. Adevăratul destin al cărților scrise de ei a început, din păcate, după moartea lor. Așa a fost și cu Walser, și cu Joyce. Nu am nicio

îndoială că la fel se va întâmpla cu Volodia Șarov. A murit de cancer în august anul trecut. Titlul *Litera în zăpadă* este preluat de la sfârșitul eseului „Walser și Tomzak“. Scriitorul a fost găsit mort de niște copii în timpul unei plimbări în noaptea de Crăciun. Corpul său zăcea în zăpadă ca o literă dintr-un alfabet necunoscut. Nu știu dacă romanele lui Șarov *Repetițiile și Întoarcerea în Egipt* au fost traduse în limba română. Dacă nu, acest lucru trebuie neapărat făcut.

„Este nedrept să-l privezi pe cititorul român de această proză incredibil de puternică. Acestea sunt cele mai bune și mai profunde texte care s-au scris despre Rusia și istoria Rusiei”.

Credeți că dragostea aceea duioasă, dependentă de simplitate și firesc pe care o surprindeți atât de bine în *Scrisoriar* i se mai potrivește omului modern, consumerist, legat de tehnologie și din ce în ce mai străin de rădăcini, de natură, de celălalt?

Bună întrebare. Dar cum poți compara dragostea descrisă în literatură și sentimentele oamenilor vii? Omenirea iubește la nivel nonverbal. Când a apărut iubirea și când a apărut limbajul? Care a fost primul? Mii de generații au fost mistuite de pasiuni, și nu există limbă în care cuvintele

să le exprime. Și e puțin probabil ca puterea iubirii să depindă de epocă sau de dispozitivele tehnice. Dragostea care pune stăpânire pe om este întotdeauna aceeași și va fi întotdeauna aceeași – cea mai puternică forță de pe pământ. Doar descrierea iubirii în literatură se schimbă. Dar arta cuvintelor este o realitate diferită. Aceasta este o încercare de a invoca puterea însăși prin cuvinte. Așa cum șamanul invocă forțele care se află în ceruri și în fiecare dintre noi. Dacă șamanul este autentic, atunci această unire a cerului și a inimii se petrece. Ele vin din poeziile lui Brodsky, Tyutchev, Arseny Tarkovski. Adevărul este că ei se învârt în mine, ca mantrele.

Pentru un scriitor, limba în care scrie e patria sa. Cum vă influențează scrisul faptul că nu locuiți în țara natală? Vă apropie sau vă înstrăinează de limba maternă?

Dacă ai trăit jumătate din viață în Rusia, atunci limba ta maternă nu va dispărea și relația ta cu ea va rămâne mereu aceeași: e ca atunci când scoți un câine la plimbare în lesă, ba te scoate el la plimbare pe tine. Ba eu sunt un câine care-i este fidel lui, ba el este. Cu adevărat important este altceva – să pot să le transmit limba maternă copiilor mei. Într-un basm, tatăl le-a lăsat moștenire fiilor o moară, un măgar și o pisică. Eu nu am nici moară, nici măgar, nici pisică. Singurul lucru pe care îl pot lăsa moștenire fiilor

mei este limba mea și marea cultură rusă. Fiul meu, elvețian prin naștere, a crescut, are deja 23 de ani, studiază să devină regizor de film. Konstantin vorbește rusă excelent, citește clasicii ruși în original. Nu am nicio îndoială că acest lucru se va reflecta într-un fel sau altul în filmele sale. Iar cel mai mic, Ilya, are acum 6 ani. Seara avem un ritual obligatoriu – îi citesc. Sau ne uităm la diafilme din copilăria mea. Desigur, nu avem un proiector și diafilme, la fel ca în copilăria mea, acum ne uităm la un computer. Totul este deja digitalizat, totul poate fi găsit pe internet. Așa îl învăț pe Ilya să citească – cu ajutorul titlurilor de diafilm.

„Vin la FILIT pentru a trăi din nou acest uimitor sentiment de apropiere umană“

Poziția dumneavoastră față de regimul politic din Rusia este foarte clară. Cât de importantă credeți că este opoziția pe care o fac scriitorii regimurilor autoritare din țările în care s-au născut?

Mi se pare că acest lucru este important atât pentru scriitori, cât și pentru cei care nu scriu, chiar dacă te-ai născut nu în cea mai totalitară, ci în cea mai democratică țară din lume. Ne este greu să ne imaginăm cât de uniformă a devenit lumea în secolul XXI. Iar responsabilitatea pentru noul totalitarism rus aparține inclusiv democra-

ției occidentale. Vă amintiți cât de fericită a fost toată lumea în Occident, atunci când Gorbaciov a anunțat „perestroika“! Părea că imperiul malefic s-a prăbușit și de-acum înainte o societate democratică va înflori în Rusia. Și ce au făcut democrațiile occidentale pentru a ajuta tânăra societate civilă rusă să se pună pe picioare? Doar știți foarte bine că în Rusia nimeni nu a trăit niciodată într-un stat de drept, iar populația habar nu avea despre ce este vorba. Occidentul trebuia să facă un lucru simplu: să arate, prin propriul său exemplu, cum funcționează și ce este statul de drept. Doar atât! Să-și respecte propriile legi. Și ce au arătat democrațiile occidentale? Că totul urmează o lege nescrisă: când e vorba de mulți bani, statul de drept nu mai funcționează. Bandiții au preluat puterea în Rusia, jefuindu-și propria populație și vânzând bogățiile naturale către Occident. Sumele mari de bani din Rusia sunt bani criminali. Punct. Și în toți acești treizeci de ani, Occidentul s-a bucurat incredibil de mult de acești bani. Am lucrat mult ca traducător în Elveția și am văzut cum funcționează această mașină gigantică de spălare a banilor. Într-un adevărat stat de drept, legile actuale ar fi fost pur și simplu aplicate, iar criminalii din Rusia și cei care ascund bunuri furate în Elveția ar fi în închisoare. Dictatura hoților lui Putin din Rusia există doar din cauza acestui sprijin puternic din Occident. Dacă democrațiile occidentale ar fi state gu-

vernate cu adevărat de lege și și-ar respecta propriile legi, Rusia ar fi acum o țară complet diferită. Am inițiat un boicot al Olimpiadei de la Soci – dar cine îl ascultă pe scriitor? Olimpiada de la Soci trebuia boicotată pentru a arăta solidaritatea nu cu bandiții care au luat întreaga țară ostatică, ci cu ostaticii. Elvețienii și-au construit la Soci un Hüsli Schwitzer, propria lor casă, în care președintele celei mai vechi democrații europene să poată linge personal cizma călăului din Beslan. Rezultatul este cunoscut: imediat după Soci – anexarea Crimeei, războiul din Ucraina, zece mii de cadavre. Câți dintre ei sunt copii – nimeni nu a numărat. În piesa mea „M“, un actor elvețian spune: „Sunt elvețian, dar nu am nicio legătură cu banii murdari din Rusia. Nu sunt politician. Sunt un cetățean simplu“.

Festivalurile de literatură sunt importante pentru dumneavoastră? Ce vă determină să acceptați invitația la un festival cum este FILIT, de exemplu?

Mi se pare că dacă un om îmi citește cartea, el nu mai este un străin pentru mine. La urma urmei, am împărtășit ceva important cu el, iar el a făcut din aceasta o parte importantă din el însuși. Am comparat odată acest lucru cu o transfuzie de sânge: îi ofer cititorului o parte din viața mea, iar el trăiește împreună cu mine. Important e să se potrivească grupele de sânge. Iar întâlnirea cu cititorii mei este foarte importantă, tocmai

din acest motiv – fiindcă simt că am undeva în lume un grup special de oameni complet necunoscuți, dar foarte apropiați de mine. De asemenea, vin la FILIT pentru a trăi din nou acest uimitor sentiment de apropiere umană.

Când scriitorul se odihnește, ce vă place să faceți?

De obicei lucrez dimineața – cel mai bun moment pentru cuvinte, ele sunt încă proaspete, neprelucrate. Încerc să merg la plimbare în fiecare zi – trăim în Munții Jurassici, în jur sunt locuri minunate pentru plimbări prin pădure. Îmi place să lucrez în grădină, să sap pământul, să-l frământ cu mâinile mele. Este o fotografie cu Boris Pasternak, care-mi place mult, el stă în grădină cu o lopată în mână – sunt sigur că m-ar înțelege.

(Traducere din limba rusă și adaptare de Vitalie Gălățanu și Florina Pîrjol. Interviu realizat de Ramona Iacobuțe, Florina Pîrjol, www.adevarul.ro, 5 octombrie 2019)

Mathias ÉNARD

„Poezia persană, cultura și literatura arabă m-au învățat mai multe decât cultura franceză”

Născut în Franța, dar fascinat de cultura arabă și persană, scriitorul Mathias Énard a fost prezent anul acesta la FILIT Iași și a dezvoltat cititorilor săi o parte dintre elementele care îi construiesc universul literar.

Născut pe 11 ianuarie 1972, scriitorul și traducătorul francez Mathias Énard a studiat araba și persana la Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO) din Paris, după care s-a stabilit, în anul 2000, la Barcelona. A colaborat cu mai multe reviste culturale și a tradus două volume de amănunțit, unul din arabă și altul din persană. A participat, de asemenea, la înființarea comitetului de redacție al revistei „Inculte à Paris”. Începând din 2010, predă limba arabă la Universitatea autonomă Barcelona 2. Énard – câștigător al Premiului Goncourt 2015 pentru romanul Boussole (Actes Sud, 2015)/Busola (Nemira, 2018, traducere de Cristian Fulaș) – a venit în luna octombrie în România, la Iași (la FILIT) și la București (invitat de Institutul Francez și de Editura Nemira).

Foto: Corneliu Grigoriu

Din cărțile dumneavoastră, traduse și în limba română, reiese pasiunea pe care o aveți pentru cultura arabă și cea persană. Vorbiți-ne puțin despre aceasta, de unde vine și cum ați consolidat-o?

E greu să spui de unde vine o pasiune pentru un anumit lucru. Poate se datorează faptului că m-am născut într-un oraș francez mic care nu avea nimic de-a face cu lumea arabă sau persană și atunci a existat această fascinație a depărtării și a exotismului. Am studiat la Paris limbile orientale, mai întâi, și acolo am avut posibilitatea de a face stagii de studiu în țări precum Iran, Egipt sau Siria și, în momentul în care am intrat în contact cu aceste lumi, pasiunea mea a crescut. Pentru că una este să visezi la Damasc sau Alep și alta să le vezi în realitate.

„Aici, în Occident, nu ne dăm seama de diversitatea locurilor din lumea arabă”

După ce v-ați îndeplinit visul și ați ajuns acolo, cum v-a schimbat contactul cu aceste civilizații? Care vi s-a părut a fi cea mai mare diferență între ceea ce se spune și ceea ce ați observat prin propria experiență?

Subiectul este extrem de vast. Poate că aici, în Occident, nu ne dăm seama de diversitatea locurilor din lumea arabă. În țările acestea nu se vorbește aceeași limbă, nu se trăiește în același fel la Cairo sau la Damasc. Există diferențe de limbă, de climat, de religie. Noi cei din Europa nu prea vedem aceste diferite moduri de a trăi. În Iran

este atât de diferit față de Turcia sau față de lumea arabă, de exemplu. Eu personal am avut foarte multe de învățat din contactul cu aceste civilizații. Poezia persană sau cultura și literatura arabă m-au învățat mai multe decât cultura franceză.

Pentru că tot vorbești de scris, ați simțit dintotdeauna că scrisul vă reprezintă, că e calea de urmat în viață pentru dumneavoastră?

Am simțit mereu că scrisul va juca un rol important în viața mea, însă nu m-am gândit neapărat să scriu literatură, romane. Mă gândeam să scriu teze de doctorat, articole științifice, comunicări pentru colocvii. Atunci când am scris prima carte, aveam în jur de treizeci de ani. Dar, da, relația mea cu scrisul a fost întotdeauna puternică.

Odată lansat în lumea literară, cum vă construiți personajele, vin ele spre dumneavoastră, prin experiențele trăite, le documentați în anumite zone, în anumite situații?

Nu mi s-a întâmplat niciodată să întâlnesc pe cineva și să spun „iată personajul meu!”. Personajele importante sunt fructul unei construcții, unei cercetări. Uneori, se întâmplă să se regăsească într-un personaj mai multe persoane reale. Însă și imaginația intervine în definirea aceluia personaj.

Dar cum arată pentru dumneavoastră o narațiune bine scrisă? Ce elemente nu trebuie să lipsească pentru ca un roman să fie cât mai bine construit? Ați găsit rețeta?

Nu, nu am rețeta. Scrierea unui roman este o experiență care duce la crearea unui produs unic.

De aceea, mi-e greu să identific o schemă după care structurez narațiunea. Ce pot spune este că lucrez continuu cu personajul, cu imaginația și cu povestea, până la finalizarea unei cărți.

În romanul *Dorința*, tradus și în română, puneți în prim-plan Veneția. De unde fascinația pentru acest oraș? Cum este Veneția dumneavoastră?

Cartea care are în prim-plan Veneția a fost scrisă în urma unei cereri venită de la un muzeu la care era expusă în acel moment o colecție de tablouri din secolul al XVIII-lea. Atunci mi s-a dat cadrul poveștii. Eu am trăit o vreme la Veneția, când eram student, și de aceea cunosc bine orașul, iar această întoarcere în Veneția secolului al XVIII-lea a fost o experiență pasionantă. Astăzi, când ne referim la Veneția, ne este distrasă atenția de clișeele turistice și uităm că în acest oraș a existat o adevărată civilizație, cu elemente culturale unice, cu o cultură muzicală unică, un oraș care a avut prin comerț relații complexe cu Orientul Mijlociu, de exemplu. E adevărat că de la început secolului al XIX-lea orașul și-a pierdut puțin din specificul cultural, însă rămâne un oraș fascinant.

„Uneori trecutul iluminează prezentul, alteori prezentul iluminează trecutul”

Dacă tot vorbim de surse de inspirație, spuneți-ne, vă inspiră lumea în care trăiți sau mai mult civilizațiile trecute?

Și trecutul și prezentul pot reprezenta surse de inspirație, dacă ai încredere în inspirație. Uneori

trecutul iluminează prezentul, alteori prezentul iluminează trecutul. Așa că pot spune că și trecutul și prezentul mă inspiră.

Cum ar trebui să fie cititorul ideal, dacă el există? Sau nu vă gândiți la asta când scrieți.

Nu mă gândesc neapărat la un cititor atunci când scriu sau poate mă gândesc la un cititor foarte îndepărtat, abstract, ori, dimpotrivă, la unul extrem de concret. Cititorul este cel care scrie cartea citind-o.

Schimbând rolurile, cum sunteți dumneavoastră în ipostaza de cititor? Ce vă place să citiți?

Citesc mult. Sunt și critic pentru că scriu pentru ziarul „Le Monde”, iar lecturile mele sunt foarte eclectice: de la eseuri istorice, la poezie medievală și literatură în traducere.

Criticii sunt de acord că romanul dumneavoastră *Busola* este un text profund melancolic. De unde această melancolie? Omul e prin definiție o ființă melancolică?

Cartea are un aspect melancolic pentru că sunt interesat de ceea ce dispare. De exemplu, orașe care astăzi sunt distruse, cum este Alep. Este vorba despre acea melancolie a omului modern care își dă seama că violența a dus la pierderea multor lucruri de valoare, de neînlocuit. Totuși, nu cred că omul este o ființă melancolică prin definiție. Are capacitatea de a uita această tristețe provocată de îndepărtarea de origini și de a îmbrățișa noul. Altfel ar sta închis în casă, măcinat de propria tristețe.

„Ne întoarcem la acel mod de comunicare de la începutul secolului XX”

Își ascunde omul modern melancolia în spatele de rețelelor de socializare? Își mai trăiește cu adevărat viața sau duce mai mult o pseudo-viață?

Nu cred că rețelele sociale schimbă radical viața privată. Nu e o adevărată revoluție. Asistăm poate la o multiplicare a mesajelor, însă nu e o schimbare de fond. Am lucrat recent pe corespondența lui Proust și sunt multe mesaje trimise către prietenii săi care seamănă cu cele pe care ni le trimitem astăzi, cu sms-urile de astăzi, cu mesajele de pe rețelele de socializare. Ne întoarcem la acel mod de comunicare de la începutul secolului XX.

Revenind la scris și la personajele dumneavoastră, ați avut personaje dificile, care nu se conturau așa cum vă doreați?

Nu, nu neapărat. Poate doar atunci când e vorba de personaje istorice, cele despre care nu știm foarte multe, însă prefer să le acord un rol secundar și nu încerc niciodată să umplu golurile din biografia lor, ci le las să plutească într-un soi de mister.

„Este multă diversitate culturală în România”

Sunteți în România, invitat la un festival de literatură. Ce știți despre literatura română? Ați citit vreun scriitor român?

Da, i-am citit pe Panait Istrati, pe Jean Bart și pe scriitorul la modă în prezent Mircea Cărtărescu. Dar, trebuie să recunosc, îmi plac în

mod deosebit pianistii români, Dinu Lipatti, de exemplu.

Atunci, spuneți-ne câte ceva despre pasiunea dumneavoastră pentru muzica clasică, pasiune care reiese și din cărțile pe care le scrieți, de altfel.

Mă pasionează muzica, însă nu sunt muzician, deși pot citi partiturile muzicale. Și asta îmi impune anumite limite. De aceea, unele personaje ale mele sunt muzicieni, pentru a contrabalansa frustrările.

Care sunt impresiile unui scriitor care i-a citit pe Panait Istrati și Mircea Cărtărescu și care îl iubește pe Dinu Lipatti, atunci când vizitează România?

Nu sunt pentru prima dată în România, însă sunt pentru prima dată la Iași. România mi se pare o țară importantă în Estul Europei, la granița cu Ucraina și cu Bulgaria. Este multă diversitate culturală în România, o țară foarte interesantă care încearcă să se trezească și să scape de corupție, de toate aceste dificultăți legate de democrație.

(Interviu realizat de Ramona Iacobuțe, www.adevarul.ro, 25 noiembrie 2019)

Ahmed SAADAWI

„Am scris ca să uit acele coșmaruri”

În anul 2005, Ahmed Saadawi (n. 1973, Irak) lucra în Bagdad ca reporter pentru BBC și astfel ajunsese să fie martor la numeroase orori. Explozii, cadavre mutilate în plină stradă, zile și nopți petrecute la morgă. Cam asta vedea Saadawi când mergea pe teren. Așa i-a venit ideea de scrie romanul Frankenstein în Bagdad, care avea să apară în 2013, asta după ce mai publicase trei volume de proză și unul de poezie. Romanul a fost tradus în multe limbi, inclusiv în română, la Editura Paralela 45 (în traducerea Cătălinei Stanislav, 2018), a câștigat International Prize for Arabic Fiction (în 2014) și a ajuns pe lista scurtă de la International Man Booker Prize, unde a pierdut în fața Olgăi Tokarczuk. Pe Saadawi, care azi e o vedetă literară în Irak (e cunoscut și ca scenarist și documentarist), l-am întâlnit recent la Iași, la FILIT, festival care adună anual scriitori excelenți din diverse colțuri ale lumii.

Titlul romanului trimite la celebrul Frankenstein al lui Mary Shelley (1823) și Saadawi se folosește la rândul lui de o imagine a monstrului, doar că e unul format din bucăți de ca-

dvare (victime ale exploziilor) pe care le adună Hadi, un vânzător de vechituri. Prin îmbinarea acestor fragmente de corpuri, Hadi creează

propriul lui monstru care se va numi Cumîizice și care va fi „locuit” de sufletul unei alte vic-time. Toate astea se întâmplă în Bagdad, la câțiva ani după invazia americană în Irak.

Dacă la Mary Shelley Frankenstein era un fel simbol pentru cei „marginali”, oameni care nu aveau acces la resurse și educație (a fost citit chiar și în cheie feministă), la Saadawi el reprezintă o față a tuturor victimelor războiului și un mijloc de răzbunare. Dincolo de asta, acest roman e, în primul rând, portretul unei comunități și al unui oraș dat peste cap de conflicte și violență. Sunt multe povești aici și tonul e unul tragicomic: e despre viața oamenilor de zi cu zi, aia care nu se vede la știri și în statistici, despre familii destrămate, despre mici comercianți ș.a. În contextul ăsta, prezența americană se simte doar în fundal, ca un dușman difuz. De fapt, scopul lui Saadawi nu e acela de a-ți arăta cât de îngrozitor e războiul în sine, ci cât de absurdă și lipsită de perspectivă e viața într-o lume afectată de război.

În scurta întâlnire pe care am avut-o la Iași, am vorbit cu Ahmed Saadawi despre ce înseamnă să scrii fără să vrei să publici, despre viața lui ca scriitor în Bagdad și despre experiența sa de jurnalist în anii după invazia din 2003. Acest interviu n-ar fi fost posibil fără ajutorul translatorului, Ali, un tânăr irakian venit la Iași ca să studieze medicina.

În cât timp ați scris *Frankenstein în Bagdad*?

Am început în 2008 și am finalizat-o în 2012. Dar am avut vreo trei variante de lucru.

Ce înseamnă asta mai exact?

Asta e tehnica mea de lucru. Prima variantă e mai mult pentru mine, ca un fel de schiță amplă. O citesc și atunci îmi dau seama dacă merită sau nu să public povestea aia. Și dacă simt că am o poveste, atunci încep să intru în detalii. Refac planul și o iau de la capăt. După ce termin cu asta, lucrez pe a treia variantă, care e pentru publicare. Prin tot procesul ăsta, încerc să mă cunosc mai mult pe mine însumi și mă apropiez și de personaje. E o modalitate lentă de a scrie, depun foarte mult efort, dar într-un final îmi iese ceva de care sunt mulțumit. Dar am și foarte multe povești pe care nu le-am publicat. Le-am scris pentru mine.

În ce fel a influențat activitatea de jurnalist felul în care scrieți?

În perioada 2005-2006, niște ani foarte foarte grei în Bagdad, eram reporter la BBC și eram tot timpul pe străzi. Și aveam sub ochii mei cadavre, eram prins pe străzi cu explozii și ajungeam chiar la morgă. Și uneori rămâneam blocat în zone de conflict. Și de aici, din experiența asta de reporter, am ajuns la *Frankenstein în Bagdad*. Asta ca să dau un exemplu de influență directă.

Ați renunțat la jurnalism?

Da, am renunțat deoarece erau foarte multe victime în rândul jurnaliștilor. Dar dacă aveai nevoie de bani, jurnalismul era o opțiune, chiar dacă era periculos. Dar am lucrat și în televiziune, iar azi scriu scenarii, fac și documentare.

Într-un mediu atât violent, care credeți că e cea mai potrivită abordare pentru un scriitor: una realistă sau una care merge pe fantezie și alegorie?

Prefer să mă folosesc de chestii care nu au legătură directă cu realul și politicul. Și indiferent dacă scrii despre lucruri care sunt imaginare, asta nu înseamnă că nu poți să ai miză politică. Există în literatura arabă unii scriitori clasici care se folosesc de personaje sub forma unor animale vorbitoare, spre exemplu. Dar mesajul din spate e mereu unul politic.

Prim-ministrul Irakului v-a felicitat anul trecut pentru nominalizarea la Man Booker Prize. Sunt curios ce credeți despre relația pe care ar trebui să o aibă un scriitor cu puterea.

Știu că mai mulți politicieni din Irak au citit cartea mea. Sau, mă rog, au pretins că au făcut-o. Doar pentru că romanul meu a avut succes, ei încearcă să se comporte frumos cu mine. Asta nu înseamnă că îl și citesc. Sunt foarte atent când

vine vorba de oamenii de la putere, vreau să am o distanță față de ei, doar așa pot să-mi păstrez libertatea și să scriu ce vreau. Poporul irakian mă respectă deoarece sunt liber și nu sunt cumpărat. Dar o să dau și un alt exemplu. Am fost cu ceva vreme în urmă în Italia la un congres internațional, unde eram doar doi oameni invitați din Irak. Eu și președintele Irakului (*râde*). Când a aflat că sunt și eu acolo, președintele a trimis o mașină după mine că să mă cunoască. Am stat puțin de vorbă, dar a fost așa o chestie de complezență, m-a felicitat, iar apoi șoferul m-a dus înapoi. Doar că în presă a apărut o fotografie și o știre despre această întâlnire. Mulți dintre cititorii mei s-au supărat, au fost dezamăgiți să mă vadă în ipostaza asta.

Cum arată o zi din viața dvs. ca scriitor?

Eu lucrez cel mai bine acasă. Am o cameră la etaj care e numai pentru scris. Mă mișc mult prin cameră, nu-mi place să stau jos, mă plimb prin cameră mai ales când mă gândesc la anumite idei sau direcții pentru textele mele. Am și niște panouri pe pereți pe care scriu tot felul de chestii, gânduri, cuvinte, fraze. Ascult și foarte multă muzică, chiar și când scriu. Muzică arabă, persană, tibetană, muzică pentru meditație. Îmi trebuie ceva care să mă relaxeze.

În *Frankenstein în Bagdad* sunt niște scene

În care unele personaje par desprinse complet de ce se întâmplă în jur, de parcă nici nu aud exploziile și gloanțele. E asta un meca-nism de protecție, să nu vezi ce e în jur?

Eu cred că acum 15 ani eram complet inconștient. Mă duceam în zone de conflict, dar nu cred că era curaj, ci doar inconștiență. Având în vedere că am patru copii care depind de mine, acum evit situațiile astea, nu mai risc atât de mult. Dar e adevărat că devii cumva imun când vezi atâta violență, e o formă de protecție. Dar nu e ceva voluntar. Doar că la fel de adevărat că e toate lucrurile astea se adună și n-ai cum să uiți acele imagini. Am văzut niște imagini oribile în anii ăia și am crezut că o să le uit la un moment dat, dar timp de 10 am visat lucrurile alea aproape zilnic. Am și scris despre toate acele coșmaruri, am scris ca să uit acele coșmaruri.

Au fost și mulți irakieni care au susținut invazia americană din 2003. Cum vă poziționați dvs. pe atunci?

E adevărat, la început erau mulți irakieni care erau și ei bucuroși, eu fiind unul dintre ei. Eram oboșiți de regimul lui Saddam și vedeam în asta o schimbare. Dar apoi am observat cu toții că s-a deschis o poartă spre iad. Noi nu suntem responsabili de această invazie, ei au vrut asta, nu noi. Într-adevăr, noi visam să scăpăm de dictator, dar

nimeni nu ne-a întrebat dacă chiar îi vrem pe americani la noi în țară. Și e „comic” că, de cum au intrat, au și stabilit o dată de plecare. Tot fără să ne întrebe. Și uite așa ajungi să lași haos în urma ta. După retragerea din 2011, a urmat o perioadă foarte tensionată, și toate astea din cauza acelei retrageri, care a fost planificată greșit. Irakienii și-au dat seama că America nu e Moș Crăciun și că ei lucrează pentru binele lor, nu al nostru. Să nu uităm că și în 1991 tot ei ne bombardau în puncte strategice și de atunci noi avem mari probleme cu electricitatea.

V-ați gândit vreodată să plecați din Irak?

Eu de 25 de ani mă tot gândesc să plec din Irak (*râde*). Dar uite că n-am plecat.

(Interviu realizat de Ionuț Sociu,
www.scena9.ro, 15 noiembrie 2019)

Svetislav BASARA

„Încercăm cu toții să ne ascundem tristețea...”

Svetislav Basara, 66 de ani, un cunoscut scriitor din Serbia, crede că viața este emina-mente tristă și marcată de plictiseală. De aceea s-a apucat de scris: ca să lupte împotriva acestei stări de plictiseală. S-a luptat timp de zece ani împotriva regimului lui Slobodan Milošević, dar a renunțat la politică fiindcă o consideră a fi la fel de inutilă astăzi ca în 2003. A luptat însă și luptă în permanență împotriva naționalismului, pe care-l consideră a fi cea mai simplă formă a celor care nu au un plan pentru țară de a încerca să preia puterea, fiindcă îi face pe oameni să fie „temători și ușor de manipulat”.

Naționalismul european a devenit în ultimii ani o amenințare puternică în Europa, țările vorbesc de ieșirea din Uniunea Europeană, BREXIT-ul deja devine realitate, dar discutăm și de ieșirea unor alte țări. Comunitatea literară însă devine parcă an după an mai apropiată, există o relație mai strânsă decât cea pe care o au țările din UE. De ce credeți că se întâmplă asta?

Comunitatea literară e întotdeauna mai apropiată față de relația pe care o au țările. Pot vorbi din experiența mea – cea mai simplă variantă de a conduce este să mizezi pe cartea naționalismului, să transmiți mereu mesajul că țara este în pericol, că cineva o amenință din altă parte a lumii, ceea ce îi face pe oameni temători și ușor de manipulat.

Noi, țările din estul Europei, avem experiență în domeniul acesta.

Da, lipsa politicianilor de valoare este una dintre cauze. Nu pot să gândească planuri concrete de ajutorare a țării, dar vor să ajungă la guvernare în absența unor politici raționale, așa că apelează la naționalism. Ceea ce e și foarte profitabil – s-a dovedit că acolo unde există naționalism accentuat este și corupție. Nu pot să explic de ce una o aduce pe cealaltă, dar putem să vedem că se întâmplă, în special în țările din estul Europei precum Serbia și Muntenegru.

Nici România, Ungaria sau Polonia nu pot sta foarte liniștite din acest punct de vedere.

Păi nu, desigur. Naționaliștii sârbi s-au inspirat din mișcarea Gărzii de Fier a lui Corneliu Zelea Codreanu, care a devenit o figură importantă în rândul lor. Există, din păcate, și astfel de legături.

Ați fost implicat în politică o bună perioadă din viața dumneavoastră. Ați fost în permanență o voce împotriva acestui extremism, naționalism exagerat. De unde a provenit acest flagel? Sunt multe țări cu partide puternice de extremă dreapta sau stânga, dar care merg pe ideea aceasta de naționalism extrem.

M-am implicat în politic în 1990, slavă Domnului că nu am fost implicat o viață întreagă. M-am implicat pentru că am fost sigur că dacă stai deoparte le vei permite oamenilor avizi de

putere să ajungă la ea, ceea ce s-a dovedit a fi adevărat. În cei zece ani cât am fost membru al Partidului Democrat am reușit, ca partid, să îi alungăm de la putere pe Slobodan Milošević și gașca lui, dar în doar trei ani de zile după aceea, grupurile politice care-l susțineau pe Milošević au reușit să îl omoare pe liderul partidului și totul a luat-o de la capăt. Atunci mi-am dat seama că trebuie să plec din politică pentru că am început să o consider de atunci, din 2003, extrem de inutilă. La fel cred și astăzi.

Vorbind de naționalism, Serbia încearcă să fie un exemplu pozitiv pentru Europa. Ați fost unul dintre primii semnatari ai unei declarații pentru o limbă comună între croați, sârbi, bosniaci și muntenegreni. Încercați să găsiți teren comun împotriva segregării lingvistice în instituții publice și în școli. Cât de gravă a fost situația dacă a fost nevoie de această declarație în primă fază?

Nu aș aprecia neapărat cât a fost de grav, dar știu că declarația respectivă nu a schimbat nimic. E ca și cum românii din Iași ar declara limba „ieșeană”, iar cei din Timișoara ar pretinde că vorbesc „timișoreana”. Din anumite motive, la noi există mai multe nume pentru aceeași limbă care s-a împărțit teritorial apoi pentru a produce și diviziune politică.

Avem această diviziune cu românii din Republica Moldova.

Da, așa este. Se spune că totul începe de la

limbă la noi, ok, dar apoi pe baza limbii se fac multe alte discriminări, foarte regretabile.

„Sunt incapabil să plănuiesc ceva, nu doar în literatură”

Cărțile dumneavoastră au captat o bună parte din interesul public și recunoașterea internațională după traducerea în limba engleză. *Chinese letter* a fost denumită de critici „o mostră inventivă de literatură contemporană”. Voiam să vă întreb: este această inventivitate o consecință a scriiturii sau porniți mereu cu gândul de a produce ceva nou?

Nu, nu, sub nicio formă. Sunt incapabil să plănuiesc ceva, nu doar în literatură. Cred că cineva nu poate să plănuiască să fie inventiv. Poți să fii inventiv și creativ sau nu, cred că e nevoie doar de acest răspuns scurt și eficient.

Ați și spus într-un interviu că cei care încearcă să spună că sunt originali sunt mincinoși, pentru că își iau oricum inspirația din cărțile citite, de la autorii care i-au influențat.

Mai degrabă proști decât mincinoși. Cum adică să fii original? Toată lumea e originală, dar e interesant, e înțelept, e ușor de citit? Am avut și o discuție similară în Serbia, când oamenii spuneau că acele cărți care sunt scrise de scriitoare ar trebui să fie analizate diferit de cele scrise de bărbați, dar nu e cazul. Trăim într-un timp al con-

fuziei, sunt o mulțime de lucruri care nu ar trebui să fie amestecate, dar sunt puse laolaltă, și multe lucruri care sunt de același fel sunt puse pe categorii diferite.

Trăim într-o vreme a corectitudinii politice, totul e confuz.

Ce înseamnă corectitudinea politică? Dacă exista o politețe elementară nu mai era nevoie să vorbim despre corectitudine politică. Dacă ești bine crescut nu îl numești pe negru – *nigger*. Se trage de la educația de acasă – statul sau grupurile politice nu au ce căuta să ne învețe pe noi ce anume să facem. E unul dintre lucrurile care sună bine pe hârtie, dar nu înseamnă nimic cu adevărat.

Când scrieți, cum vă exprimați, vorbind de originalitate?

Nu îmi pasă când scriu dacă sunt original sau nu, încerc să articulez ce îmi place în cel mai bun fel. Dacă e ceva bun, ok, foarte bine, dacă nu, ce pot să fac?

„Am început să scriu ca o declarație împotriva plictiselii”

Nu sunt mulți scriitori care să recunoască asta, dar e plictiseala un factor care te poate îndemna să te apuci de scris?

O recunosc eu deschis! Am început să scriu ca o declarație împotriva plictiselii. Lumea este plic-

tisitoare de la început, nu e doar o problemă psihologică, așa că trebuie să te concentrezi. Suntem împrăștiati cu mintea în mai multe locuri, ne lipsește concentrarea. Te poți concentra în fața telefonului mobil, dar asta te face și mai predispus la plictiseală, sau te poți concentra prin scriere sau prin citire. Când citești, gândurile nu au timp să îți umble aiurea, te concentrezi pe ceea ce citești – la fel este și la scris, nu mai există nimic pentru scurt timp. Scrisul este o terapie foarte bună care să te ajute să te concentrezi.

Vă scufundați practic în lumea pe care o creați.

Îți amintești cuvântul pe care l-ai scris mai de vreme și te gândești la următorul, restul este irrelevant. Dar dacă scrii cu gânduri comerciale, cum să faci un bestseller, ești ca un vânzător, dar nu ești concentrat decât ca să-ți vinzi marfa.

Să înțeleg că dumneavoastră credeți că putem face separația aceasta între literatură comercială și cărți scrise pentru a câștiga premii, care au mare succes?

O carte, ca un obiect, ca format, pune totul pe picior de egalitate. Poți publica *Mein Kampf*, poți publica Emil Cioran, orice. Tot ce este tipărit – este o carte. Apoi depinde de tine, de cititor, să faci o alegere. E inutil să spunem că sunt cărți rele sau proaste. Publicul trebuie să aleagă ce vrea să citească, e o libertate de gândire și de alegere.

Am vorbit despre plictiseală, dar ce părere

aveți de tristețe? Spuneți într-un interviu că scrisul are mare legătură cu tristețea, dar nu ați intrat în detalii – e tristețe de partea scriitorului sau care trebuie să fie vindecată în rândul cititorilor?

Tristețea, ca și plictiseala, sunt omniprezente în viața de zi cu zi. Încercăm cu toții să ne ascundem tristețea, arătăm ca oameni fericiți care se bucură de ceea ce fac, dar nu este adevărat. Viața este tristă la rădăcinile sale. E o tristețe incurabilă și nu este absolut nimic de care să ne rușinăm. Dar astăzi, așa cum se vede, e o rușine să fii trist, e rușinos să fii bolnav, încet-încet tot ce trebuie să faci astăzi este să îți fie rușine. Nu știu de ce, e o negație filosofică, dar pe care eu nu o înțeleg, sunt un biet scriitor (*râde*).

De unde vine totuși această tristețe?

Sunt atât de multe motive... Suntem creaturi căzute pe Pământ, aici e linia de demarcație. Cei care cred că suntem creaturi trimise pe Pământ după ce au decăzut, care trebuie să ne întoarcem la origini, privesc lucrurile diferit față de cei care cred că suntem doar produsul evoluției, că am obținut foarte multe și că vom fi doar mai buni în viitor. Sunt aceste două puncte de vedere. În zilele noastre suntem dominați de cea de-a doua părere: lucrurile sunt bune, sunt unele imperfecțiuni, dar în cursul timpului, o să fie mai bine. Dar nu, nu e așa. Lucrurile vor deveni doar mai rele de aici încolo.

„Serbia e țara paradoxurilor”

Cum vă simțiți ca scriitor celebru în Serbia? Vă întreb pentru că este un paradox în țările est-europene: scriitori buni, valoroși, cunoscuți și, de ce nu, celebri, sunt cunoscuți și apreciați mai bine în afara granițelor decât în țările lor de baștină.

În Serbia nu prea se potrivește modelul. Serbia e țara paradoxurilor, e destul de confortabil să fii un scriitor celebru. În situațiile de zi cu zi, dacă te recunoaște careva, va face ceva pentru tine ce nu ar fi făcut dacă nu erai cine ești. Dar la nivel de influență asupra oricărui lucru major, cred că situația e la fel peste tot, influență zero. Nu ești la fel de cunoscut ca un cântăreț sau un actor, nu poți influența evenimente sau teme principale.

Ați mai spus într-un interviu că sunteți sigur că oamenii care se simt măreți sunt într-un anumit fel rătăciți. V-ați simțit vreodată rătăcit?

Mă simt mereu rătăcit. Chiar și acum câteva ore, când stăteam vizavi de catedrala ortodoxă, așteptând la rând să mă închin la Sfânta Parascheva. Mi-am dat seama că durează prea mult timp, că trebuie să ajung la FILIT, și am început să mă simt pierdut: ce caut aici, ce caut în Iași, ce fac în fața catedralei? Mi se întâmplă des asta.

Credeți că religia are un suficient de mare rol în viața noastră?

Nu cred că îl mai are sau nu mai are un rol în-deajuns de mare. Pot vorbi pentru ortodoxie, care a devenit un fel de „life coaching”, tributul pentru Hristos e marcat de automatisme. Nu știu despre România, dar biserica în Serbia a devenit un supporter puternic al mișcărilor naționaliste. Cred că este singurul punct în care toate bisericile ortodoxe se pun de acord. Nu sunt sigur, dar cred că aceeași situație se regăsește și în lumea catolică. Protestantismul a fost redus la o activitate de socializare. Religiile oficiale nu mai rezonază cu problemele fundamentale românești. Problema mea nu este că sunt sârb, român sau moldovean, problema mea este că m-am născut și că voi muri; problema mea se află undeva pe drumul acesta, de la naștere la moarte. Dar biserica nu pare a fi interesată de drumul acesta, dintre cele două puncte; sunt excepții, dar nu mereu relevante.

(Interviu realizat de Cătălin Hopulele, www.ziaruldeiasi.ro, 8 octombrie 2019)

Drago JANČAR

„După 1990, noi, scriitorii, am fost împinși la marginea societății”

Drago Jančar este unul dintre scriitorii din Slovenia cel mai bine cunoscuți, cărțile sale fiind traduse în 21 de limbi. Însă activitatea acestuia nu s-a rezumat doar la activitatea literară, care a inclus și eseistica sau dramaturgia. În Slovenia, Drago Jančar este văzut ca o voce a rațiunii, care a militat dintotdeauna pentru libertate, pentru democrație, în vremurile tulburi și de conflict din comunism, dar și de după ruperea Iugoslaviei. La 71 de ani, acesta s-a retras din viața publică; nu din resemnare, ci pentru a călători prin lume alături de cărțile sale; este prezent la cea de-a șaptea ediție a Festivalului Internațional de Literatură și Traducere Iași (FILIT)

Foto: Andi Spot

Ați scris în articolele dumneavoastră și parțial în câteva romane despre rolul pe care îl au intelectualii în conflictele naționale, etnice și de altă natură. Avem o dilemă similară în România. În ultimii ani, poate chiar în ultimele trei decenii, există un apel public către intelectuali ca aceștia să se implice, să se alăture partidelor politice, să dea sfaturi, să cre-

ioneze planuri de viitor. Poate fi aceasta o soluție pentru a asigura stabilitatea unei țări, prin implicarea intelectualilor în conducerea ei?

Mă tem că suntem mai importanți în perioade revoluționare, în timpuri de crize, nu în timpuri normale. Imediat după schimbările majore de regim din Europa de Est, după căderea Zidului

Berlinului, după momentul Revoluției din România sau problema Iugoslaviei, la finalul anilor '90, intelectualii, artiștii etc. nu mai erau la fel de interesanți pentru societate ca înainte. Deodată, rolul lor nu mai era la fel de important. Am fost împinși la marginea societății, iar acum, eu mă simt foarte obosit să particip și să scriu despre astfel de lucruri. M-am întors la literatură: ia să vedem ce mai am de spus aici! Nu e o resemnare, dar am o vârstă, am lucrat mult, m-am zbatut, am dus multe lupte, și e timpul pentru literatură acum.

Credeți că viața de până aici vă ajută să scrieți mai bine decât ați fi făcut-o acum 20 de ani?

Cu siguranță, da. Acum 20 de ani eram implicat în toate schimbările din Europa, călătoream mult. O fac și acum, dar acum călătoresc cu cărțile mele, nu singur. Mergeam la dezbaterile despre democrație, viitorul Europei, situația Iugoslaviei, cine a început războiul de acolo și așa mai departe. Așa că timpul meu rezervat scrisului era limitat la cele una-două luni de singurătate; în rest mă devotasem integral vieții publice.

Acest haotic secol al XX-lea

Sunteți un caz atipic de scriitor – aveți și o poveste pe care am putea-o numi de succes. Ați adunat în jurul dumneavoastră întreaga țară și v-ați luptat împreună cu ea pentru democrație, dar ați găsit timp și scop pentru scrierile dumneavoastră care s-au dovedit că au avut succes internațional. Asta contrazice

un oarecare trend în lumea literară: mulți critici sunt de acord că există o echivalență între scriitorii de succes și țările lor, cu un regim dictatorial, scăldat în corupție sau pur și simplu nedemocratic. Putem enumera scriitori precum Olga Tokarczuk, Svetlana Alexievici sau jumătate dintre cei care au luat premiul Nobel pentru Literatură în ultimii zece ani. Vin din țări care se luptă pentru democrație. Credeți că trebuie să existe o corelație între această luptă și a fi un scriitor de succes?

Din punctul meu de vedere, în anii tinereții mele, când am început să scriu, am înțeles literatura aparte față de alte lucruri. Când am vrut să spun ceva despre politică, am scris un eseu, un articol, am vorbit în public. Când am scris era altceva, era o problemă de existență, foarte importantă pentru mine. În același timp, locuind în timpurile noastre, cu experiența secolului al XX-lea și cu multitudinile de sisteme totalitariste, nu doar comunismul, ci și nazism sau chiar fascism într-o parte a Sloveniei, atunci este imposibil ca aceste lucruri să nu te afecteze, să nu aibă un impact asupra scrierilor tale, uneori la modul invizibil. Nu am scris cărțile mele cu un scop, ca să arăt zbaterele mele. Dar, într-un fel, întreaga mea literatură a fost influențată de acest haotic secol al XX-lea.

Criticii vă numesc seismologul unei istorii haotice. Se subînțelege metafora, dar voiam să vă întreb dacă există vreo parte din istoria noastră recentă despre care putem spune că nu a fost haotică?

Cred că ce spun acum e valabil și pentru România. Să ne închipuim că ai trăit într-un sat montan din Slovenia și că te-ai născut la începutul secolului. Trăiești 80 de ani și vezi cinci tipuri de oameni în uniformă care vin în satul tău, toți colectează altfel de taxe, erau fiecare un alt soi de poliție, vorbeau limbi diferite. Trăiești în acest sat și vezi cum cineva a fost dus în lagăre de concentrare, cum altcineva făcea parte din mișcarea partizană, iar altul a fost comunist și tot așa mai departe. Într-un singur sat din Slovenia, o astfel de istorie poate să îți copleșească viața. Mi se pare haotic – dacă te uiți din exterior la viața unei astfel de persoane spui că face parte dintr-un film, după ce timp de secole au trăit în liniște. Sigur, au fost unele probleme, au fost jafuri, probleme personale etc. Dar, deodată, atât de multe schimbări într-un secol... pare haotic.

Cât de important e rolul unui scriitor de a pune în context aceste perioade haotice din istorie, dincolo de rolul istoricilor?

Din punctul meu vedere, e foarte important. Ultimul meu roman – *And love itself* – este despre o poveste de dragoste care nu se leagă, într-un timp al ocupării naziste, într-o parte a Sloveniei în care vedem și o mișcare partizană, dar și evenimentele sângeroase de după război. O persoană este întotdeauna afectată de tot ce i se întâmplă, de aceea ar fi o minciună să spună cineva că istoria și schimbările politice nu i-ar afecta destinul.

„Scriitorii din Europa de Est au mai multe de spus în literatură“

În romanul dumneavoastră *And love itself* scrieți despre faptul că dragostea și-a croit drum în contextul dramatic al războiului. Într-un moment în care în jur este doar moarte, crimele sunt la ordinea zilei, Slovenia se află sub ocupație nazistă, dragostea a supraviețuit. Putem spune că dragostea este cea mai „buruienosă“ dintre emoțiile umane? Care nu dispăre niciodată, indiferent de ce se întâmplă, oricare ar fi circumstanțele?

Pot fi de acord că dragostea revine din nou și din nou, după fiecare înfrângere apare mereu o nouă speranță. Dar în ultimul meu roman nu se aplică zicala „dragostea le învinge pe toate“, ci mai degrabă totul învinge dragostea. Dragostea poate cuceri totul, mai puțin războiul. E imposibil uneori să îți păstrezi propriile emoții, darămite prietenii, în astfel de circumstanțe.

Dar dragostea există, indiferent de ceea ce se întâmplă...

Există, da, sunt de acord, chiar dacă se transformă sau se transferă. Dar unele povești, cum este și a mea, sunt – într-un fel melancolic – deja resemnate. Cei doi îndrăgostiți din povestea mea au supraviețuit amândoi războiului, dar nu mai pot să își găsească drumul spre unul spre celălalt.

Distruge războiul regulile sociale complet? Este instinctul nostru de supraviețuire mai puternic decât noi?

Cu siguranță! Știu asta și de la tatăl meu, care a fost într-un lagăr de concentrare. Războiul pe care l-am văzut noi în Slovenia a încălcat toate regulile sociale. Ocuparea nazistă a fost îngrozitoare, apoi a izbucnit războiul civil între comuniști și anti-comuniști, apoi a fost un fascism italian într-o parte a țării... au distrus totul. Au încercat să implementeze reguli noi care erau complet inacceptabile. Au fost mari speranțe odată cu eliberarea, dar apoi a început o nouă dictatură, iugoslavă. În primii ani de după al Doilea Război Mondial, această dictatură a fost de-a dreptul cumplită, foarte apropiată cu regimul lui Stalin din acei ani. Mai târziu, Iugoslavia era mai deschisă și nu era un regim comunist la fel de dur ca în România, a fost mai bine.

„N-am fost bun nici la fotbal, nici la matematică”

Dacă v-ați fi născut în altă parte decât în Slovenia, credeți că ați fi avut același succes ca scriitor? Se spune în diferite cercuri că autorii din țările mici, măcinate de conflicte, au un succes mai mare pentru că au și o paletă mai bogată de subiecte pe care să le abordeze.

Nu aș spune că autorii din țările mici, poate fi periculoasă exprimarea, dar putem vorbi despre cei din Europa Centrală și de Est. Avem mult mai multe de spus, asta este limpede, tocmai din cauza istoriei noastre. În aceeași categorie sunt

și autorii germani. Dar dacă ai trăi undeva în mijlocul Americii... sigur, poți fi un mare scriitor, sunt și mulți de altfel. Dar am fost în SUA prin programul Fulbright, pe filieră „creative writing“. Erau niște studenți de treabă, talentați, dar care mă întrebau mereu despre ce ar putea să scrie. Dacă ar fi locuit aici, sigur aveau povestea cuiva care a suferit, care a trădat sau a fost trădat, care a iubit și a plătit pentru asta. Sunt atât de multe povești, unele mult mai complicate. Pentru mine, scrisul a fost ca un înlocuitor la alte povești mai puțin de succes în viața mea: n-am fost bun nici la fotbal, nici la matematică, dar când scriam ceva, o compunere, profesorul de slovenă o citea în fața clasei – „Iată, Drago a scris ceva interesant!“. Și acesta a fost pentru mine un motiv important să mă apuc de scris. Am avut și subiecte în jurul meu, desigur. Cred că noi, est-europenii, avem mai multe de spus, și de aceea mulți dintre noi publică cărți care stârnesc interesul străinilor. Una dintre cărțile mele a fost votată cea mai bună carte străină din anul respectiv în Franța, și m-am întrebat: cum se poate una ca asta? Fiindcă eu am scris cu referințe specifice pentru Slovenia, dar iată că astfel de rețete funcționează.

(Interviu realizat de Cătălin Hopulele, www.ziaruldeiasi.ro, 4 octombrie 2019)

Lionel DUROY

„Nu ignor că pe la 8-9 ani probabil că și eu eram antisemit”

Autorul romanului Eugenia, francezul Lionel Duroy, vorbește despre cum s-a documentat în legătură cu Pogromul de la Iași, cum a refăcut, prin oraș, traseul jurnalistului italian Curzio Malaparte care a scris despre acest episod în cartea sa Kaputt, dar și despre raportarea la scriitorul român de origine evreiască, Mihail Sebastian.

L-am întâlnit pe Lionel Duroy (70 de ani), la începutul lunii, la Festivalul Internațional de Literatură și Traducere din Iași (FILIT), unde a fost invitat să vorbească despre cel mai recent roman al său, o poveste de dragoste care îi implică pe scriitorul evreu Mihail Sebastian și o tânără pe nume Eugenia, nume ce dă și titlul romanului. Scriitorul francez își plasează eroina fictivă în România celui de-al Doilea Război Mondial, realitate în care întâlnește personalități culturale precum Eliade, Cioran, Ionescu, Bibescu sau Curzio Malaparte, jurnalist italian de la care a pornit motivația lui Duroy pentru scrierea sa: „Nu voi uita niciodată capitolul pe care-l consacră Pogromului de la Iași, în Kaputt”. (...)

Foto: Corneliu Grigoriu

Domnule Duroy, când l-ați descoperit pe Mihail Sebastian?

Acum aproximativ patru ani, am dat din întâmplare de *Jurnalul* lui Sebastian în librăria mea preferată din Paris. Verific adesea rafturile cu cărți din țări care mă interesează, în special România. O să înțelegeți imediat de unde acest interes. Într-o zi, am dat peste acest jurnal, l-am deschis și am început să-l citesc. A fost cu adevărat un moment decisiv, pentru că, citind jurnalul unui tânăr scriitor evreu, am înțeles că eram pe cale să descopăr România antisemită. L-am luat și l-am devorat în aceeași noapte. Eram convins că pusesem mâna pe un document extrem de important. Cum știam? Pe la 25-26 de ani, îl citisem cu pasiune pe Curzio Malaparte (*ziarist, regizor, scriitor și diplomat italian – n.r.*) Nu voi uita niciodată capitolul pe care-l consacră Pogromului de la Iași, în *Kaputt*. Face parte dintre cele 2-300 de cărți pe care le păstrez în birou, care sunt foarte importante pentru viața mea. Încă din 1990, de când scriam la primul meu roman (*Priez pour nous – n.r.*), vorbeam cu editorul meu despre Malaparte. De atunci îi spuneam că într-o zi o să mă duc la Iași ca să scriu despre ce s-a întâmplat în iunie 1941.

Cum i s-a părut editorului dumneavoastră o asemenea idee?

Eu și editorul meu suntem prieteni și împărtășim o pasiune pentru cărțile lui Malaparte, am avut lungi discuții pe marginea subiectelor tratate de el. Contextul s-a conturat în septembrie

2015, când o jurnalistă maghiară i-a pus piedică unui refugiat sirian. În acel moment, aveam în minte *Kaputt*, al lui Malaparte, și jurnalul lui Sebastian. Văzând în ce hal se afla Europa la acel moment, am avut intuiția că se vor produce scene similare celor din 1939-1940. Atunci i-am zis editorului meu: „Ăsta e momentul, plec la Iași!” Am plecat cu cele două cărți.

În căutarea „Jokey Club”

Citsem că ați petrecut un an la Iași, cum a fost primul contact cu orașul?

Nu am petrecut un an. Am stat destul de mult timp acolo, dar pe parcursul mai multor călătorii. Problema primului contact e, într-adevăr, foarte interesantă, pentru că atunci când ajungi într-un loc la care te gândești ani de zile, de fapt ești locuit de o lume misterioasă care îți aparține doar ție. E o curiozitate care nu-ți aparține decât ție, pe care o construiești prin intermediul cărților. Aveam în minte lumea lui Malaparte și melancolia aceea specială a lui Sebastian.

Când am sosit prima dată la Iași, pot spune că am fost iluminat. Aveam senzația că numai eu vedeam orașul, totul mă interesa. Am căutat locurile despre care vorbește Malaparte în carte. De exemplu, în prima zi, am căutat „Jokey Club” (*club hipic, înființat oficial în 1862 – n.r.*) Recuperasem niște hărți vechi ale orașului și nu înțelegeam unde s-a dus strada „Lăpușeanu”. M-am dus la

biblioteca și am întrebat oamenii de acolo dacă știau unde era „Jokey Club“, pentru că în mintea mea îl vedeam pe Malaparte traversând strada Lăpușneanu, trecând pe lângă „Jokey Club“, pentru ca în cele din urmă să meargă să doarmă într-o casuță care fusese locuită și apoi abandonată de niște evrei.

Casa fusese abandonată, el s-a instalat în ea, așa cum se întâmpla în timpul războiului, luând pur și simplu în primire camera de dormit. E o scenă absolut tulburătoare pe care am preluat-o și în romanul meu, cu trei evrei în vârstă care au venit să-l implore să îi salveze. Deci asta aveam în minte când am venit la Iași, să regăsesc orașul lui Malaparte, din timpul Pogromului, să caut locurile de atunci. Am început această muncă foarte dificilă, de articulare a imaginii despre orașul în care venisem eu, cu cea a oamenilor pe care i-am întâlnit aici, oameni precum Monica Salvan (*RI la FILIT – n.r.*) sau Simona Modreanu (*traducătoarea romanului Eugenia – n.r.*), care bineînțeles că nu aveau despre propriul oraș imaginea pe care mi-o făcusem eu.

Repunerea în discuție a unei copilării antisemite

La fel ca Eugenia, proveniți dintr-o familie mânată de idei de dreapta. Cum se iese dintr-un astfel de cadru de gândire?

Da, absolut. Vin dintr-o familie antisemită,

rasistă, iar Eugenia poartă cu ea această chestiune, esențială în viața mea, a conștientizării.

Din acest punct de vedere cartea este suficient de autobiografică, deși nu sunt român (*râde*). E una dintre întrebările cele mai importante din viață, după părerea mea, cea legată de conștientizarea individuală, a modului în care gândim, a ceea ce vom face cu viața noastră. Îmi doresc să am o conștiință intelectuală a ceea ce se întâmplă în epoca mea, să nu mă înșel asupra lucrurilor importante, dar știu că e foarte dificil, pentru că toți venim într-o familie anume, iar în primii ani de viață suntem condiționați de ceea ce ne spun părinții. Cum să treci de la un adevăr care te-a locuit în primii tăi ani de viață la o conștiință care să fie a ta? E foarte dificil. Nu ignor că pe la opt-nouă ani probabil că și eu eram antisemit. Eram, cu siguranță, de acord cu părinții mei. E extrem de greu să abandonezi un asemenea tip de gândire ca să treci la unul complet diferit. Cred că acest lucru se întâmplă grație unei terțe persoane. Pentru Eugenia e profesoara ei de la universitate, pentru mine, a fost profesorul meu de filosofie. Fără o a treia persoană, nu poți s-o faci. Poate prin cărți, dar cred că și la astfel de cărți ajungi după ce ți-au fost recomandate de o a treia persoană. Pentru că e o repunere în discuție a întregii copilării. Treci de la un tip de discurs la nimic, e amețitor. Trebuie s-o iei de la capăt, să reconstruiești totul. Cred că asta e și motivul pentru care am devenit scriitor, pentru a mă reclădi.

„În fața ororii, lucrurile se schimbă“

Pare să fie vorba și de un soi de noroc și, în plus, mai e necesară o condiție, să se nască o fascinație pentru acea terță persoană.

Așa e. Cred că pe la 17 sau 18 ani am avut conștiința faptului că părinții îmi serviseră un discurs destul de urât, foarte aspru. Aveam conștiința faptului că vin dintr-un mediu îngust și plin de ură. Apoi, la orele de filosofie, am descoperit marii gânditori, gândirea, și atunci m-a încercat îndoiala. Totul depinde de personalitatea profesorului. Eu l-am iubit și admirat foarte repede pe acest om pentru că avea ceea ce am regăsit mai târziu la editorul meu, o deschidere spre lume, o toleranță, chiar o lumină, așa spune. E ca și cum, până să-l întâlnesc pe el, stătusem într-o încăpere închisă, întunecată, iar deodată a venit și a deschis-o. Și a făcut să explodeze totul.

Dar părinții dumneavoastră cum au reacționat la această schimbare radicală în gândire? A fost similar cu felul în care reacționează părinții Eugeniei în roman?

De fapt, eu m-am rupt de părinții mei. Am plecat de-acasă la 18 ani și nu i-am revăzut până la moartea lor.

În ce-i privește pe părinții Eugeniei, am încercat să creez un cuplu de părinți mai inteligenți decât ai mei. De exemplu, în scena în care părinții ei îi descoperă pe farmaciștii asasinați în stradă, m-a interesat foarte mult să văd reacția mamei,

care urlă de groază. Din ceea ce discută între ei se înțelege faptul că, deși erau antisemiți, nu doureau moartea evreilor. Există, deci, loc pentru o schimbare în mintea lor. Nu cred că oamenii sunt răi, asasini, de la natură. În fața ororii lucrurile se schimbă, se deplasează, mintea își modifică și ea felul. De fapt, mi-a plăcut mult reacția părinților Eugeniei (*râde*). În ziua aia i-am iubit.

Din ce spuneți, romanul a curs ușor.

Da, e foarte bizar, dar romanul s-a scris aproape singur, deși nu am niciun plan când mă apuc de scris. Situațiile se înlănțuie și când ajung la o situație precum cea a farmaciștilor morți, iar părinții Eugeniei privesc pe fereastră, nu știu ce va urma. Inconștientul meu hotărăște: vor fi niște oameni tulburați de o astfel de scenă care îi va face să se schimbe. În asemenea momente, cartea poate s-o ia într-o direcție sau alta. Aș fi putut face din ei niște mizerabili, niște nenorociți, aș fi putut s-o fac pe mamă, de exemplu, să spună: „Așa le trebuie!“

„Am căutat supraviețuitori în momentul în care scriam cartea, dar nu am găsit niciunul“

Pare că și Mihail Sebastian, și Eugenia acționează, fiecare, ca dublu al dumneavoastră. În ce sens o fac?

Ambii o fac, într-adevăr.

Când am descoperit jurnalul lui Sebastian, am avut impresia că aș fi putut scrie multe lucruri de

acolo eu însumi. Sunt foarte aproape de el în legătură cu rolul scrisului în viață, cu melancolia lui, chiar cu depresia lui în fața acestei neputințe de care dă dovadă adesea în fața femeilor. Nu prea știe cum să se poarte cu ele.

Apoi, Eugenia e imaginea conștientizării și a revoltei. E precum tinerii proaspăt convertiți, ca atunci când înțelegem subit importanța unei cauze, când suntem gata să pornim la război pentru ea. Or, Mihail Sebastian, o vedem, nu doar în jurnal, ci chiar și în romanul *De 2000 de ani*, e un om resemnat, ba chiar resemnat să moară. M-a interesat în special dialogul celor doi care e, într-un anumit fel, un dialog pe care îl purtăm fiecare dintre noi cu noi înșine, unul între partea din noi care spune: „La ce bun?” și cealaltă, care spune: „Ba nu, o să mă duc să lupt”.

Când ați scris romanul a fost nevoie, dat fiind că e un subiect sensibil, să acordați o atenție specială vreunul element?

Nu, n-am văzut așa lucrurile. Credeam că poate românii or să se supere pe mine pentru că vorbesc despre o dramă care e o rană pentru ei, pentru că sunt francez și că poate părea că vreau să le dau o lecție de istorie. Dar nu a fost așa. Ori-cum, astfel de lucruri n-au fost deloc scopul sau dorința mea.

Când ați lansat cartea la București în public s-a aflat și un supraviețuitor al Pogromului de la Iași – care ar fi al patrulea pe care îl cunoașteți, după cum spuneți într-un alt in-

terviu. Puteți să-mi povestiți puțin despre aceste patru persoane?

Am căutat supraviețuitori în momentul în care scriam cartea, dar nu am găsit niciunul. Cei foarte puțini pe care i-am putut întâlni, au apărut în urma publicării romanului. Primul a fost la Paris. Aveam o mică discuție la Institutul de limbi orientale și un domn foarte în vârstă s-a ridicat și a spus că era un supraviețuitor de la Iași. Am discutat puțin cu el după conferință. Domnul m-a sunat ulterior să-mi spună că vrea să mă revadă, așa că ne-am reîntâlnit la Paris, când mi-a dat manuscrisul altui supraviețuitor, un domn care trăiește în Brazilia. Astăzi nu știm dacă mai trăiește sau nu, dar am textul lui. Am descoperit acolo alte evenimente posterioare. Acesta este, deci, al doilea supraviețuitor, pe care l-am întâlnit indirect, printr-un manuscris. Apoi, într-o zi, am primit acasă o scrisoare de la o doamnă care-mi spunea că este fiica unui supraviețuitor al Pogromului de la Iași și care mă ruga să îi telefonez. Când am sunat-o, mi-a zis: „Am făcut un film cu tata cu câțiva ani înainte să moară, în care povestește cele patru zile ale pogromului. Dacă vreți, vi-l trimit”. L-am cunoscut, deci, tot indirect, dar am un film cu el în care vorbește despre acest eveniment.

Iar al patrulea este cel care a venit la librăria de la Humanitas, la București. Un om de 93 de ani. La fel, a venit lângă mine, am făcut câteva fotografii, dar nu poți vorbi despre astfel de lucruri

INTERVIURILE FILIT

---

când ai 100 de oameni în jur. Mi-a spus: „Nu știu cum ați putut scrie despre aceste zile ale pogromului ca și cum ați fi fost acolo“. Am fost foarte tulburat, mi-au dat lacrimile.

Francezii cum au primit o carte despre un scriitor român, cu acțiunea petrecută în România?

A fost primită cu mare surprindere în Franța. A fost bine primită de critică, cât despre public... Toate scrisorile pe care le-am primit spun același lucru: „Vă mulțumesc pentru că ne-ați arătat ce s-a petrecut în România în acei ani“. Ceea ce mi-a

dovedit încă o dată ignoranța francezilor și lipsa lor de interes pentru ceea ce mă interesează pe mine (*râde*). Sunt cam supărat pe francezi, pentru că eu vin adesea în România, iar când le vorbesc francezilor despre țară, ei își amintesc doar de hoții de buzunare din Gara de Nord. Dacă vi se fură telefonul cumva în gară, toți vor spune că un român a fost. Cred că trebuie reconstruit ceva în relațiile dintre Franța și România.

(Interviu realizat de Dana Mischie,
www.adevarul.ro, 20 octombrie 2019)

Foto: Corneliu Grigoriu

Tihnă de FILIT

SJÓN
Herman KOCH

... la FILIT 2019

Vulpea albastră și Din pântecul balenei, ambele scrise de Sjón sunt traduse și publicate în colecția Biblioteca Polirom la Editura Polirom. Cina de Herman Koch este și tradusă și publicată în cadrul aceleiași colecții, la aceeași editură. Ambii scriitori au fost invitații FILIT 2019, prilej cu care au avut diverse întâlniri cu tinerii cititori, au participat la întâlniri cu alți scriitori români și au dat multe autografe admiratorilor.

Herman Koch e olandez, Sjón este islandez. Deci ambii sunt reprezentanți ai unei literaturi oarecum exotice pentru români, o literatură foarte bogată, nuanțată și cu multe filioane care se cer încă explorate. E unul din motivele pentru care le-am adresat aceleași întrebări. Al doilea motiv este dat de faptul că am vrut să evit întrebările „standard” sau „clasice”, legate exclusiv de cărțile lor, traduse sau netraduse încă în România. Mizam pe faptul că o vor face alți jurnaliști invitați la FILIT 2019 (și din discuțiile

de la fața locului am dedus că asta s-a și întâmplat). Un al treilea motiv a derivat dintr-o stare de fapt: de câte ori plecăm înspre o altă țară, încercăm să aflăm avant la lettre cât mai multe date despre oamenii și specificul locului. Cu alte cuvinte, încercăm o acomodare. Este foarte adevărat, nu toți procedează în acest mod, unii preferă să fie surprinși și se bazează pe o capacitate de adaptare ieșită din comun. Știu că scriitorii au o imaginație foarte bogată, unii dintre ei ajung chiar să confunde realitatea cotidiană cu cea proiectată de mintea lor, alții nu se împacă deloc bine cu mundanul și se refugiază total în bula lor de supraviețuire etc. Așa că am vrut să aflu cum se raportează cei doi scriitori la literatura română și care le sunt sursele de inspirație constante.

Un nume din literatura română care vă vine în minte acum?

Sjón: Asta e cea mai ușoară întrebare pentru că în adolescență am fost foarte interesat de avangarda europeană. Și care e cea mai cunoscută persoană în avangarda europeană? – Tristan Tzara. El este primul nume care îmi vine în minte când mă gândesc la literatura română.

Alt nume? Bineînțeles că știu de Mircea Cărtărescu, așa cum știe aproape fiecare [citor] de pe mapamond.

Herman Koch: Nu, în acest moment nu; acum mulți ani l-am întâlnit pe Cioran, am cumpărat o carte a lui și am fost la o conferință. Iar când eram foarte tânăr îl știam pe [Eugène] Ionesco, dar despre literatura română nu știu prea multe.

O trăsătură a literaturii țării pe care o reprezentați/ țării din care veniți?

Sjón: Ei bine, cred că ceea ce face literatura islandeză specială este faptul că scriitorii contemporani scriu, mai mult sau mai puțin, în aceeași limbă în care scriau autorii medievali, iar literatura este singura constantă culturală a Islandei din secolele XII-XIII încoace. Din secolul al XVI-lea și până în secolul XX, Islanda a fost foarte săracă din punct de vedere cultural, astfel că nu avem simfonii, nu avem catedrale, nu avem pictură, avem doar poezie. Așadar, când scriem astăzi, o facem într-un real dialog cu scriitorii trecutului. Islanda contemporană poate citi și poate fi încântată de un text medieval, așadar chiar simt

că atunci când scriu sunt o extensie a acelor minunați oameni care scriau atunci.

Herman Koch: Nu știu, literatura olandeză a fost mulți ani centrată pe interiorul oamenilor, pe viața privată, o literatură a lumii mici, iar acum are mai mult de-a face cu lumea mare, cu marile filosofii despre orice, nu o poți defini, trece de la un lucru la altul.

Dacă am un ritual al scrisului? Da, și nu din cauza disciplinei. Știu că astfel merge mai bine, dacă scrii la un roman sau la o nuvelă, atunci când te oprești pentru două zile, este dificil apoi să intri din nou în poveste. Așa că, fie că vreau sau nu, nu contează, știu că trebuie să o fac și întotdeauna mă simt mai bine după, nu pentru că am scris o pagină sau două, ci datorită modului de a gândi, care mă face să văd restul zilei într-o lumină diferită. Pentru mine e ca și cum, de asemenea, fac sport, alergare, și mă simt mai bine după ce alerg zece kilometri, mă simt mai bine din punct de vedere fizic. De asemenea, când ajung într-un oraș ca acesta [Iași], îmi place să mă plimb cel puțin o oră, nu 20 de minute, și apoi mă simt fizic mai bine, dorm mai bine, iar în privința scrisului e cam același lucru, cred că îmi îmbogățește starea de spirit. Uneori nu merge și atunci încerc din nou în ziua următoare.

O trăsătură specifică tuturor proiectelor dvs literare și/ sau artistice?

Sjón: Ei bine, pot spune că în toate cărțile mele încerc să reprezint realitatea umană la toate

INTERVIURILE FILIT

---

nivelele sale. Astfel că în cărțile mele veți găsi narațiunea principală, povestea de bază care se petrece în realitatea pe care o cunoaștem, dar întotdeauna introduc elemente din vise, din poezie, din viața interioară a personajelor, din poveștile care le înconjoară. Cred, deci, că poți spune povești din lumea noastră doar dacă introduci în ele și aceste dimensiuni, în aceeași poveste. *Așadar, realismul pur este întotdeauna o trădare a realității.*

Herman Koch: În privința tuturor proiectelor mele, probabil că toate cărțile au în comun faptul că încerc să ciupesc din corectitudinea politică.

Cred că ultimele tabuuri pe care le avem în societatea vest europeană le reprezintă faptul că există lucruri despre care nu putem vorbi sau ne e frică să o facem, putem să ne simțim macho, sau rasiști, sau mai știu eu ce. Încerc să am personaje care uneori se gândesc la astfel de lucruri, făcându-le mai ușor de înțeles.

Există o anumită reacție pe care o așteptați/căutați la cititorii dvs. (indiferent din ce țară sunt aceștia)?

Sjón: Sper doar să termine cartea. Tot ce sper de la cititori este să-mi rămână alături, chiar dacă nu e vorba de o carte scurtă, de până în 20 de pa-

Herman Koch și Sjón

gini. Nu pot fi niciodată sigur că cititorul îmi va rămâne alături de-a lungul întregii cărți, așa că aceasta este singura așteptare pe care o am.

Cum credeți că este receptată literatura dvs. de către cititorii români?

Sjón: Ei bine, oamenii pe care i-am întâlnit au fost foarte interesați și au făcut comentarii pline de complimente despre cărțile mele, nu știu dacă acest lucru se datorează politeții românilor sau dacă într-adevăr le-au plăcut poveștile, dar reacțiile au fost foarte bune și sunt sigur că, știți, cred cu adevărat că literatura este ceva care ne unește, indiferent unde am locui sau din ce împrejurări am veni. Pentru că literatura este despre ființa umană, iar ființele umane sunt aceleași peste tot și este uimitor cum ne putem conecta astfel. Doi oameni provenind din locuri îndepărtate, având valori aparent diferite, istorii complet diferite, dar, când vine vorba de istoria personală, cu toții avem de înfruntat aceleași probleme și ne plac același lucruri. Astfel că atunci când citesc o poveste din Nigeria, care are în acest moment o literatură grozavă, mă conectez la un nivel profund cu personajele acelei povești, chiar dacă acestea umblă desculțe, într-o căldură sufocantă, prin pădurile imense, în timp ce eu întotdeauna trebuie să fiu îmbrăcat foarte gros din cauza frigului dintr-o țară fără păduri, astfel sunt mult mai legat de acei oameni.

Herman Koch: Ieri am fost într-o conferință cu oameni foarte tineri, de 16-18 ani, și erau atât

de interesați, poate datorită studiilor lor. Iar după aceea, am dat autografe mai mult de jumătate de oră și vreo 20 de oameni mi-au pus întrebări și mi-au spus că au văzut filmul bazat pe cartea mea [*Cina*] și m-au întrebat ce cred și le-am spus că mi s-a părut foarte prost și toți au spus că li s-a părut mai prost decât cartea. Așadar, cred că există și aici un interes pentru cărțile mele, ca pretutindeni și e păcat că e doar una dintre ele, pentru că în alte țări sunt traduse cel puțin cinci.

Următoarea mea carte? Este despre o familie regală care seamănă foarte mult cu o familie regală olandeză, dar lucrurile care se întâmplă cu această familie amintesc de *Urzeala Tronurilor*, fac un amestec al vremurilor de demult: Macbeth, crime, intrigi în interiorul familiei regale. Nu-mi place *Urzeala Tronurilor*, așadar vreau să fac ceva mai realistic, dar desigur că peste tot, în Anglia și în România au existat dinastii regale. Ieri am aflat câte ceva despre istoria și regii României, și este atât de mult sânge și crimă peste tot, în istoria regatelor, fenomen care a dispărut cu ani în urmă, de aceea cred că ne scapă ceva. Acum avem doar regine și regi plictisitori. În Olanda nu putem fără o familie regală, nu putem avea un președinte acum și sunt o grămadă de bani pe care îi primesc fără să facă nimic.

(Interviu realizat de Nona Rapotan,
www.bookhub.ro, 14 octombrie 2019)

SJÓN

„Nu poate exista poezie fără ca o parte importantă a poetului să nu fie în centrul acesteia”

Sjón a făcut senzație la FILIT Iași 2019, fiind unul dintre cei mai distinși și mai prietenoși invitați. Acest lucru s-a dovedit și la interviul pe care l-a acordat site-ului filme-cărți.ro: deși programat pentru doar 20 de minute, a stat aproape o oră de vorbă cu noi, a fost binevoitor și înțelegător și, ulterior, ne-am revăzut pe străzile Iașului, unde admira arhitectura și căuta informații despre istoria locului și a țărilor românești. Romanele sale au apărut la Editura Polirom și Niculescu și ele au fost punctul de plecare în acest interviu plin de informații și de mărturisiri.

Câteva întrebări despre romanul-fabulă-parabolă, *Vulpea albastră*, *The Blue Fox*, tradus în anul 2014 la Editura Polirom. Conform căror înclinații și trăsături psihologice personale ați reușit acest miraculos melanj de mituri încărcate de mister, de iubire și devotament, de înțelegere subtilă a firii omenești și a naturii animale, totul învăluit într-o mantie de umor trist și înțelept? Mai pe scurt, „ce fel de om sunteți, domnule Sjón”?

Aceasta este cea mai lungă întrebare care mi-a fost vreodată pusă. Cred că unul dintre motivele pentru care o persoană devine scriitor este că încercă să descopere ce fel de persoană este. Fiecare carte pe care o scriu mă duce din ce în ce mai aproape de această auto-descoperire. Sau, dimpotrivă, mă îndepărtează, nu știu. *Vulpea albastră* este o combinație a ceea ce devenisem (a fost publicată inițial în 2003) și arată un scriitor ce fusese puternic influențat de folclorul și istoria

Islandei, de poeții romantici naționali ai secolului al XIX-lea, de avangardă și de tehnica literară contemporană. El își pune întrebări despre natura poporului islandez, dacă sunt născuți buni sau dacă sunt doar lacomi și egoiști, precum mulți alți oameni de-a lungul istoriei omenirii, se întreabă dacă este întotdeauna necesar ca binele să vină din afară, dacă e necesar să încurajezi oamenii să acționeze cu compasiune.

Este, în același timp, o carte despre un anarhist, care se împotrivesc autorității bisericii sau autorității statului prin intermediul preotului. Este un roman despre o persoană care iubește natura, care interacționează cu ea și respectă independența naturii față de om.

Există vreo legendă veche islandeză referitoare la transformarea omului în animalul a cărui inimă o mănâncă încă palpitând? Căci în această situație se află pastorul Baldur care „cu cât se apropia de țintă, cu atât mai puțin rămânea om în el, cu atât mai mult devenea animal”. Sau este vorba pur și simplu de acele exemplare din specia umană, care sunt în procent mare, mai mult animale, răspunzând doar nevoilor existențiale simple... hrana, perpetuarea speciei, frica!?

Când e vorba despre această parte a poveștii, Baldur este prins în capcană. El este un om religios, el are opinii foarte puternice în privința lui Dumnezeu și a alcătuirii universului. Are o conversație foarte lungă cu un animal despre

electricitate, așa că se află într-un loc destul de special și are parte de o metamorfoză. În folclorul islandez, vulpile sunt obiecte ale magiei, sunt fermecate, iar pielea lor este foarte elastică. După ce Baldur a ucis „bestia” și a descoperit că pielea este elastică, devine sigur că e vorba despre „o bestie magică” și devine posibil ca el să se îmbrace în această piele. Întotdeauna trebuie să ai grijă atunci când te îmbraci în pielea altor animale, pentru că acestea pot prelua controlul, dintr-o dată ești în interiorul acelor animale și ești prins în capcană. Dar el îi mănâncă inima, pentru că are nevoie de energie imediată, dar asta îl și transformă în vulpe. Creatura pe care a ucis-o îl subjugă.

Am realizat această poveste din elemente diverse din folclor și din practicile șamaniste. Am pus acest personaj într-o situație fără ieșire, dar am știut întotdeauna că va descoperi o cale de supraviețuire. Însă s-a pierdut pe sine însuși în acest proces.

Ați citit romanul lui Jiang Rong, Wolf Totem? La acesta este vorba de lup, la dvs. de vulpe, însă am fost surprins de faptul că și dvs., ca și scriitorul chinez, ați analizat, cu multă atenție, înțelegere și apreciere, inteligența tactică a acestor animale, asemănătoare în lupta lor pentru supraviețuire în condiții climatice potrivnice. Paginile dvs., alături de cele ale lui Jiang Rong, par a avea la bază ceva din *Arta războiului* a lui Sun Tzu.

Nu am citit *Wolf Totem* și știu destul de puțin despre *Arta războiului* (un prieten de-al meu avea cartea și îmi citea pasaje, în tinerețe). Dar interacțiunea dintre om și vulpe este destul de bine documentată în Islanda. Atunci când m-am documentat pentru roman, am citit tot ce am putut găsi despre vulpea arctică islandeză, inclusiv texte care erau scrise undeva în secolul XVIII.

Există un lucru care se întâmplă cu vulpea arctică atunci când trăiește aproape de om; Islanda este unul dintre puținele locuri unde vulpea trăiește așa de aproape de oameni. Islanda este o insulă, fermele de oi sunt relativ apropiate și vulpea se bucură că cineva le aduce hrană. Interacțiunea pe care vulpea o are cu omul i-a adus acesteia noi talente, s-a adaptat situației, iar acest lucru este foarte bine documentat și eu am profitat de aceste cercetări. Există și un studiu antropologic pe care l-am studiat, despre modalitatea de vânătoare a vulpilor, exact cum am descris în carte: trebuie să mergi în sălbăticie cu pușca ta, să stai în liniște, pentru că știi că ai în față un animal foarte inteligent, pe terenul său, cu multe avantaje în favoarea sa.

Eu locuiesc în Reykjavík și acolo nu vedem niciodată vulpi, sunt departe de oraș. Am văzut și eu una, la trei ani după ce am scris cartea; eram într-o casă de vacanță, în estul țării, și într-o noapte, m-am uitat pe fereastră și era o vulpe care mergea pe drum, cu o rață în gură. Se plimba frumos, relaxată și probabil își zicea: „Mi-au făcut și drum acum”.

Așa că am studiat ambele personaje, animalul și omul, pentru că studiul antropologic despre vânătoarea de vulpi este o cercetare despre vânătorii de vulpi și despre felul în care aceștia gândesc și se comportă; ei au tot felul de idei despre cum vulpile au abilități telepatice, sunt foarte atenți să nu lase vulpile în mintea lor.

În carte, spuneți că „remediul obișnuit al oricărui islandez aflat în impas este să recite balade, catrene și poeme și să cânte cât îl ține gura, apoi, după ce-și epuizează repertoriul, să treacă la intonarea de psalmi”. Așa este? Știm că sunteți și poet, deci nu este o problemă să recitați poeme, dar aveți și voce?

Din fericire, nu am fost niciodată în această situație. Dar pentru un om aflat la vârsta personajului meu, acestea sunt lucrurile pe care le-ar face dacă s-ar simți în capcană, sunt singurele lucruri pe care le au. Asta fac oamenii când sunt singuri, așa că și el face acest lucru pentru a-și ține mintea activă, pentru că pericolul ar veni dacă ar adormi.

Prima parte a trilogiei dvs. *CoDex 1962* a fost tradusă și în limba română în anul 2008, la Editura Niculescu, romanul *Ochii tăi m-au văzut/Your Eyes Saw Me*, o poveste despre cel de-al Doilea Război Mondial și prigoana împotriva evreilor. Aveți semnale că următoarele volume vor fi traduse în continuare? Cum continuă povestea, în jurul cărui personaj se concentrează?

Toată trilogia a fost publicată în Islanda în

2016, atunci când am terminat volumul al treilea. Îmi place să îi spun „un roman în trei cărți”, nu o trilogie, deși e o trilogie. Structura întregii construcții este aceea că prima carte are ca personaj principal pe Mari Sofi, care este mama naratorului. La finalul acestei cărți, tatăl urcă pe o navă care merge în Islanda. Așa că al doilea roman îl are ca personaj principal pe tată, se desfășoară pe o perioadă mai lungă, din 1944 în 1962 și are în centru încercarea acestui personaj, Lio Lovel, recuperarea aurului din inelul care este rupt la finalul cărții. Are nevoie de aur pentru a face copilul să se nască, dar aurul și inelul au fost furate de acei frați gemeni naziști. Chiar și după război mai există naziști ascunși, iar el trebuie să comită o crimă pentru a recupera aurul. La finalul acestei cărți, copilul renaște, în 1962.

Așa că cea de-a treia carte îl are pe narator, pe copil, ca personaj principal. Iar acest volum se desfășoară chiar pe o perioadă și mai lungă de timp, din 1962 în 2012, iar epilogul duce povestea într-un viitor absolut. Totul seamănă cu o poveste trinitară, cu mama, tatăl și fiul, iar Mari Sofi aduce cu Sfântul Duh, dacă vrem să mergem în zona religioasă.

În al doilea volum, Lio Lovel se confruntă cu narcisismul islandezilor; el ajunge în Islanda în 1944, anul în care Islanda a devenit independentă față de Danemarca, iar localnicii nu au nici toleranța, nici răbdarea, nici interesul în poveștile de supraviețuire din Holocaust. Deci cea mai importantă poveste a timpului nu atrăgea deloc in-

teresul islandezilor, care se gândeau doar la ei și la ce importanți sunt. Așa că vocea sa este redusă la tăcere, devine singur în încercarea sa de a readuce la viață acest copil care a fost făcut ca un fel de speranță la sfârșitul Holocaustului. Iar a treia poveste este despre cum acest copil, Joseph Lovel, încearcă să supraviețuiască cu această ciudată poveste în spate, implicând inclusiv o firmă islandeză de genealogie, care realizează un studiu despre toți islandezii născuți în anul 1962, anul în care au fost cele mai mari radiații din teste nucleare la nivel mondial și astfel Joseph Lovel începe să-și spună povestea.

Am văzut în *Your Eyes Saw Me* ceva similitudini cu poveștile din *1001 nopți* sau cu *Decameronul*. A fost o idee premeditată să alegeți ca un personaj să spună mai multe povești în interiorul unei povești?

Este o poveste despre supraviețuire, iar naratorul încearcă să supraviețuiască în calitate de narator și să păstreze atenția ascultătorului. Și eu încerc disperat să păstrez atenția cititorului. Așa că folosește străvechiul truc al povestitorului: ori de câte ori simte că atenția se pierde, aduce o altă poveste pentru a alerta ascultătorul. El chiar încearcă să supraviețuiască, spunându-și întreaga poveste. Toate aceste cărți, cu personaje care spun povești în poveste, sunt despre supraviețuire. *Decameronul* este despre supraviețuire în epoca ciumei, la fel și *1001 nopți*. Naratorul încearcă, în același timp, să-și protejeze viața viitoare prin poveștile narate. El simte că îi este

permis să-și spună povestea prin care va fi amintit și va supraviețui și după aceea.

Simțiți câteodată dorința sau nevoia să vă introduceți în romanele dvs.? În *Your Eyes Saw Me*, am observat la un moment dat o mică discuție despre un scriitor islandez, un fel de cameo al lui Sjórn...

Nu, nu sunt eu. Este vorba despre Halldór Laxness, singurul islandez care a câștigat Premiul Nobel pentru Literatură. Nu eram născut în acele zile, așa că nu puteam fi un cameo în acest roman. Dar am apărut în volumul al treilea. Fac uneori acest lucru, a început când am scris primul meu roman. Am fost poet timp de șase ani înainte, iar motivul pentru care am scris acel roman a fost că devenisem obosit de faptul că întotdeauna poetul este o parte integrantă a poemelor sale. Nu poate exista poezie fără ca o parte importantă a poetului să nu fie în centrul acesteia. Așa că am vrut să văd ce se poate întâmpla atunci când lucrez cu personaje, cu situații, cu astfel de lucruri. Dar tot m-am simțit ciudat să fiu lăsat complet în afara cărții, așa că m-am introdus în poveste, iar un personaj care are câteva dintre caracteristicile mele este chiar cel care naște cumva povestea. Chiar a fost amuzant să fac asta și unii cititori și-au dat seama că sunt chiar eu acolo, un fel de cameo a la Hitchcock.

Despre romanul *În pânțele balenei/From the Mouth of the Whale*, tradus chiar în acest an la Editura Polirom. Sunteți pasionat de fauna și flora Islandei, de vreme ce acestea au un rol im-

portant și sunt bine descrise în romanele dvs.?

Când locuiești pe o insulă, în Atlanticul de Nord, nu sunt multe lucruri în afara naturii. Din anii 800 până în secolul al XVI-lea, Islanda a fost o insulă prosperă, avea agricultură stabilă, o cultură literară puternică, în acea perioadă fiind scrise cunoscutele saga medievale, și apoi a devenit o țară incredibil de săracă, după Reformă. Acest lucru poate fi citit și în romanul *În pânțele balenei*, de unde se poate observa că tranziția a fost foarte grea, în special pentru oamenii obișnuiți, dar a fost grea și pentru cultură, economie etc.

Așa că, pentru aproximativ 500 de ani, nu am avut altceva decât natura, nu exista cultură, nu existau orașe, oamenii trăiau doar la țară sau în zonele de litoral, așa că singurele lucruri la care se gândeau sau pe care le urmăreau făceau parte din natură. O mare parte din cultura noastră literară a celor 500 de ani sunt observații asupra naturii. Suntem născuți cu un simț al conștientizării, al vieții sălbatice și al situației teologice a cutremurelor, a posibilității erupției vulcanelor, al pământului instabil, al gheizerelor etc. Așa că suntem conștienți în privința puterilor naturii și a faptului că suntem prezenți aici alături de natură sau că natura ne permite să fim aici, că natura ne poate, în orice moment, împinge de pe insulă. Singurii noștri prieteni sunt animalele (vulpea, șoarecele de câmp, focile, balenele). Există doar două mamifere native terestre în Islanda: vulpea și șoarecele de câmp. Desigur,

avem și câini și pisici, chiar și reni, dar nu sunt native.

A fost Islanda un teritoriu important pentru Danemarca în perioada cât s-a aflat sub dominația acesteia?

Este o situație ciudată: Danemarca moștenește Islanda de la Norvegia. Când Norvegia ajunge sub dominația regelui danez, Islanda vine la pachet, undeva la începutul secolului 16, și va rămâne așa până la independența din 1944 (deși a devenit suverană din 1918, dar a rămas sub protectoratul regelui danez).

Au existat prea puține resurse naturale în Islanda, cu excepția peștelui, a unor mine de sulf (important pentru realizarea prafului de pușcă). Dar, în general, Islanda a fost un chilipir, o țară foarte săracă; în același timp, am fost și foarte norocoși, pentru că nu a existat niciodată o prezență militară permanentă, nu au existat tentative de a subjugă cultura.

Citatele despre diferite plante, animale, puse în relație cu magia, sunt autentice, din secolul al XVII-lea, sau sunt imaginate de dvs.? Sunteți pasionat de vechile rețete de medicină din Evul Mediu? (de exemplu, rețeta cu arderea unui cap de corb apare și în *The Blue Fox*, dar și în *From the Mouth of the Whale*.)

În *From the Mouth of the Whale*, toate anecdotele despre plante, animale și calitățile magice ale acestora vin din cărțile lui Jonger Lorent, care este modelul după care am construit personajul principal din cartea mea. Totul este bazat pe texte

originale, dar el a scris-o de parcă ar fi fost știință naturală, nu ca o medicină magică sau medicină tradițională. El chiar credea în ceea ce scrie și, în acele timpuri, dacă scriai o carte despre natură, trebuia să incluzi toate informațiile pe care le aveai la dispoziție despre acel subiect. Dacă scriai, de exemplu, o carte despre pisici, nu doar că descriai pisica, ci includeai povești despre pisici, la ce folosește pisica etc.

Așa că eu am luat citatele din manuscrisul lui și le-am rescris pentru cartea mea; el a scris câteva cărți de-a lungul vieții, una dintre ele este prima carte despre natura islandeză, am preluat câteva lucruri din ea și mai există un manuscris nepublicat, pe care l-am împrumutat de la un om de știință, și am preluat și de acolo câteva elemente. Rescrise, reinterpretate, cam toate lucrurile pe care le crede în această carte sunt, mai mult sau mai puțin, din operele sale.

A existat cu adevărat un personaj istoric precum Jónas Pálmason, care este, în convingerile sale, un adevărat evoluționist ante-Darwin?

Da, există un personaj istoric real în spatele acestuia, Jon Gudmunsson pe numele lui, care a avut o viață foarte similară cu cea a personajului Jónas. Într-adevăr, oamenii începuseră să se gândească la o formă de evoluționism, dar pe un tărâm integral teologic. În secolul al XVII-lea, existau deja idei despre cum totul s-a născut din aceeași materie, prima materie, din care Dumnezeu a creat lumea și aceste idei conțin, într-o anumită măsură, ideea de ADN. A fost foarte interesant pen-

tru mine să descopăr că semințele pentru multe descoperiri de după Iluminism existau deja în lume înainte de Iluminism. Mi-a făcut plăcere să construiesc un personaj care a trăit înainte de Iluminism, să scriu capitole în care acesta încearcă să clasifice cumva natura, să găsească mereu similarități în contrast cu deosebirile dintre lucruri, taxonomie așa cum o definim azi. Pentru mine, asta este ca poezia suprarrealistă.

Sunteți poet, dramaturg, romancier, textier etc. Care este postura care vi se potrivește cel mai bine? De care vă simțiți cel mai apropiat?

Pot spune că scrierea de romane (lucrul efectiv, cercetarea din spate, descoperirea sensurilor în care povestea se dezvoltă, descoperirea poveștii, a personajelor etc.) este lucrul care îmi face cea mai mare plăcere. Dar pot spune, în același timp, că mă simt mai fericit atunci când mă gândesc la o poezie și o scriu, este în continuare lucrul cel mai prețios pe care îl pot scrie. Acum mi se întâmplă însă mult mai rar acum, scriu doar câteva poezii pe an.

Și, când nu scriu poezii sau romane, îmi place să iau o pauză de la a fi singur și am colaborări cu muzicieni, cu oameni de teatru sau din lumea cinematografului și mă delectez cu acestea. Este foarte important pentru mine să lucrez și cu alți oameni și am o vacanță de la mine însumi.

Pornind de la basmele lui Andersen și continuând cu literatura nordică tradusă în România, vă întreb: există ceva special în clima aspră a acestor ținuturi, care modelează

caracterul și traiectoria oamenilor și care oferă subiecte atât de complexe?

Cred că oamenii din toată lumea au parte de circumstanțe aspre, într-un fel sau altul, câteodată prin intermediul naturii, altădată din cauza altor oameni. Cu toții ne confruntăm cu o realitate dură. Dar este ceva în privința literaturii nordice care aduce laolaltă realul și imaginarul, realul și lucrurile experimentate în alte moduri, care nu au nicio legătură cu rațiunea. Avem o istorie lungă în a lucra astfel.

În Islanda, din perioada „saga” și până în prezent, ne simțim confortabil în a scrie povești în care există lucruri în afara obișnuitului, în afara realității. În saga islandeze, viața este reprezentată la toate nivelurile sale: sunt pasaje foarte realiste despre dispute juridice, dispute familiale sau pentru pământ, povești de dragoste, dar în același text există și impresia că e prea puțin să se vorbească numai despre asta. Așa că apar vise (care devin reale sau au un efect real asupra a ceea ce se întâmplă în text), poezia (cu metafore speciale, care aduc împreună lumea oamenilor și a zeilor). Există mai multe niveluri ale realității în interiorul aceleiași povești. Noi nu credem, este o tradiție asta, că se poate construi o poveste doar din ceea ce numim realitate.

În literatura contemporană islandeză, există și un factor istoric: romanul european a ajuns foarte târziu aici, iar primele romane islandeze au apărut abia în primii 20 de ani ai secolului 20. Până atunci, nu a existat decât poezie (transmisă

în scris sau oral), publicații anuale despre evenimente, documente juridice, texte religioase. Când s-a început să se scrie romane, acestea erau materialele cu care autorii trebuiau să lucreze, tradiția pe care au încercat să o potrivească pe romanele din Europa. De aceea, cred eu, aceste elemente ajung foarte ușor în romanele contemporane islandeze.

Cum ajungeți la subiectul următoarei cărți? Ce vă inspiră? Cum apare? Cum se coace romanul? Greu? Ușor? Se naște în chinuri sau curge precum un fluviu care se varsă apoi în mintea și sufletul cititorilor?

De obicei, lucrez la două sau la trei romane în același timp. Nu toate ajung să fie și scrise. Fac cercetare pentru toate, câteodată încerc să scriu capitole pentru toate dintre ele, pentru a înțelege mai bine ce fel de texte pot să se nască, ce idei apar și îmi ia mai mulți ani.

E mai greu pentru mine să găsesc povestea din acest material gândit sau scris, iar asta înseamnă, pentru mine, să găsesc personajul care cumva conduce povestea. În *pântecul balenei*, de exemplu, a fost posibil doar datorită acestui personaj – prin intermediul lui, vom ajunge să cunoaștem toată această lume, atât evenimentele istorice, cât și situația socială din Islanda, cea religioasă, ideile pe care oamenii le au despre natură, totul provine din povestea acestui singur personaj. El „cară” întreaga poveste și mereu am căutat să găsesc un personaj care poate să facă asta, care este plasat în istorie, în societate ori în familie într-un fel în

care face ca totul să depindă de el sau de conflictul său cu lumea înconjurătoare.

Și toată această întreprindere durează ani de zile. Abia am terminat un nou roman, care va fi publicat în curând în Islanda, o nuvelă despre un tânăr care, în 1958, fondează în Reykjavík un partid neo-nazist. El conduce acest partid timp de patru ani, perioadă în care intră în contact cu toți reprezentanții partidelor similare din Europa și SUA. Am mai scris și în alte cărți despre relațiile islandezilor cu național-socialismul, dar am făcut-o mai degrabă în cheie ironică, așa că am simțit că trebuie să o fac și într-o cheie mai serioasă. Am făcut multă cercetare despre partidul nazist interbelic și despre acest partid neo-nazist despre care se știa foarte puțin. Am vrut să explorez cum a fost posibil să inițiezi un partid nazist în Reykjavík așa de repede după cel de-al Doilea Război Mondial.

Dar aveam nevoie de o poveste, chiar dacă exista tot materialul documentar. Apoi am descoperit că motivul pentru care partidul a dispărut în 1962 sau 1963 a fost pentru că personajul istoric care l-a fondat a murit în 1962. Și, citind corespondența lui cu partidul similar din Suedia, am realizat că până în clipa morții, a muncit cât de mult a putut pentru această cauză, deși avea cancer osos, era pe moarte. A murit la 24 de ani, iar eu aveam nevoie de acest paradox – de a muri pentru cauza greșită – pentru a fi capabil să scriu povestea. Aveam nevoie să scriu acest text, fără a satiriza personajul, fără să-l prezint ca un clovn

sau un monstru, și din cauză că a murit de acest cancer oribil, este dificil să nu ai o oarecare milă pentru el, ca ființă umană. Dar, în același timp, trebuie să arăți cum a ajuns la aceste preferințe politice, cum a încercat să răspândească niște idei, până la urmă, oribile.

În afara scrisului, care sunt hobby-urile dvs.?

N-am reușit niciodată, de exemplu, să joc fotbal. M-au pus într-o echipă, la școală, dar niciodată nu am înțeles ce trebuia să fac. Ori de câte ori câștigam mingea, și eram foarte bun la deposedări, la apărare, șutam în ea departe, în afara terenului. Erau atât de plictisiți de mine...

Deci ce mai fac... Citesc, mă duc la cinematograf, mă plimb, încerc să trăiesc o viață foarte simplă și relaxată. Nu fac exerciții fizice, cu excepția mersului pe jos. Îmi place să studiez proiectele creative ale celor din jur, îmi place arta. De fapt, chiar am urmat o Universitate de Artă, pentru o perioadă nu am știut dacă voi deveni scriitor sau artist vizual, iar asta se vede și în privința operei mele.

Atunci când scrieți, aveți tabieturi?

Scriu de obicei într-o cabană, pe coasta sudică a Islandei, și acolo am rutina mea: scriu aproximativ 16 ore pe zi, ascult doar un fel de muzică pe *repeat*, și anume cea compusă de estonul Arvo Pärt. Scriu așa multe ore, pentru că sunt luni întregi în care nu scriu și îmi place să lucrez sub presiune, cu un deadline care se tot apropie.

Am încercat, încă de la început, să nu văd scrisul ca o meserie.

Am observat că aveți, pe degetele dvs., trei inele. Ce semnificație au acestea?

Numele meu, Sjon, în islandeză înseamnă „viziune” sau „privire interioară”. Așa că unul dintre inele este emblema mea, acel ochi, acea privire în interior.

Al doilea are în centru o ancoră, ce mă ajută să rămân cu picioarele pe pământ, chiar dacă mă aflu pe o barcă, pe mare; te poți opri, te poți odihni și te poți gândi, înainte de a continua, la cât de stabil ești. De asemenea, bunicul din partea tatălui și multe dintre rudele din partea mamei erau marinari, pescari etc.

Iar pe cel de-al treilea este scris, pe de o parte, Islanda, iar pe cealaltă Sjon.

O rudă de-a mea a creat aceste inele și le port permanent.

Mulțumim mult pentru timpul și amabilitatea dvs.

(Întrebări formulate de Delia Marc,
Bianca Burada și Jovi Ene.

Traducerea întrebărilor realizată
de Iulia Dromereschi,

www.filme-carti.ro, 12 noiembrie 2019)

Herman KOCH

„De când au acces la rețelele sociale, oamenii scriu mai mult decât oricând”

O altă legendă ieșeană spune că atunci când se întâlnesc doi oameni cărora le plac poveștile, timpul pentru discuții nu se poate limita la 20 de minute și se va transforma în 45 de minute. Și pe lângă literatură, punctul forte la FILIT, se discută și idei, meciuri de fotbal sau ce importanță au căpătat rețelele sociale în viețile oamenilor. Să nu uităm de bucătăria românească, care joacă și ea un rol important, atunci când ești la Iași. Mai ales când este vorba de un desert exotic pentru neerlandezi, așa cum este coliva.

Herman Koch s-a născut în 1953 la Arnhem. Este autorul cărții fenomen internațional The Dinner, care a fost tradusă în peste 45 de limbi (în română de Gheorghe Nicolaescu) și ecranizată în Olanda, Italia și SUA. Summer House with Swimming Pool și Dear Mr. M sunt, de asemenea, bestseller-uri internaționale. Ultimul său roman, The Ditch, a fost primit cu entuziasm la publicare, fiind deja numit un clasic à la Koch.

Cina, romanul publicat în 2009, a fost premiat, tradus și discutat. Cum este să continui să vorbești despre un roman de-a lungul anilor, îl vezi la fel?

Să vorbesc despre cartea asta e ca și cum aș vorbi despre cartea altcuiva, scrisă de un alt autor. E așa de îndepărtată, încât mai știu doar pe ici colo despre ce e vorba. Zece ani sunt chiar

niște ani. Mă poți întreba orice, însă sper să îmi aduc aminte, pentru că un lucru pe care chiar nu îl fac este să îmi recitesc cărțile. Cartea asta am citit-o ultima dată acum zece ani. Desigur că au fost multe țări pe care le-am vizitat, acolo unde cartea a fost tradusă, și am dat multe interviuri în care am vorbit despre ea, însă detaliile nu le mai știu.

Că tot am deschis discuția despre *Cina*, se spune că unul dintre deserturile preferate ale românilor este chiar coliva, o prăjitură care se servește doar atunci când moare cineva. Să ne imaginăm că personajele tale stau de vorbă la o colivă. Despre ce vorbesc, cum îți imaginezi că s-ar desfășura acțiunea?

Scena cu desertul este o scenă pe care nu o mai știu exact. Dar un lucru îl știu sigur, că am vrut ca felul principal de mâncare să joace un rol important pentru carte, nu pentru acțiune. De asemenea, lucrurile importante se întâmplă atunci. Naratorul se ceartă cu fratele său și stă constant cu gândul la boala soției. Desertul, în cazul ăsta, este un climax al cărții, pentru că totul iese la suprafață. Totul se întâmplă pur și simplu, apoi urmează nota. Dar desigur, acum că mi-ai arătat poza asta cu coliva, mă mai gândesc. Mai întâi să o încerc și apoi îți spun cum s-ar fi schimbat acțiunea.

Sigur îți va plăcea! Rămânând pe același făgaș, unde se află granița dintre realitate și

ficțiune? Cum ajung oamenii să-și creeze realitatea proprie?

Întotdeauna mi-a plăcut să adaug o parte considerabilă de realitate în cărțile mele, dar care să fie citită ca ficțiune. Foarte multe lucruri sunt propriile mele experiențe și chiar și prietenii mei buni care-mi citesc cărțile știu ce am inventat sau dacă am intrat în detalii personale. De multe ori, dacă scrii autobiografic, lucru pe care îl fac și eu, după ce dai niște date exacte și povestești anumite lucruri, începi să scrii ficțiune. Atunci când scrii, îți poți inventa trecutul într-un fel. Adugi niște lucruri, scoți altele, le accentuezi pe altele. Sunt foarte multe lucruri adevărate și foarte multe gânduri sau idei de-ale mele, care sunt camuflate de un personaj care relatează – un bărbat care nu își domină instinctele, sau chestii de genul ăsta.

Dar realitatea ta care e?

Realitatea mea? O parte din realitatea mea este tot așa o invenție și o parte din realitatea mea este, de asemenea, și scrisul. Spre exemplu, niciodată nu mă gândesc la o carte înainte, poate doar puțin. La *Cina* m-am gândit puțin, spre exemplu, pe 10 ianuarie 2005 la o petrecere, la o cină. Dar nu știam nimic despre intrigă sau despre ce aveau să facă cei doi copii din carte. Am început să scriu cinci zile mai târziu și am vrut să văd ce se întâmplă.

De ce cina și nu altă masă din timpul unei zile? Crezi că discuțiile sunt mai intime la o cină?

Cina este o masă importantă și m-am gândit la o cină luată în oraș, la restaurant, pentru că este mai intimă. Într-un cadru mai restrâns, acasă să zicem, lucrurile stau altfel. Le mai arăți invitațiilor o știre sau stai pe telefon, pe când la restaurant e necesar să te scuzi atunci când răspunzi la telefon sau mai ai altceva de rezolvat și nu îți dedici timpul persoanei sau persoanelor cu care ești la masă. Și imaginează-ți la ce conflicte s-ar fi ajuns dacă i-aș fi pus pe cei doi frați într-un cadru mai intim, la unul dintre ei acasă. Așa că am ajuns la concluzia că nu vor fi violenți în public. De-aia am ales și cina ca masă. La cină totul este politic, stai, povestești, până când cineva zice că vrea să fie adusă nota. Este un loc public, liniștitor, dar unde trebuie să te controlezi. Nu poți țipa sau să arunci cu obiecte în celelalte persoane. Am vrut foarte mult să evit violența și am mutat-o la finalul cărții, unde nici nu o vedem. Tensiunea, însă, e pe tot parcursul cărții, o poți simți.

Spui că nu te gândești niciodată foarte mult înainte să începi o carte, dar cum era când erai în școală sau în studenție, te vedeai scriitor?

Eram foarte sigur că voi scrie. Făceam două lucruri: scriam și desenam. Dar la desen nu am fost

chiar așa de bun, așa că am renunțat încetul cu încetul și m-am concentrat pe scris. Pe la 10-12 ani scriam nuvele sau articole de ziar, așa, ca o joacă. Mai mult decât atât, îmi aduc aminte cum inventam povești pe loc, pe care le spuneam prietenilor sau părinților. Prietenii mei îmi spuneau „Herman, hai, zi o poveste despre tatăl tău!” și începeam să inventez povești cu tata din al Doilea Război Mondial, că a fost prizonier și că mai apoi a evadat, iar atunci când a evadat a omorât trei persoane și că a trebuit să se ascundă. Totul era o invenție. Iar atunci când am realizat cât de mult îmi place să inventez povești, am realizat că vreau să pară și reale, ca oamenii să se minuneze de ele.

Tu citeai și inventai multe povești pe atunci, dar acum întrebarea se pune dacă adolescenții citesc mai multe cărți sau mesaje pe rețelele sociale. Cum vezi raportarea lor la literatură?

Eu nu sunt un misionar care să vină la tineri și să le spună ce ar trebui să citească, pentru că știu că întotdeauna au existat oameni care au citit și care nu au citit. Cred că nici 10% din populație nu citește constant. Dar încerc să privesc asta pozitiv și sincer cred că, de când au acces la rețelele sociale, oamenii scriu mai mult decât oricând. Comunicarea scrisă a câștigat foarte mult teren. Comunic foarte mult cu fiul meu pe WhatsApp și mi se pare foarte simpatic, pentru că mereu încercăm să ne răspundem la mesaje într-un mod

creativ, în care să ne amuzăm și să lăsăm loc interpretărilor. Nu doar să ne spunem „Am ajuns aici.”, „Fac asta.” sau „Cum e vremea?”. Spre exemplu, fiul meu are 25 de ani și ultima poză pe care mi-a trimis-o cu el era pe un deal în Barcelona, iar poza avea descrierea „Un munte la micul dejun!”. E scriere creativă însoțită de o poză. Cred că oamenii sunt foarte creativi în scris și citesc mai mult ca oricând. Înainte scriai o scrisoare de câteva pagini la câteva săptămâni, să zicem, dar acum scrii încontinuu pentru a răspunde valului de mesaje. Ba chiar există și o constrângere, pentru că nu poți răspunde după foarte multe zile la un mail, iar când vine vorba de mesaje, celălalt poate vedea dacă i-ai primit mesajul.

Uite, apropo de comunicare. Ieri, spre exemplu, mă uitam la un meci din Champions League. Tu te uiți la meciuri? (*râde*)

Câteodată, când ne strângem cu grupul de prieteni și e vreun meci important, dar din proprie inițiativă nu.

Nu te voi plictisi cu fotbalul, îți povestesc mai departe. Eram aici, în hotel, și mă uitam la meci și comentam încontinuu cu niște prieteni. Fiul meu era chiar pe stadion, în Spania, unde se juca meciul și îmi scria, vorbeam și cu un prieten din Amsterdam, în același timp. Primesc mesaj de la prietenul meu – „GOL!” -, dar la mine nu se întâmplase nimic, pentru că eu mă uitam la meci pe iPad și transmisia era mai întârziată. Deci, de la

lucruri mărunte de genul ăsta pe care le scrii, se poate ca la un moment dat să îți dorești să scrii și mai mult și mai plin de substanță. De-aia zic că rețelele sociale pot fi un factor care să favorizeze scrisul.

Ceea ce văd în Țările de Jos acum este incredibil. Tinerii, și prin asta mă refer la cei cu vârste între 19-26 de ani, încep să meargă din ce în ce mai mult la evenimente literare și să își manifeste o dorință de a scrie. Devine la modă să vrei să scrii, să fii scriitor.

Crezi că asta se datorează faptului că tinerii încep să se îndrepte către lucrurile vechi, ca pick-up-urile, aparatele pe film sau moda din a doua parte a secolului XX?

Da, e curiozitatea pentru vechi. Dar în aceeași măsură nu toată lumea trebuie să fie creativă sau să aibă aspirații de genul ăsta. La fel de bine, unii oameni își pot dori să lucreze într-o bancă și pot face asta pentru tot restul vieții. Știi cum e, meseriile astea din industriile creative sunt văzute așa, incredibil, „Oh, wow, e scriitor!” sau „Wow, e fotograf!”, pentru că par diferite și pentru că, într-o oarecare măsură, dacă ești bun, poți ajunge și cunoscut. La 18-20 de ani, visezi foarte mult și vrei să faci foarte multe lucruri, dar la 28 s-ar putea să zici că nu a funcționat. Asta nu te împiedică însă să visezi, ci te determină să fii puțin mai rațional. Dacă e după mine, cred că mai bine visezi 10 ani, decât să stai ancorat. Dar este o

diferență foarte mare între a visa să devii faimos și a visa să faci cu adevărat ceva, să contribui și tu cu ceva. Ești inconstient dacă îți place ceva și nu te duci în direcția respectivă. Ba chiar să îți și spui că îți vei dedica fiecare moment pentru a face ce-i mai bine în domeniul care te pasionează sau interesează.

Tu crezi că ești faimos sau crezi că ai contribuit cât de mult ai putut pentru pasiunea ta?

Ha, ha, eu? Să fiu sincer, la mine totul a început cu ideea de a vrea să scriu povești. Ți-am zis cum am început și pe la 16 ani am început cu adevărat să scriu povești. Și am considerat că am avut un succes timpuriu, pentru că profesorii mei de literatură îmi citeau poveștile tare, în clasă. Îmi aduc aminte de un profesor care le-a mulțumit tuturor în clasă pentru cooperare și pentru lucrările scrise, dar a zis că va citi tare lucrarea mea. Și, odată cu asta, am început să văd și reacțiile celorlalți atunci când îmi ascultau poveștile. Unii îmi spuneau că nu sunt bune deloc și că nu înțelegeau de ce profesorul a citit așa ceva la oră. Atunci am realizat, de fapt, că nu toți oamenii sunt fericiți sau se bucură pentru tine, atunci când faci ceva ce îți place și mai ești și bun.

Ai luat criticile personal, le-ai simțit la un moment dat ca pe o piedică?

Nu, din contră, am simțit că acela e începutul. Știam că voi fi un scriitor bun orice s-ar întâmpla.

Nu aș fi lăsat glumele să aleagă pentru mine. Am preferat să nu am un job normal, de la 9 dimineața, la 5 seara, pentru că știam că nu voi mai avea timp să scriu, așa că am luat decizia să îmi caut job-uri unde aveam foarte mult timp liber și mai puțini bani, pentru a scrie.

Pentru că tot am vorbit foarte mult de scris, cum ți-ai descrie scriitura?

Nu m-am gândit cum mi-aș încadra scriitura. Mereu m-am gândit cum să expun ceva, astfel încât să ajungă la oameni. Nu am vrut niciodată să scriu despre ciripitul păsărilor sau că cineva s-a urcat în mașină cu altcineva ca să ajungă într-un anumit loc. Am vrut să fac ceva diferit, care să mă caracterizeze. A fost un proces de învățare, parcurs cu pași mici. Și în *Cina* există un narator care nu zice totul, îi lasă pe cititori să se gândească. De la început, este precizat restaurantul, dar ce să vezi, nu este menționat numele restaurantului, pentru că nu mi-aș fi dorit ca oamenii să umble să îl caute.

(Interviu realizat de Antonia Ispas,
www.semnebune.ro, 28 octombrie 2019)

Georg AESCHT

„În spațiul germanofon, literatura română continuă să fie o necunoscută”

Festivalul Internațional de Literatură și Traducere din Iași are de multe ori o baghetă magică de care se folosește pentru a transforma ceasul într-un obiect suprarealist, așa cum obișnuia Dali să o facă în picturi. Dar ce te faci când un personaj ca Georg Aeschtl apare punctual pentru discuție și îți descrie la fel de punctual toate micile detalii pe care nu le știai în legătură cu spațiul germanofon și raportarea acestuia la cultura românească?!

Georg Aeschtl este critic literar, publicist, scriitor de limba germană și traducător. A studiat germanistică între 1972-1976 la Facultatea de Filologie din Universitatea Babeș-Bolyai, din Cluj. A publicat critică în revistele germane din România: „Echinox”, „Karpatenrundschau”, „Neue Literatur”, „Neuer Weg” și a colaborat la manuale de literatură germană. În 1984, a emigrat în Republica Federală Germania și s-a stabilit la Bonn. Pe lângă activitatea sa de foiletonist și publicist, a tradus din mai mulți autori români, între care Ion Agârbiceanu, Carmen Francesca Banciu, Filip Florian, Norman Manea, Gellu Naum, Alexandru Papilian, Andrei Pleșu, Mihail Sebastian, Alexandru Vona, Gabriela Adameșteanu, Adela Greceanu, pentru care a fost și editor.

Voiam să încep prin a te ruga să scanezi profilul traducătorului. Cine ar fi cel mai potrivit pentru a face o astfel de muncă?

E necesar ceea ce în germană se numește Sitzfleisch (termen folosit pentru a descrie „carnea de șezut”, acea trăsătură de caracter admirabilă, anduranța, răbdarea, puterea de a rezista la sarcini dificile, plictisitoare sau solicitante și de a le duce la bun sfârșit), deci trebuie să ai disciplină și voința de a renunța la multe altele, de a nu te da în vânt după cine știe ce senzații tari și de a urmări textul. Este într-un fel și o renunțare la sine, pentru că te expui textului. Ești doar tu cu el și este necesar să îi dai cea mai bună formă.

Or, varianta cea mai bună în traduceri nu există. Există doar varianta mai puțin proastă. De tradus, poți traduce în mii de feluri, din care 95% este prost, dar restul de 5% este acceptabil. Orice traducere este anevoioasă. E un compromis, dar niciodată să nu ai pretenția să fii mulțumit de o traducere. Dacă ești mulțumit, înseamnă că e o traducere proastă și o poți da uitării. Asta e soarta traducătorului, să nu fie niciodată mulțumit de sine și de ce a făcut. Din toate cărțile pe care le-am tradus, nu ar fi una pe care să nu o traduc din nou.

Și cât ai schimba din ea?

Poate că tot. Întotdeauna există alte posibilități. Într-o mare măsură, găsesc ce e mai potrivit pentru mine, dar în momentul în care te complaci, totul s-a terminat. Nu e cazul să faci asta vreodată.

S-a întâmplat la începutul carierei să îți dorești să găsești formula magică, care să te ajute să redai ceva anume și nu reușeai să o găsești? Spre exemplu, cum s-ar putea traduce replica lui Moromete „Fă, ce belești fasolea la mine?”

Uf! Da, asta este un exemplu de referință nu numai pentru traducerea făcută din germană în română, ci din română în orice limbă. Româna încă este o limbă foarte vie și vioaie. Tinerică aproape. Și zurlie, în multe privințe. Este plină de expresii idiomatice, cu o savoare cu totul și cu totul specială. Germana nu le mai are pe toate astea, e bătută în cuie. E o măsură structurată și rigidă, încât cu greu reușești să o deștelenesti, în așa fel încât să fie un corespondent al românei. Să traduci din română în germană este ca și cum ai pune o nemțoaică să umble cu pantofi cu toc pe caldarâmurile Bucureștiului. Acea doamnă nu are altă soluție decât să înceapă să danseze, dar adevărata artă este să o faci să danseze elegant pe caldarâmul ăla foarte accidentat. Există o expresie a unui epigramist filosof german din perioada iluministă, Georg Christoph Lichtenberg, care zice că mulți oameni de știință susțin că ar trebui inventată o limbă în care greșelile de gândire să se evidențieze în greșeli de limbaj. Or, eu zic că limba asta nu mai trebuie inventată, ea există deja și e limba germană. Germana nu iartă greșelile de gândire. În momentul în care formulezi ceva greșit în germană, înseamnă că ai gândit greșit din start.

Cum se raportează spațiul germanofon la literatura română?

În primul rând, este o mare necunoscută.

Cum? Chiar și după ce România a fost țară invitată oficial la târgul de carte de la Leipzig în 2018?

Eu am participat an de an la târgurile de carte de la Frankfurt și Leipzig. Încerc să promovez literatura română nu doar prin traduceri pe care le fac, ci și prin prezentările pe care le-am ținut de-a lungul anilor acolo. Din cauza lipsei de promovare, România și literatura română continuă să fie o mare necunoscută. România este undeva la periferie. Ceea ce află neamțul din ziare și din media este că România nu este o țară normală, ci o bulibășeală.

Fie vorba între noi, nici nu cred că s-a dat o definiție clară a normalității.

Așa e, dar neamțul e deranjat de situația politică și economică a României, așa că nu-și mai pierde timpul cu ceva periferic, la doi pași de Turcia. Mai ales că Germania și Turcia au o legătură strânsă, datorită turcilor care au migrat către Germania în anii '60. Interesul pentru cultura română e scăzut din cauza relației României cu spațiul germanofon, chiar dacă sunt și mulți români în Germania. Bineînțeles, literatura are și ea partea ei de vină.

Literatura română nu este deloc simplă, nu este deloc sociabilă sau îmbietoare. Deseori este

zurlic, stranie, iar neamțului îi plac lucrurile puse la punct, rânduite. Cu literatura română nu prea ai tu șanse să găsești ceva rânduit sau structurat. Trecând și peste toată situația României, literatura nu îl poate satisface pe neamț. Eu nu cred că munca de traducător, de care ținem cu dinții, va da roade în timpul vieții noastre, dar sper să mă înșel. Pe termen lung se vor întâmpla însă multe, pentru că nu ai cum să pui stop globalizării. Și un festival internațional ca FILIT este o piesă în puzzle.

Acum, că tot am adus vorba de târguri de carte și am reamintit de Târgul de Carte de la Leipzig, ce a însemnat el, de fapt, pentru literatura românească?

A fost un oarecare succes, pentru că a fost vizitat pe măsură. Nu avem de ce să ne plângem, dar câți cititori vor fi răsărit din această măsură culturală nu mă încumet să calculez. Am avut, spre exemplu, mari speranțe cu editorul, ca *Pădurea Spânzuraților* a lui Rebreanu să percuteze. Fiind și aniversarea Primului Război Mondial, care a fost foarte dezbătut, și fiind vorba și despre un ofițer austriac, ne-am gândit că publicul germanofon va fi interesant, dar ce să vezi, n-a mers așa cum ne așteptam. Nu prea au fost și nici nu sunt vânzări. Pe piața de carte este nevoie de multă publicitate, și asta funcționează și mai abtâr în spațiul germanofon. Or, editurile nu prea fac nimic, chiar dacă interesul lor e să-și vândă

cărțile. Primesc banii veniți din România pentru tipar, traducere, pentru că Institutul Cultural Român finanțează multe din aceste proiecte, cartea apare, dar aici se cam opresc lucrurile.

De aici, viața culturală se vedea mult mai efervescentă. Faptul că România a fost țară invitată oficial la Târgul de Carte de la Leipzig sau că Adina Pintilie a luat Ursul de Aur la Berlinale cu filmul *Touch me not*. Prejudecățile tot la loc de cinste sunt.

Impresia mea este că România este cu fundul în două luntre. Pe de-o parte, încă nu este văzută ca o țară europeană, astfel încât să fie luată în serios. Pe de altă parte, nu este nici exotică, ca să fie interesantă măcar din punctul ăsta de vedere.

De exemplu, țările balcanice au devenit mult mai interesante după război, la începutul anilor '90. România duce o existență marginală și destul de anostă din punctul neamțului de vedere. Poate se doresc senzații tari, dar din România nu vin.

Cumva e o contradicție. Vor ca totul să fie pus la punct, așezat, dar în același timp și exotice și din cale afară.

Da, în creația literară vor o ordine. Pe de altă parte vor și bombonica aia gustoasă. Dar, sigur, toate astea sunt niște speculații. Eu am acum în palmares autori foarte diferiți pe care îi traduc, începând cu Gellu Naum, Gabriela Adameșteanu, Filip Florian și terminând cu Norman Manea. Fiecare dintre ei este cu totul special și are câte o bomboană de oferit.

În curând, urmează și Târgul de Carte de la Frankfurt. Cum va decurge totul acolo, ce bomboane se mai dau?

La târgul de carte de la Frankfurt, care va avea loc între 16-20 octombrie, totul este eclipsat de cel de-al treilea volum al lui Mircea Cărtărescu, care a apărut acum în limba germană în traducerea berlinezului Ernest Wichner. La târg va fi și Mircea Cărtărescu și se va discuta despre carte, aceasta fiind locomotiva standului românesc. Vor fi, de asemenea, conferințe și mese rotunde, dar personajul principal rămâne *Solenoid*.

Până la urmă, târgurile de la Leipzig și Frankfurt sunt niște evenimente foarte importante unde se întâmplă literatura mondială. Noi nu disperăm, suntem acolo și muncim în continuare. Anul acesta, țara invitată oficial la târgul de la Frankfurt este Norvegia. Dat fiind că România a fost țară invitată oficial de două ori la Leipzig, în 1998 și în 2018, se așteaptă și momentul în care va fi invitată la târgul de carte de la Frankfurt.

(Interviu realizat de Antonia Ispas,
www.semnebune.ro, 14 octombrie 2019)

Jan Willem BOS

„Eminescu este cadoul pe care noi îl primim pentru faptul că ne-am străduit să învățăm limba română”

Traducător, scriitor, lexicograf și jurnalist, Jan Willem Bos a descoperit limba și literatura română în timpul studiilor de la Universitatea din Amsterdam și și-a aprofundat cunoștințele la Universitatea din București în calitate de lector de neerlandeză (1982-1984). Legătura cu România devine profundă în momentul în care o cunoaște pe viitoarea soție, Cornelia Golna, româncă la origine, cu cetățenie americană, cea care îi este alături de peste 40 de ani.

Printre cele peste 30 de volume (proză, poezie, teatru) traduse de Jan Willem Bos din română în neerlandeză se regăsesc opera completă a lui Urmuz, antologia Nuvele moderne românești (nl. Moderne Roemeense verhalen, Atlas, 2008), trilogia Orbitor de Mircea Cărtărescu (nl. Orbitor trilogie, De Bezige Bij, vol. I – 2010, vol. II – 2012, vol III – 2015), Cartea șoptelor de Varujan Vosganian (nl. Het boek der fluisteringen, Pegasus, 2015).

Jan Willem Bos a scris numeroase articole și cărți despre România, a publicat un Dicționar juridic și economic olandez-român și român-neerlandez (nl. Juridisch-economisch

Foto: Andi Spot

woordenboek Nederlands-Roemeens, Roemeens-Nederlands, Go-Bos, 2012), este autorul Marelui dicționar român-neerlandez (nl. Woordenboek Roemeens-Nederlands, Pegasus, 2010) și coautorul Marelui dicționar neerlandez-român (nl. Woordenboek Nederlands-Roemeens, Pegasus, 2008, ediția a 2-a, 2014).

Prezentarea este de pe site-ul ICR Bruxelles și îmi servește drept pretext pentru ceea ce urmează să citiți. Întâlnirea a avut loc la FILIT 2019 și Jan Willem Bos e cuceritor când vorbește limba română. Dar mai ales când vorbește despre România și limba română. E unul dintre cei mai buni ambasadori pe care-i poate avea România la ora actuală.

Am venit la FILIT 2019 cu gândul să stau de vorbă (și) cu traducători de literatură (din limba română în alte limbi), pentru că știu că munca unui traducător n-o să fie niciodată apreciată la adevărata valoare (sau în totalitate). Cum treceți peste acest handicap și ce vă determină să mergeți mai departe?

Pentru că sunt apreciat. Nu sunt, poate, apreciat de publicul larg, nu sunt fotbalist, nu cânt foarte bine, dar văd că munca noastră este totuși apreciată, și nu numai de scriitorii pe care îi promovăm prin traducerea noastră, dar este și apreciată pentru faptul că noi construim împreună cu

editurile și cu organizațiile culturale o punte între – în cazul meu – România și Olanda, sau spațiul neerlandofon, în orice caz. Ceea ce este important, pentru că literatura este o formă de comunicare și trebuie să fie neapărat o formă de comunicare internațională, o formă unică de comunicare. Ceea ce comunică literatura nu se poate comunica prin alte mijloace și prin alte căi; o carte de istorie, o vizită, o discuție nu pot veni în locul literaturii. Sunt ferm convins de acest lucru.

Da, o să aibă viitor literatura, și eu merg pe aceeași idee – indifernet de mediul în care va fi citită, pe hârtie sau în online, eu cred că literatura va avea viață lungă și de aici încolo, pentru că, într-adevăr, nimic nu poate să acopere mijloacele ei de expresie.

Exact. Este adevărat că piața este dificilă, că tineretul stă cu telefonul în mână, ș.a.m.d. Să nu uităm că în *Time Machine*, H.G. Wells a descris o societate din viitor în care vizitatorul de la începutul secolului trecut se supără că n-au cărți. Și băiatul de acolo zice ba da, avem cărți și se duce la bibliotecă și scoate de acolo niște cărți care se pulverizează în mâinile lui. Deci, această amenințare – uite că în viitor n-o să mai fie cărți – a existat încă de atunci, există de cel puțin 100 de ani. Că vor găsi alte mijloace de transmitere a literaturii, cred că e o necesitate pur și simplu de care nu putem să ne debarasăm.

Descoperiți o lume nouă, vă așezați în mijlocul ei, vă uitați în stânga, vă uitați în dreapta, observați tot – schimbări, personaje, relații etc. Este valabilă această descriere pentru munca unui traducător? Cu alte cuvinte – cum începe la dumneavoastră procesul? Cum vă apropiați de un autor și de un text, de o scriitură?

E foarte greu să dau un exemplu care nu va lua două ore, pentru că există în primul rând relația pe care trebuie să o stabilești cu o carte, după aceea relația pe care trebuie s-o stabilești cu un autor, după aceea relația pe care trebuie să o stabilești cu o editură și abia după aceea urmează pasul în care te apuci efectiv de traducere. Eu citesc destul de multă literatură română, nu reușesc să citesc toate cărțile care apar, pentru că, din fericire, apar foarte multe, dar sunt la curent și dacă cineva îmi sugerează o carte – uite, citește-o pe asta că e foarte interesantă, o iau și o citesc cu foarte mare plăcere. Însă, trebuie să recunosc că ambițiile mele vor fi întotdeauna mai mari decât posibilitățile editurilor. Eu trebuie să fiu conștient de acest lucru, este ceva pe care nu îl pot depăși, eu pot să vă dau 20 de titluri pe care aș vrea să le traduc în neerlandeză în momentul de față, dar nu reușim decât cu câteva dintre ele.

Aici este vorba de aspectul pragmatic, de dimensiunea pragmatică.

Desigur. În momentul în care eu am un titlu sau eu văd o portiță și consider că e o carte care merită

tradusă în neerlandeză, mă duc la o editură cu un capitol tradus sau cu două capitole traduse, dar, pe de altă parte, există și varianta să fiu căutat de o editură. O să vă dau un exemplu, cu ultimele trei traduceri. Anul trecut a apărut Mihail Sebastian, *După două mii de ani*, și a fost o traducere solicitată de edituri, după ce a apărut în Anglia.

Tocmai am avut o discuție cu Lionel Duroy, alaltăieri, la București, legată de *Eugenia*, romanul care pleacă de la *După două mii de ani*, iar ceea ce-mi spuneți dvs. e o continuare foarte frumoasă și mă bucur că Mihail Sebastian e cerut.

Da, e cerut, a fost tradus în câteva alte limbi, ceea ce ajută foarte mult pentru o editură din Olanda. Prima întrebare este: e o carte care a mers bine și a fost bine recepționată în România? În al doilea rând, ce succes internațional a avut? Eu primesc și solicitări din partea unor autori care zic „Uite, domnule, eu nu am avut succes în România, e o mafie, nu poți să pătrunzi, mă ajutați să mă public în Olanda?”. Și fără să citesc un rând, spun că nu aveți nicio șansă, îmi pare foarte rău, o să vă supărați, dar vă explic care este situația.

E vorba de un lanț trofic, natural, de o logică naturală de care trebuie ținut cont.

Penultima carte a fost *O moarte care nu dovedește nimic* de Anton Holban. Mi s-a solicitat o carte din perioada respectivă, care să nu fie o cărămidă, un bolovan de carte și eu am ales titlul.

Interesantă alegere, pentru că Anton Holban în România nu prea se mai citește.

Știu, dar toți profesorii de română s-au bucurat. **Categoric că au și de ce.**

E și un roman foarte frumos, a fost și bine primit în Olanda, a apărut abia în iunie și este și un roman sau un scriitor important în istoria literaturii române. Și ultima carte este o veche ambiție de-a mea, de fapt este o ambiție din anii studenției, o carte pe care am citit-o și recitit-o de nu știu câte ori, e vorba de *Craii de Curtea Veche* de Mateiu Caragiale.

Uau! Știu c-au fost multe discuții legate de traducerea *Crailor*, pentru că, într-adevăr, este o carte care pune foarte multe obstacole, adică provoacă foarte mult traducătorul. Aici mă leg de următoarea întrebare și putem pleca chiar de la *Craii de Curtea Veche*. Traducătorul rescrie cartea pe care o traduce...

O recreează.

O recrează, da, dar mai aveți un imperativ categoric după care vă ghidați, zic eu, acea dedublare, adică obiectivarea pe care trebuie să o aveți față de text și față de scriitor, astfel încât să puteți să redați ideea și toată scriitura așa cum este ea, adică să fiți vocea autorului. Din acest punct de vedere, care carte v-a dat cel mai mult de furcă sau care scriitor?

Eu am tradus trilogia *Orbitor* a lui Mircea Cărtărescu, un text destul de dificil, sunt trei cărămizi de fapt.

Și ca dimensiune, și ca scriitură.

Da, dar... deci răspunsul meu are două aspecte. Primul aspect este legat de – și același lucru este valabil și pentru Mateiu Caragiale – fraze foarte complicate, pe care trebuie să le diger foarte bine ca să le redau în neerlandeză, dar se pot rezolva. Problema la Cărtărescu a fost cu jocurile de cuvinte, în volumul doi mai ales, unde sunt tot felul de rime porcoase, jocuri de cuvinte ș.a.m.d. Acolo am stat o vară întreagă, mi-am sacrificat o vară întreagă ca să găsesc soluții. Și vă spun că niciodată nu m-am îndepărtat atât de mult de textul original, cu binecuvântarea lui Mircea, cu care sunt în relații de prietenie, care a înțeles foarte bine, a zis da, pentru că, într-adevăr, a trebuit să rescriu pagini întregi. Dar acestea se pot rezolva, și frazele interminabile se pot rezolva, și arhaismele la Mateiu Caragiale se pot rezolva, pentru că avem și arhaisme în neerlandeză, și chiar dacă la un moment dat, pentru o frază românească nu am echivalent, atunci compensez în fraza următoare. Deci, există acolo tot felul de ter-tipuri care țin de meseria traducătorului. Marea mea problemă rămân regionalismele. Pentru că nu am echivalente.

E o problemă de nuanță.

Acolo e problema. Dacă nu se vorbește limba română standard, atunci cum să traduc? Cum să traduc moldovenismele lui Creangă? Într-un dialect olandez sau în flamandă sună aiurea, la care se adaugă faptul că eu am crescut la Amsterdam, nu cunosc dialectele olandeze suficient de bine. Plus că ar suna foarte ciudat, totuși, ca un țaran

din Creangă să vorbească ca un țăran din nordul Olandei.

E vorba despre inadecvare și, într-adevăr, îți pui problema – ca specialist – ce sacrificii.

Eu inventez un fel de limbaj care are un iz țărănesc, dar care nu este un dialect cunoscut olandez. Mai este Creangă? E cu semn de întrebare. Am mai zis și cu altă ocazie, eu nu mă ating de Eminescu, pentru că din toți poeții pe care-i cunosc eu, Eminescu e cel mai *lost in translation*. Eminescu este cadoul pe care noi îl primim pentru faptul că ne-am străduit să învățăm limba română.

Interesant. Tocmai am găsit titlul interviului! Mi-am adus aminte că aseară am fost la o lansare de carte scrisă de Frank Bidart, un scriitor care mie îmi era total necunoscut până acum, un poet fantastic, extraordinar. Exact această discuție a fost și cu traducătorul lui Bidart, pentru că și el a avut probleme cu apropierea de text, cu redarea sensului, la poezie e *crimă și pedeapsă* să redai sensul.

Mai ales dintr-o limbă romanică într-o limbă germanică, acolo e foarte, foarte complicat.

O, da. Mi-am adus aminte că, mai demult, am ascultat un reportaj despre o doamnă plecată din România care se stabilise în Olanda și își dăduse doctoratul în Olanda în arte plastice; mi-a atras atenția cum povestea că i-a fost mai greu să învețe limba, pentru ea adevăratul doctorat a fost să învețe limba, nu să-și dea doctoratul în arte plastice. Dumnea-

voastră cum v-ați apropiat de limba română? Bănuiesc că o să spunei că e mai ușoară decât neerlandeza.

Nu știu, vorba ceea, nu poate fi o limbă grea dacă și copiii mici o vorbesc. Eu sunt conștient de faptul că neerlandeza nu este ușor de învățat pentru un vorbitor de română, dar nici româna nu este limba cea mai ușoară, eu am mai și predat româna, și în general studenții mei buni se deosebeau de cei proști prin folosirea genitivului.

La fel e și cu faimoasa problemă de acord în românește care dă bătăi de cap.

Cu toții mai greșim când vorbim o limbă străină, nu e o problemă. Eu am avut ocazia să stau destul de mult în România, de la începutul studiilor. Am venit pentru prima oară în România în primăvara anului 1974, în același an, la sfârșitul primului an academic, am stat chiar două luni și jumătate. M-am plimbat prin toată România cu un prieten pe care-l cunoscusem în București, cu prietenul meu Doru, deci am vorbit mult cu el, am vorbit mult cu oameni și m-a ajutat acest lucru foarte mult de la bun început.

Ați făcut baie de limbă.

Am făcut baie de limbă și atunci erau și ani mai ușori, știm că nu era o situație ideală în România, dar se mai putea respira. După aceea am venit în fiecare an, de-a lungul anilor '70, am stat un an la specializare în '78-'79; am fost lector de neerlandeză, olandeză, cum era pe atunci, între '82-'84, deci am avut ocazia să aud româna vorbită de români.

În anii '80 atmosfera deja începea să se strice.

Da, deja nu mai era o plăcere. Între '84 și '89 nu am mai venit în România, pentru că nu era nicio plăcere și-mi făceam și probleme pentru prietenii mei. Dar întotdeauna am avut ocazia să vorbesc cu oameni din toate categoriile sociale, din toate zonele geografice și m-am apropiat și mai mult de limba vorbită.

Asta pentru un traducător cred că ține de cultura profesională, nu neapărat de cultura generală.

Sigur, sigur.

Pentru că nu poți să-ți apropii limba decât pe o astfel de cale.

Ascultând, citind, vorbind, adică toate aspectele contează.

Când ați realizat că puteți traduce limba română?

Am avut tupeul pur și simplu, pentru că...

Tupeul începătorului?

Tupeul olandezului care crede că le știe mai bine.

Să nu-mi spuneți c-ați pus pariu, pentru că nu vă cred.

A fost din nevoia de a comunica lucrurile care mă preocupau în anii studenției. Pentru că nu se știa nimic despre România și am simțit nevoia să împărtășesc ceea ce făceam eu cu prietenii, cu familia, cu fratele meu, cu mama mea ș.a.m.d. Am început să traduc de plăcere, câte o poezie, câte o nuvelă scurtă ș.a.m.d. Și prima, de aceea vă spu-

neam de tupeu, prima mea provocare mare a fost când a venit Leonid Dimov la Festivalul de poezie de la Rotterdam, pe care l-am nedreptățit, drept să vă spun, nici nu îndrăznesc să văd traducerile pe care le-am făcut atunci, dar nu era nimeni care putea să facă în momentul acela traducerile.

Dimov iarăși este un poet intrat într-un con de umbră în România la ora actuală, din păcate. Bine, poezia oricum n-o să fie nicio-dată în prim plan, are publicul ei de nișă. Nu știu dacă e chiar foarte bine, dar are capacitatea asta de a se conserva și de a-și găsi publicul ei pentru totdeauna.

Eu am fost bun prieten cu Dimov, dar în perioada aceea, anii '80, când am fost eu lector, el stătea mai mult pe acasă, nu mai simțea nevoia să participe la activități și citea cele 100 de cărți, le recitea, avea doar 100 de cărți, spunea că altceva nu-i mai trebuie. Și îl vizitam să mai povestesc ce se întâmpla în târg... A zis că nu-l mai interesează ce se publică acum, el rămâne cu Dickens, cu Dostoievski și alții. Îl amuza când mai veneam să-i povestesc ce se mai aude prin târg.

Cum vi se par românii după atâția ani de cunoaștere? Cum i-ați caracteriza?

Prea pesimiști.

Exact așa i-a descris și Lionel Duroy și i-am dat dreptate.

Da, așa este, eu am cunoscut România anilor '70, România anilor '80, ba și România anilor '90. Dracul nu este chiar așa de negru cum este zugrăvit și dracul nu este deloc roz în Occident, ceea ce

este foarte important. Eu nu pot să trăiesc din traduceri literare, deci sunt și traducător, interpret autorizat și am foarte, foarte mult de a face cu românii care sunt într-o situație foarte dificilă în Olanda – ori că sunt certați cu legea, ori se încurcă cu drogurile (care sunt aproape libere în Olanda), ori sunt exploatați de niște patroni fără scrupule ș.a.m.d. Și chiar și cei care reușesc să se stabilească în Olanda rămân cu foarte multă nostalgie față de România, și avantajele materiale pe care le au nu întotdeauna compensează pierderea. Asta este important de știut și de realizat.

Într-adevăr, există în continuare, mă surprinde faptul că la 30 de ani de la revoluție există în continuare mirajul Occidentului, este ceva ce ține de pesimism. Pentru că acest pesimism blochează, blochează orice urmă de acțiune și orice dorință de a face ceva și în acest fel stagnezi. Și dai în regres și e păcat.

Da. Vedem cât de greu se schimbă o mentalitate și cred că românii sunt în general foarte frustrați în relațiile lor cu statul. Nu mă refer doar la factorul politic, dar și la factorul administrativ. Deși sunt îmbunătățiri foarte clare, foarte evidente. Adică e o mare diferență între relația dintre un cetățean român și statul lui sau funcționarul public, față de cei din Republica Moldova, de pildă. De exemplu, în relațiile cu Poliția rutieră, în România te înțelegi cu ei, în Moldova nu te înțelegi cu ei și e o mare diferență. S-au făcut progrese sensibile, dar mai trebuie timp, timpul rezolvă întotdeauna problemele.

Timp și consecvență.

Și solidaritate, și simțul comunității ș.a.m.d. Sunt destule probleme, nu zic că nu sunt, dar parcă nu le avem noi, adică în Olanda nu sunt probleme? Am citit astăzi în presa olandeză, în ziarul la care sunt abonat, un articol despre agresiunile cu care se confruntă șoferii de autobuz în Olanda, o mare problemă aflată în creștere. În momentul în care întârzie 2 minute în stații șoferul este înjurat, este amenințat. Nu este o situație ideală. Și sunt și foarte mulți români care au stat o perioadă de timp în Olanda, s-au săturat de Olanda, au venit acasă și au zis nu-mi mai trebuie mie Occident niciodată.

Când ați observat la nivel de literatură toate schimbările astea? Pentru că toate aceste schimbări se reflectă și la nivel de scriitură. În România sunt foarte mulți scriitori care s-au axat pe astfel de literatură, care e la granița asta dintre ficțiune și non-ficțiune sau memorii, jurnale. Poliromul are o colecție cunoscută (Ego. Proză), de exemplu, și eu am observat că într-adevăr, în ultimii ani, cel puțin în ultimii 10 ani, a început să pătrundă aspectul ăsta de pesimism, așa. Dumneavoastră le-ați sesizat, la nivel de text?

S-a schimbat oarecum tematica, vedem problema părinților emigrați, de pildă la Dan Lungu, la Liliana Corobca, la colega mea din Belgia, Nicoleta Beraru, care a scris și ea un roman despre cuiburile părăsite, deci asta e o tematică ce se regăsește. Sau românul plecat în afară care la

un moment dat se întoarce acasă, la Marin Mălaicu-Hondrari, este o tematică care se resimte imediat, ceea ce arată că românii nu trăiesc într-un turn de fildeș, scriitorii români sunt foarte bine înfiți în realitatea actuală, și a României, și a lumii înconjurătoare. Ceea ce este fascinant este cât de mult s-a schimbat perspectiva românului asupra lumii. Tinerii de astăzi nu-și mai dau seama cum era în anii '70, în anii '80, în care ei nu cunoșteau pe nimeni care trecuse granița. Acum copiiiăștia nu-și pot imagina așa ceva. Un student care nu a fost niciodată la Paris sau la Viena, nu există, pur și simplu. Atunci nu existau tineri care călătoriseră. Deci e o altă perspectivă asupra lumii, românii de astăzi, și după 10 ani de la intrarea în Uniunea Europeană.

Limba română este – vă dau o serie de epitețe, și să-mi spuneți cu care sunteți de acord – frumoasă, ludică, expresivă, dificilă, fascinantă sau altfel cum?

Da!

Toate acestea?

Eu nu am o relație exaltată cu limba română, pentru mine este un instrument de lucru, plus că vorbesc atât de des româna, aproape zilnic, e o limbă cu care m-am maturizat, deci pur și simplu a doua limbă sau a treia limbă pe care o vorbesc în mod curent și în mod frecvent. Sunt anumite lucruri care îmi plac foarte mult, e o muzicalitate care desigur că impresionează, mie îmi place foarte mult bogăția vocabularului, amestecul de elemente de origine slavă, elementele romanice,

ș.a.m.d., e un lucru fascinant.

Ați tradus poezie, ați tradus și proză, dramaturgie ați traduce?

Am tradus, l-am tradus pe Marin Sorescu – *Iona și Pluta meduzei*, care a fost și jucată în Olanda într-un grup de teatru condus de Liliana Alexandrescu. Apoi l-am tradus pe Matei Vișniec, o piesă mai veche, *Spectatorul condamnat la moarte*.

Care ar fi scriitorul sau scriitoarea, în afară de Eminescu, pe care nu l-ați traduce, sau încă nu i-a venit timpul?

Nu știu dacă aș refuza un text pentru că nu a fost ales de mine. Aș refuza numai dacă chiar că nu îmi place și nu s-a întâmplat.

Este un aspect frumos acesta cu frumusețea – când traduceți, trebuie neapărat să vă placă ce traduceți?

E musai să nu-mi displacă! Adică am tradus și texte care...

... vă erau indiferente.

Da. Am avut o atitudine *mai* neutră față de ele, dar asta nu înseamnă că nu pot să le traduc bine, oricum ne străduim să redăm cât mai bine meritele textului original, dar dacă ar fi chiar un text care nu îmi place, nu știu dacă m-aș încumeta.

(Interviu realizat de Nona Rapotan,
www.bookhub.ro, 27 octombrie 2019)

Veronica D. NICULESCU

„Scriu pe vârfurile unei electrocardiografe: câtă tristețe, atâta bucurie”

„Citim pentru a regăsi o imagine care închide în ea plăcere, multă plăcere”. Statisticile din ultimii doi ani privind barometrul de consum de carte plasează România pe ultimele locuri în UE. Doar 9% dintre români citesc o dată pe lună și cam 7% merg măcar o dată pe an la bibliotecă să împrumute cărți. Prin lege, 2019 a fost declarat Anul Cărții în România, cu scopul utopic de a dubla consumul de carte la nivel național.

E ridicol să-ți închipui că legiferarea va opera ca o baghetă magică pentru stimularea lecturii. Proces subtil – afectiv, cognitiv, ludic și estetic deopotrivă – gustul lecturii se sădește de foarte devreme. Vraja cititului începe de multe ori cu imaginea enigmatică de pe coperta unei cărți de povești.

Cinci scriitori contemporani au acceptat provocarea de a scrie câte o continuare a unei povești de Ion Creangă în cadrul unui proiect editorial original – „Creangă 2.0” –, care a fost lansat la Festivalul Internațional de Literatură și Traducere Iași – FILIT (2-6 octombrie 2019). Astfel, într-o colecție ilustrată de artistul Adrian Serghie, Matei Vișniec a scris Capra cu trei iezi

Foto: Andi Spot

2.0, Bogdan Alexandru Stănescu – Prostia ome-nească 2.0, Veronica D. Niculescu – Harap Alb 2.0, Lavinia Braniște – Punguța cu doi bani 2.0, Alexandru Vakulovski – Ivan Turbincă 2.0.

Am întâlnit-o pe scriitoarea Veronica D. Niculescu la Iași, pe canapeaua din Casa Filit și am provocat-o la mărturisiri despre lecturile ei formatoare. În toate cărțile sale există un

sunet melancolic aparte și un miez de basm tulburător, care declanșează în cititor ceva din încântarea de o puritate similară cu cea din copilărie, la primele lecturi. La festivalul de la Iași am redescoperit o autoare de o sensibilitate à fleur de peau, capabilă nu doar să capteze din realitatea interioară sau exterioară semne și minuni dar și să ni le restituie cu o sinceritatea fără rest. Scrisul ca ucenicie dramatică din anii de jurnalism, evocarea unui mare prieten poet dispărut – Emil Brumaru – dar și decorul noului său roman, tocmai încheiat, sunt câteva din bucuriile confesiunilor literare cu Veronica D. Niculescu, în cadrul interviurilor FILIT Iași. (Cristina Hermeziu)

De când citești povești, Veronica D. Niculescu?

Îmi place să cred că noi toți „citim“ povești nu doar de când învățăm efectiv să citim. Primele povești cu care ne-am întâlnit sunt cele pe care ni le citea mama fiecăruia dintre noi. Mama mea, nemțoaică fiind, venită din Timișoara și mutată la Pitești după căsătorie, ne citea din poveștile Fraților Grimm, mie și surorii mele. Țin minte plăcerea asta. Se spune că de asta citim mai târziu, pentru că încercăm să regăsim plăcerea de atunci, de când eram copii și ne citea mama. Așa se face că primele povești din viața mea sunt nemțești. Am simțit, crescând la Pitești, că am alte lecturi decât copiii din bloc; la un moment

dat, am ajuns la vârsta la care ei toți vorbeau de anumite texte cunoscute, românești, pe care eu nu le știam. Mama nu le știa. Când am început să studiem literatura la școală, ea se arăta intrigată de manualele noastre, bineînțeles că erau texte pe care ea nu le cunoștea. Cu un aer ușor superior spunea: „Ah, noi îl citeam pe Goethe, iar voi!...” De fapt, toată atitudinea asta a ei, oarecum de respingere, a avut un efect invers: pe mine m-a apropiat de literatura română. Pentru că aveam un... n-aș spune chiar un complex, fiindcă eram prea mică pentru complexe – dar o curiozitate: de ce ceilalți copii au alte lecturi? Despre ce tot vorbesc ei acolo, iar eu n-am citit? Și s-a întâmplat, cu vârsta, să trag tot mai mult spre partea românească. Acum, de fapt, mă interesează foarte tare rădăcinile astea duble ale mele, și dinspre mamă, nemțești, și dinspre tată, românești.

Există o imagine dintr-o poveste sau un personaj care te-au marcat? Pe mine m-a marcat, spre exemplu, în copilărie, o imagine din Ispirescu: feciorul de împărat care era de fapt o fată...

În Ispirescu erau într-adevăr niște lucruri interzise, enigmatice, pe care încercai să le înțelegi, simțeai că acolo se ascunde ceva. Era moartea care te lovea dintr-o dată, ivită dintr-o „chichiță“, după ce-ai albit brusc, era bărbatul care trecea pe stradă și, doar privindu-l pe geam, fata rămânea

grea... Și în Frații Grimm sunt întâmplări misterioase, cu spiriduși răi, cu firul de aur, în general în basme e plin de enigme și e și foarte multă cruzime. E o cruzime necesară, copilul învață de fapt să se confrunte cu răul, învață că obstacolul poate fi învins, că greutățile apar și sunt depășite. Apoi, au fost niște cărți pe care le citea toată lumea, mergeam cu gașca la biblioteca de cartier, citeam toți, de la comandantul de detașament până la copiii cei mai slabi la școală, mergeam în capătul străzii la bibliotecă împreună, asta era una dintre preocupările importante ale vacanțelor lungi. De acolo am venit odată cu o carte de basme rusești, țin minte coperta, erau niște turlle foarte frumoase – imagine pe care am folosit-o într-un roman, am împrumutat-o unui personaj. De fapt este vorba de o imagine dintre cele de care vorbești tu, una care rămâne și care închide în ea plăcere, multă, multă plăcere. E ca o copertă a tuturor lecturilor adorate din copilărie.

De la povești ai trecut la ce fel de lecturi?

Ah, dar eu citesc și acum povești!... Chiar dacă acum nu mai scriu pentru copii, a fost o întâmplare c-am scris. Am citit recent Michael Ende, *Școala de magie și alte povestiri*, de la Polirom. E o antologie cu povestirile scrise de-a lungul vieții și apărute în diferite locuri, reunite în ultimul an de viață. E literatura care îmi place cel mai mult: merge și pentru copii, și pentru adulți. Citești și

vezi că sunt mituri, lucruri esențiale, extraordinar de frumos spuse, de asta au atâta succes. Pentru copii, textele acestea ascund enigma, sâmburele tare în care ei nu înțeleg deocamdată ce se ascunde, dar intuiesc ceva mai mult, ceva ce adultul poate pricepe.

Să mă întorc la copilărie, la trecerea spre altfel de cărți. În liceu am făcut trecerea spre alte lecturi, prin biblioteca unui foarte bun prieten. Nu era un iubit, ci chiar cel mai bun prieten al meu, un băiat – întotdeauna m-am înțeles cu băieții cel mai bine. El avea o bibliotecă mult mai mare decât ce aveam noi acasă, te urcai pe o scăriță, scanai rânduri întregi de cărți... Acolo l-am descoperit pe Dostoievski prima oară – cu sentimentul acela că e al tău, că tu l-ai descoperit, că nu exista altfel! – și autorii ruși, care rămân și acum favoriții mei. Acesta e al doilea moment important pe șnurul lecturilor, când citeam uitând de mine, cufundată într-o plăcere neasemuită, cărțile acelea groase care-aș fi vrut să nu se termine niciodată. Aveam 14, 15 ani.

Au mai fost trepte din acestea la fel de zguduitoare mai târziu?

A fost o perioadă prin anii '90, chiar după Revoluție, când au început să apară librării noi, edituri noi, reviste și toate cărțile care nu existaseră în România. Atunci a urmat o perioadă de câțiva ani în care n-am mai citit ficțiune aproape deloc,

eram însetată după tot ce descopeream într-o zonă nouă, inimaginabilă înainte. L-am descoperit, de exemplu, pe Cioran. Și am zis, Dumnezeu, asta e ceva scris pentru mine! Cum făceam toți, în cercul meu mic de prieteni. Eu lucram pe atunci la planșetă, într-un birou de proiectare. Și aveam poza lui Cioran pe colț, o poză emblematică, alb-negru, cu palmele strânse în jurul gâtului, o poză din mansarda lui și afișată cam ostentativ acolo, pe planșeta mea; aveam în fond doar 23 de ani și îmi tremura pământul sub picioare: știam că mi-am greșit drumul, că mă sufoc, nu știam cum și dacă se va putea repara asta, purtam în sân ceva tendințe suicidare și câtă disperare, tot atâta entuziasm. Înțeleg că cei de Litere – mi-a spus cineva de curând – aveau un fel de dispreț pentru cei care citeau Cioran. E ridicol. Cioran și Beckett, prieteni buni între ei, rămân bunii mei prieteni. Îi poți citi oricând, la orice vârstă și în orice dispoziție, e ceva esențial acolo – e multă poezie, au și umor nebun, de fapt, în carnea tragică a textului.

În Pitești, într-o galerie de artă, se deschisese o micuță librărie Humanitas, era doar o masă cu cărți în capătul unei săli, și era o doamnă librăreasă. Mergeam tot timpul acolo după ce ieșeam de la muncă, așa cum alții se duc acum la piscină, la sala de fitness... Doamna era foarte amabilă și încerca să-mi recomande cărți, dar detest când

cineva face asta, când nu sunt lăsată să mă uit la cărți, să scotocesc și să aleg de capul meu, așa că mă duceam în perioadele mai aglomerate, când doamna era ocupată. În felul acesta citeam cărți și reviste de psihologie, filosofi la grămadă, tot ce lipsise la noi – psihologia copilului mă interesa mult, dar căscam ochii și la interpretarea viselor; era un haos, o poftă de tot ce apărea... Peste câțiva ani m-am întors la ficțiune, la romane, cu senzația că am fost plecată pe lună. La un moment dat m-am gândit că am pierdut anii aceia necitind aproape deloc ficțiune, pe de altă parte trebuie să se fi întâmplat ceva atunci, trebuie să se fi adunat ceva în tot acel timp...

„Ca să scrii, nu trebuie decât să te plimbi.”

Cum se împăcau planșeta și literatura?

Eu am fost într-o viață anterioară inginer: am absolvit o universitate tehnică în 1991 (opt pe loc la admitere, cinci ani de facultate, bursă de merit și multă nefericire), deși înclinațiile mele erau spre literatură și limbi străine. Știam că va trebui să schimb, fiindcă mă dusesem pe drumul ăsta doar fiindcă fusesem bună și la matematică, așa erau vremurile, ești bun la mate-fizică, faci matematică, nu contează că ești mai bun la română sau la engleză... Și atunci, după '90, am făcut altceva, niște cursuri de engleză americană și semiotică,

timp de doi ani, doar o aiureală de plăcere, în perioada aceea a derutei de după Revoluție, dar mai ales am citit. Eu de fapt eram în căutări, voiam să scriu, nu știam de unde se începe așa ceva. Nu știam ceva atât de simplu: ca să scrii, nu trebuie decât să te plimbi, să te gândești, să te așezi și să scrii. Să fii singur. Și să citești, desigur. Atâta tot. Indiferent că ești medic, inginer sau cântăreț într-o trupă.

La un moment dat, a apărut presa independentă, nouă. Am reușit să mă duc la un ziar local, am dat concurs, și așa am schimbat macazul, am început să scriu. Au fost patru-cinci ani la un cotidian local, „Curierul zilei”, din Pitești, dar de fapt nici nu prea reușeam să scriu, corectam texte, dădeam teme, paginam... Fiindcă imediat după perioada de probă am fost numită secretar general de redacție, apoi imediat am ajuns redactor-șef adjunct, iar după niște ani redactor-șef. Era o muncă de birou, în mare parte. Interesantă perioadă, deși n-aș repeta-o. Dar a fost interesantă pentru că vedeam cazuri, nu era doar o corectură de text, erau mereu discuții pe subiecte, era viață densă, cu tot ce are viața mai dramatic.

În ce mod ucenicia aceasta dramatică, la ziar, ți-a adus o maturitate în scris?

Aveam 27 de ani când am început să lucrez acolo, aproape 32 când am plecat. Reporterii – niște copii, majoritatea aveau în jur de 20 de ani

– mergeau pe teren și aduceau reportajele, făceau fotografiile, șnururi-șnururi de poze se dezvoltau și seara îți veneau în redacție, pe masă, ca să alegi ce e mai bun. Și ce aveam noi acolo? Sinucideri, violuri, crime, pe lângă chestiile politice, economice. Eu veneam după lecturi din Cioran și filosofi, de-a valma. Și citeam aici poveștile astea crunte, cât se poate de adevărate. Vedeam imagini cu sinucigași – imagini înfiorătoare, pe care nu le publicam; creieri pe asfalt, trupuri la morgă care nu mă lăsau să adorm noaptea târziu, când ajungeam acasă. Tăiam părțile moralizatoare, comentariile reporterilor care certau sinucigașul că s-a sinucis, le încercuiam și tăiam – asta era noul meu sport. Venea directorul și întreba: „Cine a tăiat aici?”. „Eu!” spuneam timidă – o începătoare, ca secretar de redacție. „Foarte bine” spunea. Reporterii în anii '90 învățau să facă ziare, să scrie altfel decât se scrisese până atunci. Se învăța din mers jurnalismul. Noi citeam în ședințele de redacție cu voce tare câte două texte pe zi, un reportaj și o știre, și făceam școală, de fapt. Încercam să intuim ce e bine și ce nu e bine. Într-un fel, acum, când țin câte un atelier de scriere creativă, îmi amintesc de vremurile acelea. E tot o muncă detaliată pe texte, pe scriitură. Diferența e că acolo era viață adevărată. Destine. Foarte apăsător.

A urmat presa culturală la Sibiu, după anul

2000, unde în sfârșit am simțit că am ajuns mai aproape de ce îmi doream să fac. La câțiva ani după ce m-am mutat acolo, Sibiul a devenit Capitală Culturală Europeană și mergeam la festivalurile de teatru, film documentar, muzică și în sfârșit scriam despre lucrurile care îmi plăceau cu adevărat. Făceam pagină de cultură în „Evenimentul zilei“, exista ediția de Transilvania, scriam regulat la „Suplimentul de cultură“, la „Zile și nopți“... A fost un carusel de evenimente, consumam lucruri minunate, am văzut în câțiva ani câte nu poți vedea într-o viață. Așa cum se întâmplă la FILIT la Iași, de exemplu, așa era acolo la Astra Film, efervescentă... În perioada aceea m-am învățat să scriu zilnic, am ținut-o așa vreo zece ani. De-acum, tânjeam tot mai mult după poezile mele, nu ale altora.

„Eram capabilă de o bucurie feroce“

Dacă ne întoarcem la modul de a scrie povești, aș remarca o amprentă a scriitoarei Veronica D. Niculescu, de găsit în *O vară cu Isidor*, în secvența basmului din *Spre văi de jad și sălbăție*, dar și în *Harap Alb 2.0*. Melancolia e un rezervor bun pentru un scriitor?

Mă tem uneori că scriu prea serios sau prea trist pentru copii. Însă eu nu mă adresez niciodată copiilor foarte mici. La început a fost

aproape un complex, pentru că eu să zicem că știu să scriu pentru copii, dar nu știu neapărat să vorbesc cu ei. Poate că asta s-a transformat într-un atu. Când am încercat să înțeleg de ce *O vară cu Isidor* are succes, mi-am amintit ce-mi propusesem: să le vorbesc serios, să nu mă prostesc, să nu mă „cobor“ la nivelul copiilor. Nu ai cum să te cobori! Chiar asta e: nu cobori nivelul, ci îl ridici. În colecția Polirom junior, Bogdan-Alexandru Stănescu asta a vrut să facă, să aducă niște scriitori pentru adulți care au scris și pentru copii – era vorba de autori străini. Cred că și eu le-am vorbit copiilor, într-un roman, de câteva lucruri serioase.

De unde vine melancolia? Eram capabilă de o bucurie feroce când eram mică. Mama îmi spunea seara, când veneam de la joacă: „Numai gura ta se auzea!“, asta de la etajul întâi. Cred că și atunci, ca și acum, aveam capacitatea de a mă bucura foarte tare și de a mă întrista foarte tare. Trăiesc pe vârfurile unei electrocardiografe. Și sus și jos. Și în cărți e, cred, la fel. Câtă tristețe, tot atâta bucurie.

Eu am schimbat locul unde trăiam, am lăsat în urmă prietenii. În toate cărțile am personaje care se uită spre niște locuri, în urmă, peste munți, de la Sibiu spre Pitești, de la București spre Pitești. Personajul din carte nu sunt eu, face altceva, trăiește altceva, dar se uită și el cumva în urmă. Dez-

rădăcinarea e o traumă, indiferent ce a determinat-o. Te muți în alt oraș fiindcă te căsătorești. Rămâi fără prieteni, fără tot ce aveai în jurul tău; până și fauna și flora din jur e schimbată! Am pățit acest lucru când m-am mutat la Sibiu. M-am simțit foarte bine acolo, dar am fost un străin timp de 13 ani. Nu prea mi-am făcut cu adevărat prieteni, toți erau departe, în București, în Iași, în edituri, la reviste, și pe cât de frumos era orașul acela, pe care l-am iubit, cu Parcul Subarini, cu ciupercile, cu buturugile pe care le fotografiam, despre care am scris, nimic nu era al meu. Când m-am mutat în București, acum șase ani, am regăsit uluită florile din copilăria mea, din Pitești. Uite, spuneam, tufele astea seamănă cu cele din Pitești, la Sibiu nu erau! Dacă tot stăm pe o canapea terapeutică, îmi dau seama că s-ar putea ca de aici să se tragă ceva din melancolia mea.

Cât de ușor scrii când scrii?

Cărțile sunt foarte diferite. Fiecare își cere ritmul. Unele cărți poate că au zăcut mult în tine, n-ai apucat să le scrii, și atunci ies foarte repede când în sfârșit le începi. Altele au nevoie de timp. Teoretic, eu scriu ușor când mă așez la birou. Dar asta pentru că m-am gândit foarte mult înainte. Mă plimb mult și mă gândesc, asta face parte din scris. Când mă așez să scriu, știu ce am de scris, nu cunosc blocajul paginii albe. După aceea, la sfârșit, am cel puțin trei-patru drafturi, recitesc

până știu că e gata. Nu sunt modificări majore. E o șlefuire și sunt niște fire de legat, pe dosul materialului, ca să țină structura. Atunci când traduc nu pot să scriu nimic. Însă în toate lunile când traduc o carte visez un singur lucru: să scriu. Iar când termin traducerea sunt ca un câine scăpat din lesă, cu lanțul rupt. Alerg pentru mine acum, scriu pentru mine, cu o bucurie amețitoare. Dacă am o idee de care să mă îndrăgostesc, scriu ușor.

Spaime și frumusețe

Cum ai scris continuarea la *Povestea lui Harap Alb*?

Am scris foarte repede. Eram în luna ianuarie, la Iași, în vizită la un mormânt. Și m-a sunat Florin Lăzărescu, care nu știa că sunt în Iași. Era zăpadă mare. „Veronica, ce faci? Am să-ți propun un proiect.“ „Foarte bine fac, sunt lângă Mitropolie.“ În cinci minute am fost la el în birou, magie curată! Nici cinci secunde nu mi-a luat ca să accept proiectul de a continua una din poveștile lui Creangă. S-a potrivit de minune propunerea.

De ce ai ales tocmai povestea lui Harap Alb?

M-am dus la o ediție foarte veche a poveștilor lui Creangă, ca să dau de limbajul său – nu de vreo aducere la zi, cum circulă multe. Le-am recitat pe toate, ca să văd care e finalul și dacă pot să mă duc mai departe. Când am ajuns la *Harap*

Alb mi s-a părut că firul poveștii avea legătură chiar cu acel ianuarie al nostru, cu obstacole foarte multe, cu Sfânta Duminică, cea care îți iese în cale și-ți spune: îndură, că asta e important, să înduri și să crezi. Se potrivea foarte bine momentului. Povestea se termină cu Harap Alb și fata lui Roșu Împărat care fac nuntă. Eu am pornit cu continuarea de la faptul că tinerii căsătoriți nu pot avea un copil. Urmează obstacole, încă o călătorie și surprizele de rigoare. Am păstrat personajele, am presărat cu proverbe toată povestea. De altfel, în *Harap Alb*, Creangă are foarte multe proverbe, m-a frapat abundența, la un moment dat e o avalanșă de zicale. Am folosit cărți cu proverbe autentice. Când Harap Alb plânge că îi moare tatăl, bătrân, am venit cu „vorba ceea: Tănărul poate să moară, dar bătrânul trebuie“.

Formula de la sfârșit pare o adevărată profesiune de credință: „Și-a ținut petrecerea trei zile și trei nopți, și-a ținut viața lor fericită sute de ani, și poate mai ține și acum, iar eu am încălecat pe-o șa, și v-am zis povestea așa. Și-am încălecat pe un măr, și-am plecat încetișor. Și-am încălecat pe-o lingură, că fără poveste am rămas cam singură.“ De asta scriem, ca să nu rămânem singuri?

Poveștile ne ajută să nu fim singuri. A fost foarte bine că am avut de scris atunci. Cartea e scrisă într-un moment delicat. Când aveam ne-

voie să mi-o scot pe Sfânta Duminică în cale. În acel ianuarie a murit prietenul nostru Emil Brumaru, pe care îl tot pomenim la festivalul FILIT în orice colțișor. E marele absent care e prezent peste tot. Eu am făcut concentrare pe poveste – există o metodă terapeutică, se numește concentrare pe prezent – pentru a lupta cu tristețea aceluia moment. Însă, dincolo de asta, chiar am avut grijă să le spun o poveste copiilor și sper ca ei să se bucure de seria poveștilor *Creangă 2.0*. M-am uitat pe toate cele cinci cărți, sunt foarte diferite, cu cinci autori care au ales soluții originale: Matei Vișniec, Alexandru Vakulovski, Bogdan-Alexandru Stănescu, Lavinia Branște. Unii au respectat limbajul arhaic dar au dus povestea în viitor, e interesant cum fiecare a făcut altceva.

E adevărat că la FILIT, la Iași, în anii trecuți există acest stop-cadru emblematic: scriitoarea Veronica D. Niculescu pe un scaun și imediat alături, poetul Emil Brumaru. Care este imaginea care durează după pierderea unui mare scriitor și a unui mare prieten?

Dânsul era tot timpul aici, la FILIT. Locuia și foarte aproape. Emil Brumaru era un mare susținător al festivalului, era un mare fan, în general îi susținea pe autorii tineri, le distribuia postările pe Facebook – pentru el FB era chiar o unealtă, noi mai intrăm, mai ieșim, dânsul nu lipsea. Toată

lumea îl pomenește la festival, i-au fost dedicate două expoziții foarte frumoase. Dar oricât am spune metaforic că e aici prin discuțiile noastre, el nu mai este, asta e realitatea cruntă. Ani de zile mi-a fost cel mai apropiat prieten. Generos, deloc comod, te susținea și te îndemna să scrii, să faci cărți, să traduci, să te porți de parcă ai avea șapte vieți într-una singură. Am scris două cărți împreună, un basm și un volum de conversații, și rămăseseră lucruri neîncheiate între noi. Îi vorbesc foarte des, îi cer sfatul. Și mi-e greu să vorbesc deocamdată cu alții despre toate acestea. N-a venit vremea. Aici, la Iași, i-am simțit absența mai tare ca-n tot restul anului. Gândul la el mi-a scos însă mici miracole în cale. Tocmai când mă întrebam ce să fac într-o anumită problemă, am zărit răspunsul din goana mașinii. Spre cimitir mă duceam.

Ca o întâlnire cu Sfânta Duminică. Când o citim într-o nouă carte pe Veronica D. Niculescu?

Noul roman e cam gata. Îl mai recitesc o dată, ca să fiu sigură. O să apară, cel mai probabil, anul viitor, la Polirom. Nu i-aș spune deocamdată titlul. O să spun doar că acțiunea se petrece în 1983 și că este o carte de ficțiune pentru care mi-am folosit mult și memoria, dar m-am și documentat mai mult ca oricând. Se petrece în Piteștiul meu natal. Cred că asta fac scriind, mă

întorc în niște locuri de care îmi este dor. Ceea ce scriu în cartea asta nouă se petrece acolo, în spațiul care mi-a fost casă, dar este vorba de personaje care n-au de-a face cu mine, sunt un el și o ea la o cu totul altă vârstă decât aveam eu în timpurile acelea, mai maturi. Dar locurile, geografia romanului e de acolo: o margine de oraș unde am crescut, primul bloc unde am locuit până la zece ani, unde exista o vale verde care dispare, ca în Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte, când orașul crește și tot crește, înghițind peisajul de poveste. Dar nu e un basm. E un roman despre vremuri crunte, unde e loc destul și pentru spaime, și pentru frumusețe. E un roman despre dragostea care poate fi aducătoare de moarte.

(Interviu realizat de Cristina Hermeziu,
www.adevarul.ro, 13 noiembrie 2019)

Cătălin PAVEL

„Datorită proviziilor de iubire pe care le-am făcut cândva cu bunicii noștri, suntem încă în picioare”

M-am îndrăgostit (iar spun vorbe mari!) de Arheologia iubirii, apărută la Editura Humanitas în 2019, și de articolele sale din „Dilema veche”. Am avut impresii amestecate privind romanele pe care le-am citit, Nicio clipă Portasar (Editura Cartea Românească, 2015) și Chihlimbar (Editura Polirom, 2017). Am vrut să-l cunosc pe autorul acestora, Cătălin Pavel, care împărtășește, chiar de la distanță, cu mine două mari pasiuni, cartea și arheologia. Prilejul s-a ivit la FILIT Iași 2019, unde am discutat printre picături, ba am descoperit o altă mare pasiune comună, muzica bună (iar participanții la jam session-ul cu scriitori știu despre ce vorbesc). Cătălin Pavel a avut amabilitatea să răspundă și la întrebările formulate de editorii filme-cărți.ro și așa a ieșit acest interviu.

Ai pendulat permanent între cărți, articole, studii de arheologie, istorie, mitologie și literatură. Cum decurge o zi din viața unui arheolog, când mai are acesta timp să citească și, mai ales, să scrie, cum îți gestionezi timpul?

Foto: Sorin Iacob

O întrebare mai bună nu se putea – problema timpului e esențială pentru oricine n-a avut curajul să abandoneze orașul. Cred că unii din cei realmente talentați nu au capacitatea de a-și pune problema timpului (problema lui „sunt atât de ocupat”) – ei pur și simplu își încep cheltuiala

de timp direct cu ceea ce este esențial, cu ceea ce le cere acest talent. Cu ce mai rămâne din bugetul de timp faci apoi ce se mai poate face. Abordarea asta despotică presupune bineînțeles că te poți trezi că se rupe căruța – financiar sau social. Paradoxul e deci că s-ar putea să fie mai bine să ai mai puțin talent, ca să apuci să-ți pui mai pragmatic problema gospodăririi lui. Scriitorii cu operă nu sunt până la urmă cei mai scilipitori, sunt cei mai îndârjiți.

Alexandru Budac spunea într-o recenzie din revista „Orizont”, în 2015, că „daimonul tău e prozator”. Poezie, proză scurtă, roman, eseuri, carte de specialitate? De care te simți cel mai apropiat?

Forma mea de existență spontană este poezia. Pe de altă parte, sunt mai antrenat să recunosc lumea, lumea ca totalitate, în câte un roman. Textele științifice îmi fac o plăcere enormă, este plăcerea stenică a construcției unui argument. Cât despre eseuri sau articolele din „Dilema”, aici intervine și niște retorică, și datoria pe care simt că o am pentru public, căruia nu-i pasă dacă am un doctorat, ci dacă înțeleg realmente despre ce vorbesc, sau doar bat câmpii.

Spuneai, într-un interviu la RFI, că „Orice entuziasm despre o carte abia publicată e mimat”. Cum percepi *Arheologia iubirii*, a trecut suficient timp? Este o carte destul de diferită, totuși, de romanele publicate în ultimii ani. În plus, chiar tu îmi spuneai că „cel mai

important secret al meseriei de arheolog este că ne bucurăm când cineva citește despre arheologie”.

Spuneam că entuziasmul e mimat pentru că orice scriitor care trebuie să promoveze o carte, vorbind despre ea în zeci de ocazii diferite, ajunge să n-o mai suporte. Deja până o aduci la bunul de tipar treci de atâtea ori prin text încât el își pierde orice gust. Totuși *Arheologia iubirii* e una din cărțile pe care le-am scris cu cea mai mare plăcere, și provocarea la care ea răspunde mi se pare încă legitimă. Nimeni nu se va distra oricum mai mult citind-o decât m-am distrat eu scriind-o, și nimeni nu va învăța mai mult din ea decât am învățat eu. Secretul rușinos al scrisului este că marea satisfacție e să scrii, nu să vinzi.

Tot în acel interviu mărturiseai că „înainte de orice carte, te gândești: «să nu fie de dragoste»”. Uite că ai scris o carte despre arheologia iubirii. Ți-ai călcat pe suflet ca să scrii asta?

Cătuși de puțin, în arheologie chiar era necesară o temă de-asta vapoasă, pentru că îți pui întrebarea, cum fac eu acum să tratez această temă cu cazmaua, și asta îți pune mîntea la contribuție. În interviu probabil mă refeream la faptul că tare aș vrea să scriu un roman care să nu fie în primul rând un roman de dragoste. Dar mereu alunec într-acolo. Poate că doar am ceva de rezolvat și apoi mă voi potoli (slabe speranțe).

Ai căutat special, în șantierul arheologic

pe unde ai fost, dovezi sau indicii care să ateste „prezența” iubirii? Cum ai reușit să te documentezi pentru un eseu precum cel de la Humanitas? Fișezi de pe acum acte, documente, articole, indicii, publicații pentru viitoare cărți sau te ocupi doar după ce hotărăști tema următoarei cărți?

Știu foarte bine, din jurnalele mele de săpătură și din ceea ce am publicat, ce s-a întâmplat pe șantierele la care am participat în ultimii 20 de ani, deci pot extrage de acolo ceva informații relevante atunci când îmi propun o temă anume. Dar experiența mea este zero în comparație cu ceea ce efortul comun al arheologilor din lumea mediteraneană extinsă a produs deja în ultimele două sute de ani. Uneori, bineînțeles, dau exemple din ce mi s-a întâmplat mie ca să ilustrez la prima mână atât frumusețea, cât și failibilitatea acestei științe. Dar *Arheologia Iubirii* acoperă situri din Republica Dominicană în Iran și o perioadă de 40.000 de ani, deci singura soluție rămâne biblioteca. Cât despre fișe, da, am făcut mii de fișe în tinerețe. Acum mai am doar câteva chestii importante în cap și am început să am idee ce carte să deschid când mă interesează ceva.

Atunci când scrii roman, există tentația de a introduce în text știința arheologiei, de a da explicații arheologice sau istorice cumva erudite?

Din nefericire, da. E drept că doar în romanul meu de debut, *Aproape a șaptea parte din lume*

(Humanitas 2010) apare un arheolog, dar pasaje despre antichitate, ca un fel de mici articole din „Dilema”, apar și în romanele următoare. Ele n-au ce căuta acolo, din multe motive, dar uneori, ca să nu abandonezi romanul, faci concesii și continui să scrii, iar asta e ceea ce contează. La sfârșit devine uneori greu să mai extragi din text ceea ce funcționase cândva doar ca proptea. Sunt de acord că pasajele de erudiție în literatură sunt detestabile, dar pentru mine asta ține de maniile mele de colecționar de care încă nu pot să scap. Uneori erudiția doar furnizează material parodiei și atunci prezența ei în literatură devine mai degrabă benignă.

Ai obiceiul să faci o dedicație pe fiecare dintre cărțile tale, fie roman, fie de altă factură. De pildă, romanul *Nicio clipă Portasar* este dedicat bunicilor tăi, Ioana și Paraschiv. Care este relația ta cu ei, te-au inspirat în alegerile făcute până acum?

Cum ar putea bunicii să nu fi fost esențiali? Romanul respectiv e, de altfel, inspirat de povestea bunicului meu, care a mers cu armata română până în munții Tatra în al Doilea Război Mondial. Iar bunica mea a construit pentru mine, când eram copil, un spațiu luminos, inexpugnabil, fără nici un fel de reziduuri, iubire și-atât. Datorită proviziilor de iubire pe care le-am făcut cândva cu bunicii noștri, suntem încă în picioare.

În romanele tale, ai ales personaje sau locuri cumva neobișnuite, poate cu intenția de

a-i readuce în atenția cititorilor sau de a le stârni interesul pentru noi informații de cultură generală. În *Nicio clipă Portasar*, de exemplu, e vorba de Ammianus Marcellinus și de Portasar. În *Chihlimbar*, dincolo de Dimitrie Cantemir, în centrul romanului îl avem pe Josquin des Prez, un compozitor francez al Renașterii. De la ce idei ai pornit oferind o nouă viață acestor locuri și personaje?

Niciodată nu am scris literatură pentru a aduce în atenția cititorilor informații de cultură generală. Ar fi una din cele mai puțin ambițioase mize ale literaturii, ar fi bătaie de joc, cum ai bate un holșurub cu ciocanul. Pentru mine, cultura e vie, tot ce am citit există, tot ce e inventat e tangibil, tot ce e istorie e aici cu noi. Trebuie extins teritoriul realității, și pentru asta avem la dispoziție nesfârșitul covor de Buhara al culturii. Sigur că mai trebuie învățat și cum se pășește pe el.

Cât de greu a fost să scrii un roman precum *Chihlimbar*, care este totuși un roman-experiment, cu un stil deloc obișnuit, cu o harababură de personaje, locuri sau situații?

Nu e deloc greu să produci harababură. Greu ar fi să scrii ceva sofisticat, ceva subtil.

Vezi o evoluție în romanele tale (de reținut că romanul de debut a luat chiar distincții importante și a fost tradus în străinătate)? Ai în vedere să continui să scrii și să publici literatură în viitorul apropiat?

Se putea mai bine, dar parcă o evoluție a scriiturii există într-adevăr. Aș zice că am mai renunțat la unele manierisme, la unele fandoseli. Că în ansamblu sunt acum mai puțin temător și afectat în ceea ce scriu, deși mai e mult drum de făcut. Problema cu evoluția în literatură e că prin ea nu doar câștigi, ci și pierzi. Pentru că la început, da, scriai mai prost, dar și mai proaspăt, aveai mai puține unelte, dar un braț mai puternic etc. Da, parcă văd că voi mai publica, deși sunt aproape sigur că nu de-asta are nevoie România, de încă o carte de-a mea.

Ai ales deja subiectul viitoarei cărți? Va fi un roman sau o carte de specialitate? (Pe de o parte, să știi că vreau să te provoc cu această întrebare, pentru că, în același interviu de anul trecut de la RFI, spuneai că „decizia despre ce să scrii nu este luată realmente conștient”.)

Păi da, adevărul e că nu scoți o foaie de hârtie și enumeri pe ea niște teme despre care ar fi profitabil să scrii. Dacă ești scriitor sadea, temele mari răbufnesc pur și simplu din tine și de obicei sunt cele despre care ai scris deja, și nu o dată. Pentru o carte de specialitate însă, e clar că trebuie să-ți propui, și să propui editurii, un proiect; ea nu se scrie spontan între sindrofii. Speranța mea e să pot continua, ca metodă, ceea ce am făcut în *Arheologia iubirii*, pentru că răspunsul publicului mi s-a părut coplesitor de pozitiv. Bănuiam că e nevoie de știință scrisă ceva mai cald,

dar felul în care a dispărut cartea de pe rafturi e aproape îngrijorător. Literatură poate în semestrul doi, când am mai puține cursuri...

Aproape a șaptea parte din lume a fost cartea câștigătoare a unui concurs al UniCredit pentru debut la care a participat și romanul meu de idei Abandonul calului negru. Acestuia din urmă i s-a reproșat de către juriu că ar fi un „roman cu teză”, ceea ce m-a intrigat, întrucât chiar l-am gândit ca pe un strigăt de disperare privind o societate în criză. În plus, Coliba unchiului Tom are o teză evidentă, iar Dragostea durează trei ani al lui Beigbeder este un roman cu o teză care e inclusă chiar în titlu! În aceste condiții, am ținut să citesc cartea câștigătoare, scrisă de tine, pentru a vedea cu ochii mei dacă este „fără teză”. Am descoperit un roman alcătuit din fraze alcătuite cu mare finețe, aproape fiecare paragraf constituind o bijuterie literară în sine. Cu toate acestea, mi s-a părut că lipsește nu neapărat teza, ci o poveste înche-gată, o construcție narativă bine strunită care să stârnească și să mențină atenția cititorului pe tot parcursul lecturii. Ce crezi că este mai important în romanul contemporan între estetica stilului și coerența intrigii? Dar între reliefarea unor angoase existențiale și transmiterea prin mijloace artistice a unui mesaj de natură morală către cititor? (Victor Alartes)

Vă rog să mă credeți, cariera mea de scriitor, atâta câtă e, datorează foarte mult norocului. Am debutat și în proză și în poezie câștigând un concurs de debut, UniCredit/ Bibliofagia în 2010 și Premiile Mircea Ivănescu/ Artgothica în 2013. Asta e chiar culmea baftei, pentru că știu și din experiența literară, și din cea academică, cât de dificil este să alegi un manuscris sau o aplicație din o sută. Practic niciodată cea aleasă nu e cea mai bună! Aproape că s-ar putea spune că talentul (inclusiv cel pentru stil sau pentru intrigă, de care vorbeați) e, așa, pe locul cinci sau șase în topul calităților necesare unui scriitor. Și cu siguranță mai importantă decât talentul este capacitatea de a ține cu dinții de vocația ta până când apare în sfârșit o fereastră, un juriu mai luminat, un redactor de carte cu instinct bun și neipotecat comercial.

Mulțumim mult pentru răspunsuri.

(Întrebări formulate de Jovi Ene și Victor Alartes, www.filme-carti.ro, 30 octombrie 2019)

Alexandru VAKULOVSKI

„Atâta timp cât există români și limba română, Creangă o să rămână actual”

La 41 de ani, Alexandru Vakulovski a topit granițele dintre România și Republica Moldova în romanele sale. Cunoscut pentru faptul că a forțat mereu atât granița dintre cele două țări, cât și limba română, acesta a căzut adesea într-o vulgaritate apreciată de critici ca fiind revigorantă. Primul său roman l-a scris în zece zile, la ultimul lucrează de mai bine de un an, este prins întotdeauna în actualitatea din Republica Moldova, în lupta acesteia spre Europa, și sprijină alături de fratele său, și el scriitor, cât mai multe fenomene culturale de peste Prut. Anul acesta la FILIT a venit și în calitate de autor ce a continuat povestea clasică a lui Ion Creangă – Ivan Turbincă, ducându-l pe acesta întâi peste Prut și apoi în SUA, în căutarea dracilor.

Ai scris poezie, proză, dramaturgie, unde te simți cel mai confortabil? Citeam că ai spus într-un interviu că e mai ușor să scrii poezie, dar mai greu să scrii proză că trebuie să ții firul narativ, să nu te abați de la el, deci nu ai voie să faci prea multe pauze.

Nu e neapărat vorba că este greu sau ușor, dar la proză este o problemă; la un roman sau o carte mai mare, nu neapărat o proză scurtă – acolo e altă discuție. Trebuie să îți dai seama cum să te descurci cu timpul. Dacă vrei să scrii un roman trebuie să îți iei timp, foarte mult timp. Eu am în

ceput bine lucrul la cărțile mari, dacă se poate spune așa. Primul roman l-am scris în zece zile, dar am stat non-stop în fața ecranului; aveam energie multă, eram mai tânăr, stăteam de dimineață până seara la computer. Apoi, încet-încet, am ajuns să îmi dau seama că lucrurile merg mai greu. Acum nu are cum să îmi ia mai puțin de un an, asta într-un caz fericit. Deja, la ultimul roman pe care-l am în lucru, nu mai știu de câți ani lucrez. Uneori poate dura foarte mult, însă depinde și ceea ce scrii, dacă trebuie să te documentezi sau nu.

Vorbim de un proces al scrierii care implică și documentarea sau doar scrierea propriu-zisă durează cel mai mult?

Cred că e imposibil să scrii fără să te documentezi, indiferent care e subiectul. Dacă nu te documentezi trebuie să ai o experiență foarte bogată, dar suntem și noi oameni, nu putem avea experiență din Cosmos.

Presupun că este greu și să rupi un an complet de orice altceva ca să finalizezi o carte.

E foarte greu, mai ales că noi scriitorii avem cumva joburi parazitare, care țin de scris. După ce ai terminat de scris un editorial social-politic nu îți mai vine cumva să stai să scrii proză. Nu mai ai nici energie, nici starea de spirit necesară să intri în lumea romanului.

Românii din România și Republica Moldova se aseamănă foarte mult, pentru cine avea vreun dubiu, chiar dacă n-am mai fost de 80

de ani aproape aceeași țară – dar avem câteva generații pe care ni le asumăm. Generația decreștelor în România, generația 0 peste Prut, despre care ai scris și tu. Dar cred că putem să ne punem de acord că există o generație a revoluției care ne unește mai mult și care a avut la bază deschiderea treptată a granițelor.

Tu ai fost foarte diplomat, te gândea, probabil, oare ce au moldovenii ăștia în cap (*n.r. – râde*) și ai spus doar că semănăm. Eu nu cred că doar semănăm, ci spun că suntem același popor, suntem români. Am avut momente nefericite, am fost despărțiți, dar din fericire acum putem circula dintr-o parte în alta a Prutului și chiar dacă există frontiera și vama respectivă, oamenii nu se mai simt separați. Probabil că în Iași vedeți o mulțime de moldoveni peste tot.

E și apropierea foarte mare între Iași, nu doar de distanță, ci și prin universități sau școli.

Și în Chișinău este plin de oameni din Iași și din București. Nu mai este puternică acea graniță, chiar dacă Voronin întindea la un moment dat iarăși sârma ghimpată pe acolo.

Avem apropierile individuale între oamezii de pe ambele maluri ale Prutului, sunt multe prietenii legate, există asociații care activează și la Iași și la Chișinău, există proiecte în acest sens. Totuși, de la Iași, în ciuda acestei apropieri individuale pare că distanța dintre

cele două țări cu un singur popor a crescut din ce în ce mai mult. E o falsă impresie sau se simte asta și dincolo de Prut?

Eu cred că este o impresie falsă și că această apropiere crește. Încet, dar crește. Există însă desigur probleme cu politicienii; cred că problemele noastre vin de la ei. Acum îl avem pe președintele Igor Dodon care spune că el vorbește limba moldovenească și nu română. Nici măcar el nu e atât de prost încât să nu își dea seama că este aceeași limbă, dar, fiind plătit și de Moscova, are motive politice. Cred că niciun alt președinte al lumii nu apare în înregistrări video în care recunoaște că primește milioane de euro pe lună pentru partid de la Moscova. În oricare altă țară ar fi fost un scandal monstru, și-ar fi dat demisia președintele, dar la noi nu a fost nicio problemă; totul e bine, nu?

„Din cauza cenzurii de zeci de ani, oamenii își alegeau cu foarte mare atenție cuvintele”

„Prin grila furiei poate fi justificat limbajul lui Alexandru Vakulovski. Duritatea lui este o expresie a furiei față de structurile sofisticate și osificate ale societății”, spunea Dumitru Crudu. Când ai început să scrii romanul *Pizdeț* credeai că trăim într-o societate de pudibonzi sau a fost un gest de adâncă refulare?

Păi când am scris *Pizdeț* eram într-o perioadă în care eram un foarte mare fan al teoriei litera-

turii. Văzusem acel segment gol, acea zonă literară în care nu prea apăruseră cărți. Nu erau cărți din partea tinerilor; nu era literatură tânără. Desigur că scriitorii tineri existau, publicau, dar cumva ei îi imitau pe cei mai apropiați – pe cei din generația '80, iar zona aceasta rămânea liberă.

Nu era nimic inovativ?

Nu neapărat revoluționar, sigur că și „optzeciștii” au o grămadă de literatură de foarte bună calitate, dar probabil din cauza cenzurii de zeci de ani oamenii își alegeau cu foarte mare atenție cuvintele, se fereau de vulgaritate. Când am scris *Pizdeț* am văzut golul acela, în literatura română, nu cea din Moldova. Dintre toate cărțile mele, una singură e publicată în Chișinău, restul toate în România. E foarte clar pentru scriitori că nu există nicio deosebire, nu există graniță.

Crezi că ai mai putea scrie astăzi cu aceeași furie?

Depinde și de teme. Eu am scris *Pizdeț* pornind de la anumite experiențe, de atunci lucrurile s-au schimbat, nu mai sunt student și nu mai stau nici eu în Căminul 16, nu? S-au schimbat multe lucruri, și în România, și în Moldova. Pentru că în *Pizdeț* scriam și despre relațiile dintre tinerii veniți de peste Prut și cei din România, iar astăzi lucrurile sunt complet altfel. Nu doar între oameni, înțeleg că și în Căminul 16 s-au pus termopane (*n.r. – råde*); când eram student pereții erau găuri, vedeam în camera vecină. Era o perioadă des-

tul de nebună, oamenii erau dezorientați, tocmai ieșiseră dintr-un sistem, intrau în altul, nu știau ce urma să se întâmple. Desigur că și tinerii simțeau chestia asta, iar eu eram între ei. La un moment dat, părinții mei mi-au trimis o scrisoare când erau student – „La noi totul e bine, frumos, avem grădină, mai scoatem un cartof. Nu am primit salariul de vreun an și ceva, dar ne descurcăm. Totuși ne-ar mai trebui câte un ban pentru chibrituri și timbre ca să vă trimitem vouă scrisori“. Deci îți dai seama ce dezastru era în perioada aia. Nu am inventat absolut nimic atunci – pur și simplu nu m-am mai ferit de realitatea care ne înconjură și de limbajul cumva mai crud. Dar, știi, nu am inventat eu cuvintele alea și nici termenul de „pizdeț“, existau toate.

„Jumătate dintre politicienii noștri sunt dresați la Moscova“

Rusia pare astăzi mai periculoasă decât în trecut, folosind arme de dezinformare, manipulare, influențare mai puternice decât pe vremea în care amenințau doar cu conflicte armate. E drept să ne temem acum mai puternic decât cu 20 de ani în urmă, spre exemplu, când singura amenințare era cea armată?

Într-un fel, da, pentru că acea armată nu a plecat, ci a rămas în Transnistria, se mai fac proteste, mai fac manevre săptămânal. Oamenii nu mai

scriu despre asta, a devenit un fel de normalitate. Rusia nu vine ca România să repare grădinițe. Fiindcă România a făcut o mulțime de lucruri bune pentru Moldova, în special acest lucru legat de grădinițe, pe care le-a reparat aproape integral. Chiar au fost și sunt investiții românești. Dar, din păcate, rușii vin pe segmentul mai puțin folosit de România, bagă bani în mass-media, în propagandă, în manipulare, în ziare. Inclusiv Dodon a ajuns să se laude că el a renovat grădinițele din țară. Stai puțin, cum să spui asta? Că nu ai făcut-o din banii tăi. Nu cred că există precedent în altă țară: partidul președintelui din Moldova, Dodon cu toți socialiștii lui au urcat în avion în timpul alegerilor și au mers la consultații la Moscova. Așa ceva nu se întâmplă într-o țară normală. Cel puțin jumătate dintre politicienii noștri sunt dresați la Moscova. Unele lucruri se văd; de Dodon își dă seama toată lumea. Dar avem foarte mulți care se declară pro-europeni, iar notițele și le iau tot de la Moscova.

Crezi că oamenii din alte țări din Estul Europei – Polonia, Ungaria, poate chiar Austria, conștientizează influența pe care o are Rusia sau noi o vedem că suntem mai aproape?

Cred că o conștientizează deja toată lumea – unde sunt alegeri, hop, apar și rușii cu propagandă, cu manipulări. Dacă au reușit să influențeze alegerile din State, despre ce altceva să mai vorbim? Folosesc toate mijloacele posibile, au atacat Crimeea ca în al Doilea Război Mondial

deși nimeni nu mai credea că poate exista în secolul acesta o astfel de ocupație.

Am citit aventurile lui Ivan Turbincă, din colecția Creangă 2.0 lansată acum la FILIT, și, chiar dacă pornești cu istoria fundamentală a lucrurilor, ajungi să-l aduci pe Ivan și turbinca sa plină de draci în plină modernitate. Cum ai ajuns să-l convingi să treacă oceanul spre SUA?

Eu când scriu literatură vreau să mă simt bine, nu să o fac ca pe un job, că am de lucru de la 8.00 la 16.00. M-am distrat foarte bine scriindu-i povestea lui Ivan Turbincă. Cei de la muzeu știau că sunt un mare fan al lui Creangă, cred că nu exagerez deloc când spun că este scriitorul meu preferat. Poate o să ți se pară ciudat, dar mi se pare că seamănă foarte mult cu Henry Miller (*n.r. – scriitor american*). Nu o să găsești o oralitate atât de vie la alți scriitori, așa cum găsești la Miller și la Creangă. Noi ne-am obișnuit cumva, învățăm la școală *Amintiri din copilărie* și vorbim despre Creangă ca despre un „scriitor de la școală”, lasă-l încolo, hai să vedem pe altcineva. Dar e important să îi redescoperim și după școală. Îl citesc pe Creangă cu mare plăcere și a fost o mare bucurie acest proiect.

Crezi că mai este de actualitate astăzi Creangă pentru tineri adulți?

Atâta timp cât există români și limba română, Creangă o să rămână actual. Totul mi se pare cumva actual, are povești și pentru copii, și pen-

tru adulți. E un scriitor care a contribuit foarte mult la dezvoltarea limbii române și am fost foarte bucuros de propunerea celor de la Iași. Eu m-am distrat scriind-o și sper că se simte că am vrut să aduc și un omagiu pentru scriitorul Creangă.

Cum ai recitat povestea lui Ivan Turbincă, cu ochii unui adult, a unui scriitor?

Chiar dacă știam povestea, în momentul în care am recitat-o a părut ca o poveste nouă. Acum, după regulile editurilor s-ar putea să nu fi fost nici măcar publicate. După cum ar trebui să fie o poveste pentru copii, poveștile lui Creangă sunt foarte crude, chiar dacă ne gândim la ele ca povești nevinovate. Există și o doză de violență în ele. Dacă ar fi scrise acum, mulți ar spune că nu sunt corecte din punct de vedere politic.

Dar au un filon puternic de moralitate, chiar și în mesaje.

Păi da, nu degeaba Creangă era poreclit „Popa dracu”, și era legat și de teologie, e firesc să aibă substratul ăsta.

(Interviu realizat de Cătălin Hopulele,
www.ziaruldeiasi.ro, 07.10.2019)

Liviu SURUGIU

„Literatura este o iubită pe care nu o cucerești niciodată în întregime”

Liviu Surugiu, scriitor, scenarist, jurist, mediator (n. 1969), a debutat cu proză scurtă în 1994, în „Jurnalul SF”. După o pauză destul de lungă, a revenit în 2011, publicând până în prezent șapte volume la editurile Tritonic, Tracus Arte și Univers.

Despre întreaga carieră, dar și despre planurile viitoare, Liviu Surugiu vorbește într-un interviu acordat în contextul prezenței la Festivalul Internațional de Literatură și Traducere (FILIT) Iași.

Pe plan internațional, este singurul român care apare în prestigioasa revistă americană „Galaxy’s Edge”. Anul acesta a fost în finala Grand Prix du Court din Franța, la Short Edition. În următoarele luni îi vor apărea lucrări în Germania, Spania și Ungaria.

Deținătorul a 27 de premii, ultimele pe plan internațional la prestigiosul concurs american „Writers of the Future”, numește literatura ca fiind „iubită pe care nu o cucerești niciodată în întregime”.

Pentru început, spuneți-mi, vă rog, de ce ați ales calea literaturii?

Poate pentru că mi s-a părut cea mai grea. La început am crezut că cel mai greu e să fii cititor (asta fiindcă eram mic, nu mă îndruma nimeni și nimeream mereu cărți grele), dar după ce am văzut că există o literatură minunată, am decis că pot încerca și eu așa ceva. Evident, m-am înșelat, nu era și nu este deloc ușor, dar tocmai asta m-a făcut și mă face să mă țin cu înverșunare de ea.

Asta și e frumusețea, să vă spun adevărul!

„E ca o iubită pe care nu o cucerești niciodată în întregime, de fiecare dată când crezi că va fi a ta, te înșeală mereu cu altul”

Și care a fost prima carte scrisă pentru această iubită? Ce v-a inspirat?

Nu mai știu ce m-a inspirat, dar știu că prima carte scrisă a fost demult și nu o voi publica niciodată, fiindcă, din fericire, trecând ceva timp peste ea, mi-am dat seama că nu era „gata”. Pe vremea aceea, prin anii 80-90, cărțile nu se publicau la fel de ușor ca acum, și acesta a fost norocul meu, nu m-am făcut de râs. Eram și tânăr, de altfel, abia intrasem la liceu. Chiar și după ce am publicat prima carte, *Imman*, în 2011 (când aveam deja 42 de ani), nu am fost mulțumit. Am rescris romanul și în 2014 l-am lansat sub alt

titlu, *Atavic*. A meritat așteptarea, fiindcă mi-a adus premiul pentru cel mai bun roman SF al anului. Cam acesta e secretul, scriu în picioare (glumesc, e doar o veche butadă) și corectez stând jos. Dar adevărul este că rescriu mult, foarte mult.

Ați pomenit de un premiu. Câte premii aveți și în ce măsură v-au influențat vânzările de carte?

Am o copertă întreagă și de data asta nu glumesc, mă refer la coperta a patra pe care, de obicei, îmi apare lista cu premii (27 până acum, când se apropie al optulea volum). Din păcate, în România premiile nu influențează vânzările, poate și pentru că nu se bucură de notorietate și, ca atare, de respect. Nu același lucru îl pot spune despre efectele premiilor internaționale pe care le-am obținut.

Asta voiam să vă întreb. Câte sunt și care a fost efectul lor?

Patru până acum, unul ca finalist Grand Prix du Court în Franța, iar alte trei în Statele Unite, unde am obținut două Mențiuni de Onoare și una de Argint (Silver HM) la cel mai prestigios concurs de gen din lume, „Writers of The Future”. Concursul este organizat de Fundația Ron L. Hubbard, are premii uriașe și expunere internațională, iar câștigătorii sunt luați în vizor de editori din toată lumea. Ca urmare, prozele mele câști-

gătoare vor apărea în SUA, Germania, Ungaria, Franța și, sper să primesc o confirmare cât mai curând, Spania.

România sau Statele Unite? Încotro vă îndreptați?

Mie lucrurile îmi sunt foarte clare, dinspre România spre US, în mod absolut. Nu mă pot dezvolta suficient aici, am concurență și iubesc concurența, dar simt nevoia de mai mult. Și, firește, simt nevoia și de beneficiile care vin după ce concurezi și câștigi. Doar că acolo sunt 100.000 de autori de care te vei lovi până ajungi în Top Ten. Acolo chiar există concurență.

Aveți semnale pozitive din SUA?

Confirmări, chiar. În luna august am semnat primul contract cu „Galaxy’s Edge”, o forță pe piața americană. E locul unde, printre alții, publică George R.R. Martin – ca să mă laud puțin.

Cum primiți criticile despre cărțile proprii?

Bine, mai ales că majoritatea sunt pozitive. De fapt, înainte de a trimite manuscrisul final la editură, acesta trece prin cel puțin zece mâini. Sunt cititorii mei de elită, beta-readers, ca să le zic așa, unii de asemenea scriitori, alții critici. Sunt cele mai utile critici, dar și cele mai dure, iar eu țin întotdeauna cont de ele. Mai bine înainte decât după. De fapt, după ce cartea iese din tipar, autorul nu mai are nici un drept la replică. Nici nu ar mai trebui să dea vreun răspuns.

„Cartea nu se explică după ce ai publicat-o, ai avut timp s-o povestești atunci când asta și trebuia să faci. Nu te mai scuzi, nu arunci vina că X sau Y n-au înțeles ce ai vrut tu să spui.”

Lucrați în prezent la o nouă carte?

Tot timpul lucrez la o nouă carte și, în general, termin una la doi ani (mi-au apărut șapte până acum în cinci ani pentru că jumătate erau scrise demult). Anul acesta ar trebui să îmi apară un volum de proză scurtă (este gata), dar cartea la care lucrez acum e un roman istoric căruia îi fac reclamă de ceva vreme și este așteptat deja. Să fiu sincer, romanul e scris de ani buni, doar că parcă nu îmi vine încă să mă despart de el. Se va numi *U Phar Sin* sau *Ultimul ibis din Babilon*, aici părerile beta-readersilor sunt împărțite și egale, 5 la 5. Cred că va alege editura, în cele din urmă.

Dacă e să vorbim despre ediția FILIT 2019, ce v-a cucerit din multele evenimente desfășurate la Iași?

Totul, dar mai ales conferințele prietenilor mei, scriitorii pe care îi cunosc. Îmi face de fiecare dată plăcere să mă revăd cu ei. Mă refer aici la maestrul Mircea Oprea, la scriitorii Dan Doboș, Lucian Merișca, Rodica Bretin și Ana Maria Negrilă. Dacă stau însă să mă gândesc bine, de data aceasta cel mai mult m-au cucerit elevii de la Liceul „Grigore Moisil” din Iași unde am fost împreună cu maestrul Oprea într-o conferință de două ore. Am intrat

premeditat să îi cuceresc și am ieșit cucerit eu de frumusețea lor, bunul simț, inteligența, spiritul și umorul pe care l-au avut. E adevărat, au și două cadre didactice excepționale, doamnele profesoare Anamaria Ghiban și Daniela Anghelescu.

Dacă nu ați fi fost invitat FILIT, pentru ce autor ați fi venit la Iași, la festival?

Pentru Lucian Dan Teodorovici și pentru scenaristul Florin Lăzărescu. Ne cunoșteam deja, dar acum am avut și ocazia să discutăm un pic, față în față. Doi tineri care au început deja să îmbătrânească frumos, aflați pe creasta unui val unde ne trag, prin sacrificii, pe toți cei care ne încumetăm. Ceea ce fac ei aici, la FILIT, e un spectacol-fenomen, o călătorie nu în viitor (fiindcă viitorul nu se știe dacă va fi vreodată atât de frumos), ci mai degrabă într-un Univers alternativ. I-au făcut pe toți invitații să se simtă cu adevărat, pentru cinci zile, SCRIITORI. Scriitori de succes, cu mașini la dispoziție, cu săli magnifice și pline, cu hoteluri de lux și restaurante ca-n filme, cu paneluri și conferințe plătite (da, plătit să vorbești!... și nu puțin), cu extrem de multă vizibilitate. Cred că e unul dintre cele mai grandioase Festivaluri de Literatură din Europa și din lume, nu pot să zic decât *chapeau!* Și să mai adaug ceva, de data asta pentru cei care au sponsorizat festivalul: cred că aceasta este cea mai frumoasă alchimie posibilă, cea mai minunată metamorfoză a unor hârtii numite cecuri sau bancnote. Ați transformat niște bani (nu puțini, totuși... niște simpli bani!) în fru-

musețe, artă, mândrie, cultură, emoții! Da, cel mai important, emoții! Fiindcă nu doar pentru asta trăim, asta și suntem, emoții! Felicitări tuturor celor care au făcut ca acest spectacol să existe!

Este deja clar faptul că aveți o părere bună despre literatură, dar despre direcția în care se îndreaptă ea ce părere aveți?

Una confuză, în sensul că s-ar putea ca și eu să greșesc și drumul spre piața anglo-saxonă să nu fie cea mai bună opțiune. Totuși, îl voi urma, iar de aici rezultă că nu sunt prea fericit cu ce se întâmplă la noi. Deși niciodată nu voi scrie decât pentru România, firește. Iubesc țara asta, cu micile și marile ei nebunii, cu apetența pentru spectacol (cultural sau chiar politic).

Cum vedeți cititorii secolului XXI?

Îi văd bine, ei există, noi, autorii, n-ar trebui să ne mai victimizăm.

Autorii mediocri (există și așa ceva, din păcate) sucombă mereu, fiindcă, din fericire, cititorii nu sunt mediocri: ei sunt buni sau nu sunt deloc.

Cu ce vă ocupați restul timpului?

Când nu scriu un roman, scriu o povestire, iar între două reprize, scriu un scenariu. A, sunt jurist și mediator, dar fac asta numai ca să-mi aduc aminte că trebuie să mă întorc repede la scris. Am renunțat la o carieră de magistrat și nu îmi pare rău, fiindcă, în lumea asta, Dumnezeu mi-a spus un singur lucru: Liviu Surugiu, scrie!

(Interviu realizat de Alina Batcu,
www.adevarul.ro, 9 octombrie 2019)

Amelia GHEORGHITĂ

„Timp de cinci zile, cine va vrea va putea intra într-o lume cu adevărat frumoasă”

Amelia, ce a însemnat FILIT-ul în viața dumneavoastră – cum ți-a schimbat acest îndrăgit festival de literatură și traduceri viața? Și cum crezi că a schimbat viața dulcelui târg al Ieșilor?

Nu cred că exagerez când zic că FILIT este cel mai fain proiect cultural de amploare al orașului Iași, numai când te gândești că mari autori ai planetei s-au perindat prin târg datorită festivalului. Și nu sunt puțini la număr. Nu mai zic că tot prin FILIT s-a auzit de Iași de bine în marile ziare internaționale, pe pagini întregi. Și multe altele bune i s-au întâmplat urbei noastre datorită FILIT și partea frumoasă e că orașul e din ce în ce mai conștient de asta.

Să te întreb ca la resurse umane: unde vezi festivalul peste zece ani? Sau – și mai și – peste douăzeci de ani?

Mi-ar plăcea să cred că FILIT se va transforma într-o platformă culturală, care o să îmbine din ce în ce mai mult (deja o face) literatura cu alte arte. Și sunt sigură că va lăsa în urmă tot mai multe produse culturale, cum e colecția „Scriitori de poveste”. Iar peste 20 de ani participarea ca

scriitor invitat la FILIT va fi visul tuturor marilor nume ale literaturii și artelor, desigur.

Cu ce te-ai fi îndeletnicit dumneata dacă nu era FILIT-ul? Cum ți-ai fi câștigat pâinea noastră cea de toate zilele? Eh?

Dacă nu era FILIT, probabil m-aș fi perindat prin mai multe țări, încercând să scap de depresia post-Erasmus, cu joburi în sectorul „creativ”. Sau aș fi ajuns în București, aș fi lucrat în agenții de PR și seara aș fi dansat în Control (ceea ce nu ar fi fost chiar rău). Probabil că aș fi avut mult mai mulți bani, dar sigur mai puține satisfacții. Noroc că FILIT m-a scăpat de bovarisme și mi-am dat seama că poți face chestii tari în chiar târgul de la capătul UE, doar că oleacă mai greu.

Povestește-mi, te rog, trei întâmplări inedite (poate chiar deocheate, de ce nu?) din istoria din umbră a festivalului.

Cred că fiecare din echipă are câteva istorioare amuzante. Eu, de exemplu, am schimbat 272 de e-mail-uri cu un agent ca să vină un scriitor la FILIT, ajungându-se chiar la întrebări despre grosimea pixului cu care va da autografe. Mă așteptam ca scriitorul respectiv să fie super fițos, dar de fapt era o persoană super-relaxată, fără pretenții, care habar nu avea că are un agent atât de stresat. Am fost odată apostrofată de către un VIP local că un invitat FILIT, nume mare, i s-a plâns că are o cameră de hotel unde nu sunt perdele și că-l trezește soarele prea devreme. Am sunat panicată la hotel, cum se poate așa ceva, ăia

de la hotel și ei panicați. Ei bine, perdele și draperii existau, doar că scriitorul nu se prinsese că trebuie să le tragă, adică să desfacă un cordon și să le dea drumul. A primit un training despre cum se trag perdelele în România și pe urmă a fost foarte mulțumit. Nu pot uita momentul când o doamnă s-a prefăcut că leșină doar ca să slăbească paza de la Teatrul Național Iași și apoi a luat-o la sănătoasa, țipând că e musai să ia autograf de la „doamna Müller”, altfel sora ei moare. Până la urmă, mai calmă, a reușit să-și ia autograful, fiind printre singurele acceptate de scriitoare.

Cu ce așteptări pentru noua ediție? O să fie marfă de marfă sau cum? Ce-o să fie, ce-o să fie?

O să fie nebunie. Aș vrea să mă multiplic și să iau parte la toate evenimentele, că avem niște invitați parcă desprinși din romane, cu vieți și cărți atât de interesante, încât sunt sigură că ce vor zice acolo pe scenă va bate orice discurs TED cu pretenții. Îmi place, de asemenea, că iar vor rămâne proiecte cu folos în urma festivalului, că se va crea atmosfera aia magică și parcă utopică, marca FILIT, după care suspină invitați și public deopotrivă. Și că timp de 5 zile cine va vrea va putea intra într-o lume cu adevărat frumoasă, departe de probleme.

(Interviu realizat de Andrei Craciun, www.ziarulmetropolis.ro, 23 septembrie 2019)

Bianca BURADA

„Oricine citește este un scriitor ideal” (Drago Jančar, Cătălin Pavel și Doina Ruști)

Un alt eveniment la care am participat în cadrul Festivalului FILIT a avut loc la Casa FILIT, o întâlnire din seria „Scriitori în Centru”, care i-a avut ca invitați pe Drago Jančar, Cătălin Pavel și Doina Ruști. Discuția a fost moderată de către Bogdan Crețu și s-a axat pe teme precum comunismul, tabuurile din literatură, influența traducerilor, relația scriitor-public. Deși cei trei scriitori aparțin unor domenii și sfere literare diferite, dialogul a fost armonios, observându-se dorința lor de a împărtăși idei, reușite sau eșecuri, tabieturi etc.

Pentru Doina Ruști, comunismul a reprezentat o perioadă tulbură, dominată de oroare și frică. Aceasta ne-a vorbit despre o „atitudine agresivă” pe care nu o putea controla, revolta și spiritul de frondă împotriva acestui sistem abrutizat. Totuși, scriitoarea nu a îndrăznit să scrie, deoarece, când ești o ființă angoasată, captivă în propriile frustrări „se vede tot ceea ce este în interiorul tău”, iar „agresivitatea din ea îi putea ucide ficțiunea”. Există, însă, în romanul *Fantoma*

din moară, reminiscențe ale femeii determinate să lupte împotriva oricui și a orice pentru a se apăra, pentru a demonstra că e puternică și sigură pe sine, în ciuda opresiunii.

Discutându-se despre statutul scriitorilor din Europa de Est, Doina Ruști a accentuat importanța traducerilor și procesul acestora, atât inițial, cât și ulterior publicării. Cronicile apărute în diferite țări i-au schimbat perspectiva asupra propriilor cărți, romanul cel mai recent al său, *Homeric* (apărut la Editura Polirom) fiind creat ca rezultat al unei cronici „care i-a băgat gărgăuni în cap”.

„Fantasticul mă încarcă, trebuie să mă odihnesc într-un roman realist.”

Drago Jančar, unul dintre cei mai importanți scriitori sloveni, a fost prezent în cadrul acestei discuții (în limba română fiind tradus romanul *Azi-noapte am văzut-o*), axându-și cuvintele pe literatură și transpunerea sentimentelor, a suferinței și a frustrărilor, pentru a-i conferi autenticitate și stil: „Literatura nu trăiește într-un

SCRIITORI ÎN CENTRU

spațiu gol, ci sub anumite circumstanțe geografice, politice etc. ”

Umorul arheologului (și scriitorului, desigur) Cătălin Pavel nu a putut trece neobservat. În viața sa, traducerea „aduce prospețime” și „ia cubulețele dintr-un mozaic și le rearanjează”. Procesul de traducere este unul complex, dificil și riguros, cuvintele deținând „o putere asociativă care e greu de tradus în altă limbă”. Astfel, rolul

traducătorului nu este atât de simplu, pentru a „rearanja cubulețele”, ai nevoie de talent, perseverență și dibăcie.

„Când moare un om se pierde o bibliotecă”.

(www.filme-carti.ro, 4 octombrie 2019)

Foto: Corneliu Grigoriu

Cătălin Pavel, Drago Jančar, Doina Ruști și Bogdan Crețu

Eli BĂDICĂ

Scriitori în centru: Diana Bădica, Florin Irimia și Kim Leine

La FILIT, seria de evenimente „Scriitori în centru”, care are loc întotdeauna la Casa FILIT, este una dintre cele mai apreciate întâlniri cu scriitorii.

(...)

Un exemplu grăitor poate fi evenimentul care i-a adus pe scenă pe Diana Bădica (romanul de debut se numește *Părinți* și a apărut la Polirom în primăvara lui 2019), Florin Irimia (patru volume de literatură publicate până în prezent, cel mai recent fiind colecția de povestiri *Misterul mașinuțelor chinezești*, publicată la Polirom în 2017) și Kim Leine (i-a fost tradusă la noi – de Carmen Vioreanu, din limba daneză – saga *Profeții din Fiordul Veșniciei*, Polirom, 2015). Moderator a fost criticul literar Doris Mironescu.

(...)

Literatura sub forma unei confesiuni

Diana Bădica: „Literatura nu trebuie neapărat să fie o confesiune personală. Sigur că romanul meu a pornit de la detalii biografice, dar, la un moment dat, mi-am dat seama că ele erau insuficiente, așa că am început să adaug alte și alte straturi ficționale. (...) Dacă ar fi fost doar confesiunea mea, nu ar fi ajutat pe nimeni, nici măcar pe mine”.

Kim Leine: „Un lucru dureros în relația cu fa-

milia mea e că tind să repet greșelile părinților mei; mai rău, chiar să le transmit și copiilor mei. În primul meu roman, autobiografic, am încercat să scap de blestemul ăsta (...) scriind despre ce înseamnă să fii abuzat de cineva și să o duci mai departe, fără să vrei, într-o formă sau alta. După romanul acela, am trecut la ficțiune pură”.

Florin Irimia: „Eu am scris autoficțiune pentru că mi-am dorit să înțeleg abuzul psihologic al părinților mei din momentul în care au divorțat. Acesta a fost singurul meu scop, a pricepe”.

Libertate/ eliberare

Diana Bădica: „M-am eliberat atunci când am scris sfârșitul romanului. Mi-am dat seama că am scris ca să mă împac cu lumea de acolo; prin literatură, am reușit să văd lucrurile altfel, tocmai pentru că am putut povesti din mai multe perspective. Asta a fost libertatea mea, dacă vreți”.

Kim Leine: „Libertatea nu există fără captivitate. Lanțurile merg mână în mână cu libertatea”.

Florin Irimia: „Literatura e atât o închisoare, cât și o eliberare. Sau, cel puțin, senzația aceasta o am de fiecare dată când încep să scriu o carte. Mă arunc singur în această cușcă, până când termin cartea, chiar dacă, aparent, sunt liber, pot face orice îmi doresc să fac. De fapt, mintea mea

SCRIITORI ÎN CENTRU

e permanent acolo, în carte, mă gândesc cum să rezolv un lucru sau altul în proza respectivă“.

Literatura ca o călătorie mentală

Florin Irimia: „Literatura are darul ăsta de a te ajuta să călătorești mental – sigur, călătoriile sunt în imaginar și, de cele mai multe ori, în trecut. Adesea vorbim despre o călătorie de documentare. Iar orice îți imaginezi tu ca scriitor e subiectiv, e personal, nu poate fi altfel“.

Diana Bădica: „Mie mi-a plăcut foarte mult partea de cercetare pe care am făcut-o pentru ro-

manul meu. El este plasat în Slatina de dinainte și de după comunism. Partea de dinainte de comunism a trebuit să o documentez. Călătoria aceasta în trecut a fost preferata mea din lucrul la cartea aceasta“.

Kim Leine: „Hemingway spunea că trebuie să scrii despre ceea ce știi. Eu nu sunt de acord cu asta, cred că trebuie să scrii despre ceea ce nu știi. Numai așa poți începe să cunoști lumea. (...) Și, făcând lucrul acesta, ai ocazia de a călători“.

(www.suplimentuldecultura.ro,

7 octombrie 2019)

Florin Irimia, Kim Leine, Diana Bădica și Doris Mironescu

Eli BĂDICĂ

Scriitori în centru: Svetlana Cârstean, Irina-Roxana Georgescu și Mihai Vieru

În numărul precedent al „Suplimentului de cultură” scriam despre seria de evenimente *Scriitori în centru* și relevanța pe care o au aceste întrevederi cu publicul.

Nu mă dezmint nici acum și voi relata succint despre încă o astfel de întâlnire – poetică, de astă data –, ultima din cadrul ediției de anul acesta a FILIT.

După-amiaza de duminică, 6 octombrie, i-a surprins pe mulți – cititori, poeți, profesioniști ai cărții – în Casa FILIT, unde s-au adunat să-i asculte pe Svetlana Cârstean, Irina-Roxana Georgescu și Mihai Vieru. Discuția a fost moderată de Doris Mironescu.

Evenimentul a început cu o lectură inedită de poezie: fiecare dintre cei trei invitați a venit cu poeme noi, ceea ce firește că ne-a bucurat pe toți cei prezenți. Apoi, a urmat un ping-pong de întrebări și răspunsuri. S-a vorbit despre momentul debutului, originea atmosferei interioare a poemelor, ce face un poem să fie bun și altul să fie slab, importanța de a avea cititori apropiați, care să te ghideze, comunitate, construcția volumelor de poezie, selecția poemelor ș.a.m.d. Dialogul

consistent s-a încheiat cu câteva curiozități venite din public și cu încă o lectură.

Decupez câteva pasaje dintre cele rostite pe scena Casei FILIT, le grupez în funcție de emițător și vă las în compania lor.

Svetlana Cârstean: „Pentru mine, e important să nu mă plictisesc de mine însămi“.

„Cred că am avut, cel puțin parțial, un debut ratat – în sensul că între debutul din volumul colectiv *Tablou de familie* (din 1995) și debutul individual în volum cu *Floarea de menghină* (în 2008) au trecut foarte mulți ani. (...) Mă uimește cât de mult se grăbesc astăzi oamenii să publice. Nu e bine nici să aștepți foarte mult, cum am făcut eu, dar nici să te grăbești foarte tare“.

„Atmosfera interioară a poemelor e o chestiune pe care e greu să pui degetul. Vine din niște resurse de care devii conștient în timp și pe care le activezi“.

„*Floarea de menghină* n-a venit nicidecum din dorința de a scrie despre comunism, departe de mine gândul ăsta. (...) Aveam de reglat niște con-

turi cu mine“.

„În tot ceea ce scriu, pentru mine e important să nu mă plictisesc de mine însămi“.

„O poezie e bună sau proastă în funcție de cine te ascultă, ce gusturi are, câtă poezie a citit și tot așa. Nu e o rețetă“.

Irina-Roxana Georgescu: „Nu mă pot obișnui cu ideea că sunt poetă“.

„În cazul debutului în volum, nu cred că m-am bucurat cum ar fi trebuit de el. Și asta pentru că nu mă pot obișnui cu ideea că sunt poetă. (...) Nu am trăit momentul acela la intensitatea cuvenită“.

„Cred în existența mai multor vârste poetice, iar eu am tatonat multe până astăzi. Dacă mă uit la ce scriam acum zece ani, nu cred că mă mai recunosc în poemele respective“.

„E dificil să emiți o judecată de valoare asupra unui poem. Însă pot să dau un exemplu concret, din experiența mea de predat. Elevii mei mai vin la mine câteodată și mă roagă să le citesc poeziile. Dacă sunt clasa a IX-a, le duc mai întâi câteva teancuri de cărți de poezie și le spun să le citească; după aceea, dacă încă mai vor să vorbim, o facem, aplicat, pe poemele lor, peste câteva luni, o jumătate de an. Dacă sunt mai mari și am avut vreme să lucrez cu ei, accept să le citesc și să lucrăm pe ele. Din experiența aceasta, pot spune că

există o mare apetență pentru adjective, tot din școală li se trage“.

Mihai Vieru: „Sunt cel mai anticompetitiv personaj“.

„La mine, debutul a fost pe repede înainte. (...) Primul meu volum, de fapt, a ars pe o sobă într-un bar. Dar e foarte bine că s-a întâmplat asta, era slab. (...) Și era cât pe ce să apară volumul al doilea de poezie înaintea primului. Ar fi fost o situație inedită în spațiul nostru“.

„Sunt cel mai anticompetitiv personaj“.

„Nu tot ceea ce scrii trebuie să publice“.

„Omul, când citește, se transpune pe el însuși. Aici e adevărata frumusețe“.

„Ce face un poem să fie bun și altul să fie slab? Întrebarea e presărată de capcane. Cred că autenticul, dacă e bine cantonat în poem, e de dorit; apoi, contează celălalt ca cititor și cum ascuți o poezie – o tăcere lungă poate fi un poem reușit, de exemplu. Restul e gramatică“.

(www.suplimentuldecultura.ro,
14 octombrie 2019)

Jovi ENE

„Scrisul este un moment de bucurie” Lionel Duroy, Dan Miron și Faruk Šehić

Vineri, 4 octombrie 2019, în ambianța acum încălzită a Casei FILIT (pe când afară vremea își făcea deja de cap), de la ora 16.00, trei scriitori provenind din medii aparent diferite, dar care s-au dovedit foarte apropiați, s-au aflat „în centru”: Lionel Duroy, Dan Miron, Faruk Šehić.

Moderatorul Călin Ciobotari a plecat de la numele evenimentului din cort – Scriitori în centru – și a încercat să-i provoace cumva pe autori, întrebându-i dacă scriitorii ar trebui să fie în centrul societății sau poate în marginea ei se simt ei cel mai bine (o seară mai târziu, m-am gândit la această întrebare, după ce Mihail Șişkin a demonstrat cum trebuie să fie cu adevărat un scriitor implicat). Primul care a răspuns a fost Lionel Duroy, care a spus că scriitorii sunt obișnuiți să scrie într-o singurătate absolută, dar poziția acestora în societate este ambivalentă: „câteodată scriem pentru intimitate, alteori scriem pentru a ne deschide”.

„Singurătatea scriitorului e aleasă cumva de liberat. Aș prefera ca în centru să fie lectura, arta, cultura”. (Dan Miron)

„Cred că scriitorul trebuie să fie în centrul tuturor cititorilor săi”. (Faruk Šehić)

(...)

Desigur, Lionel Duroy este cel mai cunoscut

dintre cei trei, așa că toată lumea a fost extrem de interesată despre felul în care s-a născut, a crescut și a fost receptat romanul său *Eugenia*, care a fost publicat și la noi de curând la Editura Humanitas Fiction. Multe dintre lucrurile pe care le-a spus pe scenă le veți descoperi și în interviul pe care îl vom publica, în exclusivitate pe Filme-cărți.ro, în săptămânile următoare, dar trebuie să reținem că nașterea *Eugeniei* a avut mai multe etape: primele informații despre pogromul de la Iași le-a aflat la 25-26 de ani, când a citit volumul *Kaputt*, de Curzio Malaparte. Apoi, mulți ani mai târziu, a citit *Jurnalul* lui Mihail Sebastian, pe care l-a descoperit într-o librărie franceză, iar acest jurnal a fost o revelație pentru el, descoperind multe afinități cu acest om (în privința scrisului, a sensibilității, a fragilității ambilor).

„Eugenia e o declarație de dragoste pentru România”

Cel mai frumos omagiu i-a fost adus de un critic francez care a spus că Lionel Duroy a scris cartea care i-ar fi plăcut lui Mihail Sebastian să o scrie dacă n-ar fi murit în 1945. Ce a fost pogromul de la Iași, în opinia lui? „O lungă condiționare mentală a unei părți a populației Iașului pentru

SCRIITORI ÎN CENTRU

a se întoarce împotriva evreilor”. De ce a scris cartea? Pentru că se temea că se va întâmpla din nou, în Europa, un astfel de pogrom, odată cu sosirea refugiaților.

„Pentru mine, scrisul nu e un câmp de luptă, mai degrabă o luptă cu mine însumi. Sunt intangibil atunci când scriu, este un moment de bucurie”. Faruk Šehić

„Pentru mine, revoluția a fost fractura supremă. Fără ea, nu aș fi scris. Așa că tot istorie scriu, despre lumea de după revoluție, dar una ficționalizată”. Dan Miron

„Trauma mea nu are are nicio importanță. Este importantă doar dacă trauma e, în același

timp, comună cu a zece mii sau o sută de mii de persoane”. Faruk Šehić

Întrebați din public care ar fi definiția scrisului, cei trei scriitori s-au pronunțat: „Pentru mine, scrisul mi-a permis să salvez ceea ce se poate salva din viață” (Lionel Duroy); „Scrisul este pasiune” (Dan Miron); „Scrisul este o mixtură din toate, atât fericire maximă, cât și depresie. Cu alte cuvinte, scrisul este viață” (Faruk Šehić).

Iată, așadar, cum a decurs o întâlnire din care am aflat multe lucruri noi și inedite din interiorul sufletului scriitorului.

(www.filme-carti.ro, 6 octombrie 2019)

Lionel Duroy, Simona Modreanu, Dan Miron, Faruk Šehić, Dana Bădulescu și Călin Ciobotari

Iris KNIELING

Doi dintre cei mai importanți scriitori contemporani: Kim Leine și Faruk Šehić s-au întâlnit cu elevii ieșeni

Prin Festivalul Internațional de Literatură și Traducere Iași (FILIT), două dintre cele mai puternice voci ale literaturii contemporane au fost reunite în cadrul unei întâlniri a Clubului Logos, în ziua de miercuri, 2 octombrie 2019.

Kim Leine este un scriitor norvegian, care a debutat în anul 2007. Singura sa carte tradusă în limba română este *Profeții din Fiordul Veșniciei*. Faruk Šehić este un poet, prozator și jurnalist bosniac.

Debutază în proză cu o colecție de povestiri intitulată *Under Pressure*. În limba română este tradus romanul *Cartea râului Una*, care a fost premiat în 2013 cu Premiul Uniunii Europene pentru Literatură. Dacă romanul lui Kim Leine se găsește pe piața românească din anul 2015, Faruk Šehić este un autor destul de nou pentru publicul român.

Romanul său *Cartea râului Una* a fost publicat în anul 2011 și a apărut tradus în limba română abia în octombrie 2019 la editura Cartier. În traducere în limba engleză se găsesc online volumul său de proză scurtă, *Under Pressure* cu care a de-

butat ca prozator în anul 2007, precum și o serie de poeme. Stilul său de început anunță o voce puternică prin care redă violența și ura ce definesc războiul. Evenimentul literar care i-a adus pe cei doi autori a avut loc în prima zi a FILIT.

Faruk Šehić și Kim Leine s-au întâlnit cu membrii Clubului Logos, din care fac parte elevii de la mai multe licee ieșene. Moderatoarea evenimentului a fost Serinella Zara, profesoară de Limbă și Literatură română la Colegiul Național „Mihai Eminescu” din Iași.

În prima parte a întâlnirii, dezinvoltura elevilor a condus la o serie de întrebări extrem de interesante care, într-un context în care cei doi prozatori s-ar fi întâlnit în fața unui public adult, nu ar fi produs un schimb de informații atât de liber. Kim Leine a fost deschis în privința tuturor întrebărilor din public și le-a răspuns direct, stilul întâlnirii nefiind unul al dialogului literar, ci mai degrabă al unei discuții intime în care s-a vorbit despre iertare, traumă și uitare.

Interacțiunea cu Faruk Šehić a fost cu totul diferită. Scriitorul bosniac a evitat să discute ceea

Faruk Šehić

ce au însemnat războiul sau conflictele din Bosnia-Herțegovina pentru el. În schimb, a vorbit cu plăcere despre literatură și ceea ce îl inspiră. „Mi-am petrecut copilăria și adolescența într-o regiune din fosta Iugoslavie, care nu mai există acum.

Așa că amintirile mele despre acea perioadă, în regiunea respectivă, îmi par un basm. Și atunci când ai trăit ca mine experiența unui război și te uiți în urmă la anii copilăriei, ți se pare o perioadă mult mai luminoasă, o perioadă mult mai frumos

colorată față de ceea ce a urmat mai târziu”, a spus acesta, vorbind despre viața sa personală și amintirile din adolescență.

(www.ziaruldeiasi.ro,

3 octombrie 2019)

Kim Leine

Bianca BURADA

Simona Popescu și Bogdan Suceavă. Scriitori printre liceeni

În ciuda ploii care s-a năpustit asupra Iașului în cea de a treia zi a festivalului, participanții nu au acceptat pierderea oportunității de a-și întâlni autorii contemporani mult îndrăgiți, așa că au luptat contra vremii și au continuat să se bucure de evenimentele din cadrul FILIT-ului. La Colegiul Național „Mihai Eminescu” Iași, Simona Popescu și Bogdan Suceavă, „scriitorii printre liceeni”, au întâlnit o mulțime de elevi care s-au arătat dornici de a vedea și observa oamenii din spatele cărților, nu doar creația acestora. Bucuria de a întâlni autori contemporani s-a remarcat în rândul liceenilor, iar discuția a decurs frumos, firesc, având în vedere că ambii scriitori sunt și profesori universitari, legătura cu cei din sală închegându-se prin sensibilitatea și fantezia cu care abordau subiectele dezbătute.

Simona Popescu a fost jovială, s-a apropiat cât mai mult de sufletul tinerilor și a împărtășit cu cei din sală amintiri din adolescență, cărți și muzicieni preferați, gânduri despre *Exuvii*, unul dintre romanele sale de căpătâi. Pentru Simona Popescu, raportul realitate-virtualitate și timpul nu dețin limite bine definite, ea nu se lasă contrânsă de aceste bariere temporale și spațiale,

susținând că „nu există realitate și virtualitate pentru mine, eu lucrez cu realitatea din trecut, prezent și viitor”.

În privința romanului său *Exuvii*, scriitoarea a menționat că l-a scris din necesitatea normalității, a recuperării unui trecut ireversibil, la care doar prin intermediul „căzutului pe gânduri” a putut ajunge. Simona Popescu a susținut că *Exuvii* reprezintă o carte despre entitate, nu despre identitate, mărturisind că „dacă ești îndrăgostit, fericit sau nefericit, ești entitate, adică un om liber”.

În cartea *Lucrări în verde sau Pledoria mea*, Simona Popescu a adăugat un soundtrack, discutând despre importanța muzicii în literatură, dar și a literaturii din muzică, menționând persoane din această sferă, precum Leopold, Mozart, Chopin, Maria Callas, Radiohead, The Doors, The Cure, Oasis. În plus, printre scriitorii pe care Simona Popescu i-a recomandat publicului tânăr se află Max Blecher, J.D. Salinger, Marcel Proust (în special „Timpul regăsit”), Ion Budai-Deleanu care „scoate poezia de sub normă”, dar și pe Eminescu, deoarece „își taie creanga de sub el, se autoironizează”.

SCRIITORI ȘI LICEENI

Bogdan Suceavă s-a remarcat printre cititorii tineri cu romanul său recent apărut *Avalon: secretele emigranților fericiți*, ilustrând importanța evoluției interioare a unor oameni, talentul și vocea literară, dar și valorificarea potențialului, acesta mărturisind că „e important să ai răbdare cu tine însuși”. Astfel, scriitorul ne-a sfătuit să ne urmăm inima, să ne ascultăm instinctul și să ne atingem idealurile prin pragmatism, să ținem seama de progresul continuu al civilizației, conturându-ne o viziune progresivă pentru a ne adapta cu ușurință la schimbare.

Bogdan Suceavă a mai discutat despre cen-

zura comunistă, viziunea asupra satului românesc care se află în continuă schimbare, a relatat întâmplări la care a participat și Simona Popescu, reliefând relația de prietenie dintre cei doi. Ca recomandări literare pentru tinerii cititori, acesta a menționat *Magicianul*, de John Fowles și *Numele trandafirului*, de Umberto Eco.

Astfel, întâlnirile cu liceenii din cadrul FILIT-ului reprezintă o dovadă a interesului tinerilor pentru cultură, literatură, a bucuriei cunoașterii autorilor contemporani care consolidează relația cu publicul cititor.

(www.filme-carti.ro, 5 octombrie 2019)

Simona Popescu și Bogdan Suceavă
Colegiul Național „Mihai Eminescu” Iași

Jovi ENE

Radu Vancu: „Premiile liceenilor se dau pentru literatura însăși”

Ca în fiecare an, cel mai important și mai frumos festival de carte din România se încheie cu acordarea Premiului liceenilor din Iași pentru cea mai îndrăgită carte a anului 2018. Este un premiu foarte îndrăgit, pentru că liceenii din preajma FILIT sunt extraordinari și oricine a participat la întâlnirile din colegii sau liceele din județul Iași sau la cele ale cluburilor Logos sau Alecart știu sigur acest lucru.

În acest an, romanele nominalizate au fost:

- Gabriela Adameșteanu – *Fontana di Trevi*, Editura Polirom
- Florina Ilis – *Cartea numerelor*, Editura Polirom
- Andreea Răuceanu – *O formă de viață necunoscută*, Editura Humanitas
- Bogdan Suceavă – *Avalon. Secretele emigranților fericiți*, Editura Polirom
- Radu Vancu – *Transparența*, Editura Humanitas

În urma votului a 19 meritoși elevi de liceu, Premiul liceenilor din Iași pentru cea mai îndrăgită carte a anului 2018 a fost acordat romanului *Transparența*, de Radu Vancu. La finalul serii, după un discurs emoționant și sincer al autorului, i-am putut pune acestuia câteva întrebări despre premiul primit de romanul său.

Cartea ta, *Transparența*, a câștigat la FILIT, anul acesta Premiul liceenilor pentru cea mai bună carte a anului 2018. Cum ai primit această veste prin care valoarea cărții tale este recunoscută printr-un premiu al publicului tânăr?

Pentru mine, întâlnirile cu liceeni sunt întotdeauna și cele mai dificile, și cele mai entuziasmante. Pentru că liceeanul sau cititorul foarte tânăr se raportează la literatură cu o încredere aproape mistică, cere literaturii totul, cere literaturii să-l salveze, cere să-i vorbească despre cele esențiale ale umanității și cu liceenii nu poți trișa. Tot timpul când te întâlnești cu ei, îți spun întrebările esențiale: ce rost are literatura, de ce scrii, cum poate literatura să-ți arate drumul, calea, adevărul și viața. (...)

Vreau să-i asigur pe liceeni că înseamnă foarte mult pentru mine premiul lor, înseamnă că literatura mea poate vorbi în mod convingător unor oameni care pun întrebările esențiale și cer de la literatură, maximalist, totul.

Te-ai întâlnit cumva cu tinerii, cu cei care au citit cartea și apoi au votat-o pentru un premiu atât de important?

Nu, nu m-am întâlnit. O cunoșteam de di-

nainte pe Ioana Tătărușanu, de la întâlnirile Alecart la care am participat în ultimii ani, și o știam ca fiind un cronicar literar bun. Am descoperit-o recent pe site-ul lui Gelu Diaconu, O mie de semne, cu poezie și proză, amândouă foarte promițătoare, e singura pe care o cunoșteam dinainte, însă nu m-am întâlnit cu ceilalți membri ai juriului, nici nu știu cine au fost. Și, într-un fel, e și mai bine așa pentru că e și mai transparent.

A fost, pur și simplu, un premiu dat de cititori pe care nu-i cunosc, dar care cer totul de la literatură, unui scriitor care, cândva, a cerut totul de la literatură și sper că încă o face.

Care este părerea ta în privința acestor cluburi extraordinare de lectură a liceenilor din Iași, Logos și Alecart?

Am mai vorbit destul de frecvent despre ele, pentru că mi se pare extraordinar să existe atâția oameni tineri capabili să se adune pentru a căuta împreună frumusețea. Știm propoziția prințului Mișkin cu frumusețea care va salva lumea, e atât de folosită încât a devenit un clișeu insuportabil. Dar văzându-i pe ei, simți că propoziția aceasta are încă forța aia pe care a avut-o prima dată în mintea lui Dostoievski sau în mintea prințului Mișkin: frumusețea are o intensitate care te poate transporta deasupra lumii.

Alecart-ul, Logos-ul, orice adunare de tineri care sunt pasionați de literatură e o adunare care se înalță deasupra lumii, e, cum se spune în Evanghelie, „când doi vor vorbi despre mine, eu voi fi alături de ei”. Așa e și cu acești tineri, când ei se

întâlnesc și vorbesc de literatură, toți zeii literaturii sunt cu ei.

Cum vezi calea romanului *Transparența*? A primit un premiu la FILIT, a mai primit și altele.

Eu sunt un om foarte neglijent cu soarta cărților mele; ele, dacă au avut un destin, l-au avut în măsura în care au fost norocoase, nu am făcut absolut nimic pentru ele. Iar *Transparența* e una dintre cărțile mele norocoase, a primit premii, iar la Iași e al doilea premiu, în luna mai primind Premiul Național de Proză al Ziarului de Iași, un premiu important, dat dincolo de coteriile și strategiile lumii literare, pe care le cunoaștem cu toții. E o carte norocoasă, o carte iubită, care a avut succes și de public, și la critică, și, iată, și la liceeni. E o carte față de care mă simt dator, mi-a adus multă bucurie.

Eu nu sunt sigur că sunt un prozator, sunt un poet care n-a mai reușit să scrie poezie la un moment dat și care a zis să încerce să scrie proză. Dacă tot am încercat, am zis să fac un roman maximalist, precum poezia, pentru că poezia este, pentru mine, unul dintre genurile maximaliste: ori cerem totul de la literatură, ori nu cerem nimic, nu merge cu jumătăți de măsuri. Și am încercat și în proză la fel, să scriu un roman maximalist, care să ceară de la literatură totul.

Dacă *Transparența* a avut destinul ăsta norocos și a câștigat încrederea unor oameni, unii din ei foarte tineri, îmi zic că poate merită să încerc și în continuare cu proza și probabil voi mai scrie un roman.

SCRIITORI ȘI LICEENI

L-ai început?

E mult spus „l-am început”. E altfel decât la *Transparența*, pentru că atunci când am început acest roman nu am știut nimic despre ce o să fie, n-aveam nicio reprezentare, pur și simplu era disperarea unui om care nu mai putea scrie poezie. Și atunci am început să lucrez în word la un roman. Pe măsură ce am scris și am trecut de pagina 100, 150, am început să înțeleg ce am de făcut. Iar la jumătatea acestuia, am știut până și cum se va termina.

Acum, cu acest roman, din care am scris vreo trei pagini (deci eu vorbesc despre un copac când nu este nici măcar în stadiul de ghindă), am o

idee destul de clară în cap despre el: știu cine va fi personajul, ce fel de voce va avea, cum trebuie să fie cartea și, în ansamblu, care va fi arhitectura ei. Nu vreau să vorbesc despre asta acum, nu știu dacă pe parcurs se va schimba, e foarte probabil să apară lucruri care să mă devieze, dar e o meserie foarte frumoasă și asta, de prozator, e cu totul altfel decât cea de poet. La cea de poet, lucrez mereu pe vârfuri de tensiune, la cea de proză trebuie să știi să le alternezi, e cu totul altă meserie. Dar, în orice caz, voi continua să scriu, probabil, în continuare, roman.

Mulțumesc și felicitări, Radu Vancu!

(www.filme-carti.ro, 7 octombrie 2019)

Foto: Corneliu Grigoriu

Radu Vancu, laureatul liceenilor

Carmen MUȘAT

Toamnă literară la Iași

Ca și la edițiile precedente, și anul acesta Emil Brumaru a putut fi regăsit în toate punctele fierbinți ale Festivalului Internațional de Literatură și Traducere de la Iași. A fost prezent în Galeria „Pallady” de pe strada Lăpușneanu, în rezervația de îngeri pictați de Zamfira Zamfirescu, însoțitori naivi și colorați ai sonetelor scrise în ultimii ani. A însoțit tăcut și intens evenimentele din Casa FILIT din Piața Unirii, atât în timpul maratonului de poezie, pus de organizatori sub semnul lui, cât și în conversațiile de pe scena primitoare din cort și din jurul ei. Expoziția „Scriitori către Julien Ospitalierul”, curatoriată de Dragoș Pătrașcu a adus împreună artiști din generații diferite, ale căror lucrări intră în consonanță cu versurile și personajele lui Emil Brumaru. Sorin Ilfoveanu, Ramona Biciușcă, Suzana Dan, Joela Vișniec, Andra Bădulescu, Laura Baiu, Oana Voicu, Adriana Lucaciu, Ana Maria Negară, Felix Aftene, Dragoș Pătrașcu au transpus în imagini universul liric al poetului dispărut în ianuarie anul acesta, oferind privitorilor un contrapunct vizual în același timp ludic și plin de nostalgie.

Timp de cinci zile, FILIT a făcut ca Iașul să respire în ritmul când alert, când mai lent al lecturi-

lor, discuțiilor și întâlnirilor cu scriitori, traducători, editori, manageri culturali, critici, jurnaliști, voluntari și, înainte de toate, cititori. Iașul devine, în zilele FILIT-ului, un loc de întâlnire pentru cititorii de toate vârstele, pe care Festivalul îi adună în spații consacrate – cum sunt Teatrul Național, gazda Serilor FILIT, pe scena căruia au loc întâlniri de mare intensitate cu scriitori din toate colțurile lumii, Universitatea „Al. I. Cuza” și Biblioteca Centrală Universitară, Palatul Culturii, Institutul Francez, Centrul de Limbi Moderne și Integrare Culturală „Grigore T. Popa” –, dar și în spații pe care Festivalul le consacără cu fiecare ediție: Casa FILIT, colegiile și liceele din Iași (din ce în ce mai numeroase), galeriile, muzeele, librăriile și cafenelele, unde poți întâlni la tot pasul autori români și străini, poți afla ce noutăți pregătesc editurile, ce mai citesc traducătorii și criticii literari și, în general, cam ce mai e nou în cultură.

FILIT e important nu doar pentru că aduce în fața publicului românesc scriitori de pe toate meridianele, ci și pentru că – în absența unor politici culturale coerente și previzibile ale statului român – reușește să construiască o rețea (informală) a traducătorilor și a managerilor culturali,

vitală pentru circulația și vizibilitatea literaturii române în lume. Ne bucurăm cu toții când un autor român e tradus, cu succes, într-o altă limbă, când e premiat, citit și invitat la festivaluri internaționale. Dar pentru ca literatura română să fie o poveste de succes e nevoie de promovare internă și internațională și este nevoie, mai ales, de traducători care să asigure transpunerea în cât mai multe limbi străine a operelor literare scrise în limba română. Pentru ca o traducere să sune bine într-o limbă străină e nevoie de vorbitori nativi, buni cunoscători ai limbii și ai culturii române. Le revine ICR-ului și într-o oarecare măsură și Ministerului Culturii misiunea de a le asigura celor interesați de literatura și cultura română condiții pentru a intra în contact cu scriitori români, dar și cu alți traducători. Și nu, nu este suficient ca aceștia să fie aduși în țară și, eventual, găzduiți la Mogoșoaia, ca să facă niște cursuri intensive de limbă și literatură română – foarte utile, de altfel. Cunoștințele lor despre limba și literatura acestei țări s-ar îmbogăți simțitor dacă, pe lângă cursuri, li s-ar oferi și posibilitatea de a intra în contact cu scriitori români, cu jurnaliști din spațiul cultural, editori și traducători deja formați. E foarte important să înțelegem că traducătorul – indiferent că vorbim despre cei care traduc din limba română într-o limbă străină sau despre cei care traduc în limba română cărți ale unor autori străini – nu este un simplu instrument, a cărui prezență devine superfluă odată ce cartea a fost publicată, ci o

instituție în sine, co-autor al succesului (sau dimpotrivă, al insuccesului) unei opere literare.

Bogdan Ghiu propunea, în cadrul unei dezbatere foarte animate, la care au participat mai mulți traducători și jurnaliști culturali, să introducem în limbajul curent sintagma „operă de traducător“, tocmai pentru a marca în acest fel contribuția uriașă a traducătorului la circuitul cărții în spațiul cultural autohton și internațional. Ar fi multe de spus în legătură cu statutul traducătorului, într-o cultură „mică“, precum cea română, sau „mare“, precum cea engleză, franceză, spaniolă sau germană – și sper să avem cât mai curând o dezbatere pe această temă. După cum ar fi multe de spus și despre discontinuitatea politicilor culturale, despre inexistența unei arhive a traducerilor autorilor români în limbi străine, despre lipsa agenților literari (care nu pot fi înlocuiți de traducători), despre imprevizibilitatea dăunătoare a comportamentului public al instituțiilor care ar trebui să asigure subvenții pentru traduceri ș.a.m.d.

Despre toate acestea s-a vorbit mult la FILIT în cadrul celor trei întâlniri profesionale ale editorilor, managerilor culturali și traducătorilor, dar și în afara lor, în întâlniri informale, unde s-au identificat probleme de sistem, s-au căutat soluții, s-au coagulat programe și s-au stabilit strategii de comunicare.

(www.observatorcultural.ro,
9 octombrie 2019)

Andrei CRĂCIUN

Magia FILIT

La începutul fiecărui octombrie la Iași se întâmplă un mic act de magie. Magia: România, așa cum o cunoaștem, este suspendată și în locul ei se pogoară un mare festival de literatură și traduceri, cum nu sunt multe pe bătrânul nostru continent (și pesemne niciunul dincoace de fosta noastră cortină de fier). FILIT (Festivalul Internațional de Literatură și Traducere Iași) tocmai și-a încheiat cea de a șaptea ediție.

FILIT a strâns – deja, când? – cei șapte ani de acasă.

Este un festival consacrat, care oferă o carte de vizită importantă orașului Iași (și nu numai, fiindcă evenimente literare se desfășoară și în alte puncte din județ, menționez în acest sens Hârlăul).

FILIT-ul este special, fiindcă și Iașul este special. O adevărată capitală culturală a României, vechea capitală a Moldovei oferă un public educat, un bazin de potențiali cititori care au școală (bună) la bază.

Nu e, deci, o întâmplare că la Iași se întâmplă să se strângă mari autori contemporani și excepționali traducători (excentricii traducători din limba română...).

Nu e o întâmplare că, în acest an, Richard Ford n-a vizitat, să spunem, Slatina, Alexandria, Buzăul sau, de ce nu, Ploieștiul (să se pună pe treabă și aceste orașe și poate vine Richard Ford și acolo, de ce să nu vină?).

Există lucruri care nu se schimbă la FILIT (așa se naște o tradiție): dăruirea voluntarilor și a organizatorilor, serile de gală de la Teatrul Național (dacă anul trecut a strălucit Franzen, acum Ford sau Șișkin au fost savuroși), gazdele acelor seri (Cătălin Sava, Marius Chivu, Robert Șerban...), casa-cort a festivalului care și-a găsit locul în Piața Unirii, întâlnirile cu liceenii, mereu dătătoare de speranță.

Mica bulă a oamenilor care trăiesc în trena scrisului în România este răvășită când magia trece (doar pentru a se întoarce peste încă un an). Starea lor de spirit încape în acest mic paradox: „când ai plecat de la Iași, dar te-ai întoarce la Iași”.

FILIT-ul este un festival care crește, fără să își piardă (deocamdată) suflul, sufletul, identitatea, ceea ce îl face special. Până la urmă, o demonstrație că pe tărâmul literaturii totul este posibil și viața uneori chiar devine, dacă nu mai bună, măcar îndurabilă.

ET IN FILIT EGO

Un oraș care alege să trăiască în povești și povestiri și poezii și romane-fluviu suspendă curgea firească a timpului. Prin FILIT, Iașul intră într-o supra-realitate care ne arată o cale, mai exact calea justă: cultura vie e cea care poate să le dea comunităților un sens, să le împlinească – dacă nu găsiți că e exagerat (deși, strict literar, exagerările sunt utile) – destinul.

Mica bulă a oamenilor care trăiesc în trena scrisului în România este răvășită când magia trece (doar pentru a se întoarce peste încă un an). Starea lor de spirit încapă în acest mic paradox: „când ai plecat de la Iași, dar te-ai întoarce la Iași”.

(www.ziarulmetropolis.ro,
8 octombrie 2019)

Instantanee FILIT

Nicolae CRETU

FILIT, după final

La câte Festivaluri și alte evenimente de viață culturală ieșeană s-au aglomerat la început de octombrie, e firesc să scriu acum, „la cald”, despre cel proaspăt încheiat, FILIT, unele din celelalte continuând, altele, academice, având încă, în față, „prelungiri”, de urmărit pentru a scrie și despre înlănțuirile lor, de asemenea, „la final”.

Oricum, față de conclavurile de universitari și cercetători, de o audiență firesc mai restrânsă, FILIT mai întâi, FITPTI imediat după, ele imprimă sărbătoreșcului miez de toamnă, la Iași, culoarea și ecoul de calendar festivalier laic, cu o deschidere (forme și „formule”, vârste și niveluri ale publicului) largă, la scala Cetății, a cărui „ștafetă” va fi condusă la apogeul popularității de zilele pelerinajului religios și, celălalt „versant”, complementar, din Copou: „Zilele Academice Ieșene”, ale Filialei Academiei Române, alături de „Zilele Universității”: un „sinopsis”, aici, supra, departe de a fi exhaustiv.

Cum tot lacunare (fatalmente, dat fiind că nu dispui de vreo „magică” ubicuitate) vor fi și însemnările mele despre încărcatul octombrie, acum și în viitoare vineri ale rubricii. Miercuri, 2 octombrie, m-ar fi tentat întâlnirea cu slovenul Drago Jančar și Robert Șerban (Alecart), unde nu

am putut ajunge (rămasă așadar *à l'écart*), ca și la *vernisajele* expozițiilor de artă plastică – omagiu postum lui Emil Brumaru, memorabil „gest” FILIT (Dragoș Pătrașcu – curator, Zamfira Zamfirescu), pe care, însă, le-am văzut. Dezbateră despre Paul Goma (Flori Bălănescu, Viorel Ilișoi, moderator Bogdan Crețu) ar fi meritat o mai bună gospodărire a timpului alocat ei, astfel încât controversata evaluare sub raport literar (nu moral și politic, cum s-a procedat) să domine, confruntând puncte de vedere distincte, cu argumentele lor. Seara primei zile a fost a Deschiderii oficiale, în sala Voievozilor, somptuoasă, de la Palatul Culturii, unde au vorbit scriitorii Lucian Dan Teodorovici, directorul FILIT și Florin Lăzărescu, Maricel Popa (CJ – sponsor), Geneveva Farcaș (ISJ), Lăcrămioara Stratulat (Complex Muzeal – gazdă), urmași de cvartetul *Ad libitum*, în frunte cu violonistul Remus Azoitei. Atât am prins din prima zi de festival. Încă și mai puțin joi, 3 octombrie, urmare a „conurenței” (în ce mă privește) cu Conferința Internațională de Studii Românești (CISR) de la UAIC: doar întâlnirea studenților de la Informatică ai colegei Paula Onofrei cu scriitorul olandez Willem Bos, dovădind un atașament deosebit al amfitrioanei dia-

logului pentru invitatul perfect vorbitor de limba română, bun cunoscător al României și al culturii noastre. Seara, recunosc, am „trădat-o” pe spaniola Maria Dueñas (host: Robert Șerban, la TNI), pentru *Moș Nichifor* (al lui Marcel Iureș) și Malca (Ruxandra Maniu), de la FITPTI.

Din fericire, „rivalitatea”/ „concrența” FILIT vs. CISR a virat către o binevenită joncțiune vineri, 4 octombrie: dezbateră – dialog cu americanul Sean Cotter (prezentat de colega anglistă Dana Bărbulescu (UAIC – Litere) despre tălmăcirea *Crailor de Curtea-Veche* ai lui Mateiu I. Caragiale în engleză, o excelentă ilustrare, vie, substanțială, incitantă, a ceea ce înseamnă și implică *arta* traducerii, foarte la obiect, cu harul vocației autoexigente, deschis confesiv și fără pic de pedanterie „tehnică” sau teoretică. Cu o relativă „prelungire” și în confesiunile Joanei Kornas-Warwas și ale lui Fernando Klabin (moderator D. Mironescu), traducători din Max Blecher. Apoi, la TNI, seară de vârf: Richard Ford (SUA) în dialog cu Marius Chivu, traducător al magistralelor *short stories* din *Rock Springs*. Cum tot de vârf avea să fie și seara de la TNI a rusului Mihail Șișkin, în dialog (via trad. în/ din rusă) cu Cătălin Sava. Ca și la edițiile anterioare, Serile de la Național au scos în evidență personalități și opere de o complexitate și un prestigiu recunoscut la un nivel mondial, abordați în dominantele a ceea ce îi distinge, pe fiecare în parte.

N-am asistat la dialogul lui Mihai Vișniec cu

Mathias Énard (TNI, 6 octombrie) și în loc de festivitatea acordării *Premiului liceenilor*, am ales să particip la două dezbateri cu elevii. Prima, Alecart, cu Richard Ford și Dan Coman, moderată de excelenta prof. Nicoleta Munteanu, „potop” de întrebări (și comentarii) având ca obiect scrieri ale invitaților, climat de pasiune, inteligent cultivată „alecartilor”, pentru literatură, idei, cultură. A doua, „Logos” (prof. Serinella Zara), cu sârbul Svetislav Basara și belgianca Geneviève Damas cu comentarii ale animatoarei dezbaterii și ceva mai timide întrebări ale liceenilor, încât au mai „încăput” în rama astfel mai deschisă a dialogului chiar și „liceeni” (de altădată, așa, mai copti) ca mine (dincolo „intrușii” nu puteau trece de „gelozia” protector-defensivă a „antrenoarei” liceenilor). Așa că am profitat, intelectual, de dialogul cu Geneviève Damas și colega Simona Modreanu despre *Si tu passe la rivière*, o splendidă reușită de roman-imagie (ca de Bildungsroman sui generis) a unei copilării inocent-combative, eliberare de îngrădiri și interdicții, de o luminozitate morală netezistă, seducător-convingătoare.

Lacunară, cum mi-a fost mie accesibilă, imaginea mea despre ediția 2019 a FILIT rămâne la un nivel înalt de calitate, corelativ de „azi”, deprovincializant, al blazonului istoric de noblețe literară a Cetății: cu un legitim deschis spre viitor orizont de potențiale noi trepte de urcat, în timp, mai departe.

(www.ziaruldeiasi.ro, 11 octombrie 2019)

Dana MISCHIE

Cum a fost la FILIT 2019

Cea de-a șaptea ediție a Festivalului Internațional de Literatură și Traducere Iași – FILIT s-a încheiat. Printre aspectele remarcate de invitați și publicul participant s-au numărat varietatea și numărul mare de evenimente incluse în program, interesul manifestat de public și participarea în număr mare a acestuia, alături de implicarea comunității prin numeroși voluntari și parteneri.

Ediția de anul acesta a FILIT a înregistrat peste 30.000 de participanți la peste 100 de evenimente și expoziții cuprinse în program, iar festivalul s-a bucurat de prezența a 300 de invitați din toată lumea. Despre FILIT, numeroși invitați au declarat: „Am vizitat multe târguri și festivaluri de carte și FILIT este chiar foarte special. Atmosfera este grozavă și mi-a plăcut foarte mult aici. A fost o experiență grozavă și publicul este absolut fantastic. Mulțumesc foarte mult, Iași!” (scriitorul rus Mihail Șișkin);

„Mi-aș dori să îmi pot aduce pe toți prietenii mei scriitori din America, să vină aici, la FILIT. Ar fi o educare uriașă, ar fi o minunată plăcere și o eliberare pentru noi toți, pentru că poți să întâlnești colegi scriitori, cititori, editori și să vezi această

minunată instituție care este FILIT” (scriitorul american Richard Ford);

„FILIT este un festival foarte bun. Sunt foarte impresionat de toată organizarea și, de asemenea, de program, de autorii care sunt invitați și de diferitele evenimente. Desigur, este grozav că festivalul este aici în Iași, un oraș foarte frumos de explorat” (scriitorul islandez Sjón);

„Pot să spun că este un festival de talie europeană și că se înscrie în această constelație de mari evenimente culturale. În primul rând, reprezintă un pelerinaj internațional în România, la Iași. România are nevoie să aducă oameni în interior pentru a putea ieși în exterior” (scriitorul și dramaturgul Matei Vișniec);

„Sunt încântată, cu adevărat încântată. A fost o experiență frumoasă. A avea sute de oameni care să mă asculte, să vobească despre cărțile mele, este ceva minunat” (scriitoarea spaniolă María Dueñas);

„Cred că energia este grozavă și dedicarea tinerilor cu care am vorbit până acum. A fost foarte bine, au fost foarte bine pregătiți și au luat-o în serios. Asta este mereu o satisfacție pentru un

ET IN FILIT EGO

scriitor” (scriitorul danez Kim Leine).

În cadrul ultimului eveniment FILIT, la Teatrul Național „Vasile Alecsandri” Iași, scriitorul Radu Vancu a primit „Premiul liceenilor pentru cea mai îndrăgită carte apărută în anul 2018” pentru romanul *Transparența*, oferit de Inspectoratul Școlar Județean Iași, pe care scriitorul i l-a dedicat

lui Emil Brumaru.

FILIT este un proiect anual finanțat de Consiliul Județean Iași prin Muzeul Național al Literaturii Române Iași.

(www.adevarul.ro, 8 octombrie 2019)

FILIT și orașul

Nona RAPOTAN

Adrenalina lucrului bine făcut – FILIT 2019

FILIT 2019 s-a încheiat de aproape două zile și eu încă n-am găsit starea necesară scrisului. A scrisului despre orice, nu neapărat despre ce-am văzut/trăit acolo, la Iași, în timpul desfășurării ediției de anul acesta. Deși am ceva ani de când particip la tot felul de festivaluri – de muzică și de teatru, cu predilecție – la cele de literatură nu prea am ajuns. Din varii motive, dar mai ales dintr-o prejudecată. Culmea, deși n-am spus foarte multor persoane că o să merg anul acesta la FILIT, una dintre ele mi-a spus că o să mă plictisesc îngrozitor. Recunosc, am ridicat din sprânceană, prea auzisem doar despre bine în legătură cu festivalul ieșean, iată că era momentul să aud și o impresie negativă. În ciuda „vociilor” m-am dus fără mari așteptări și decisă să adopt poziția observatorului pasiv. Așteptările mi-au fost cu mult întrecute, iar pasivitatea nu mi-a ieșit nici-cum.

E greu să explici în câteva cuvinte de unde energia și starea de „bine-frumos” cu care Iașul este invadat, pur și simplu, în timpul FILIT. E ca și cum ai intra într-o bulă atemporală și în interiorul căreia energiile tuturor devin una singură, care face ca bula asta să se tot rostogolească, an-

trenând în felul acesta oamenii să participe la tot felul de evenimente, să meargă din cort în cort, din cort la liceu, de la liceu la teatru, de la teatru în vreo cafenea, de acolo la un muzeu și tot așa. Circuitul acesta literar devine unul cultural, așa cum, de fapt, ar trebui să se întâmple în timpul oricărui festival, indiferent de natura lui intrinsecă. Invitații FILIT-ului de anul acesta au fost cu sutele, ceea ce presupune o organizare de tip nemțesc, iar moldovenii au dovedit cu prisosință că știu să facă să meargă ca pe roate totul. N-am auzit pe nimeni să se plângă de vreo întârziere, nu s-a plâns nimeni de calitatea mâncării sau de locul unde a fost cazat. Și au fost 300 de invitați, nu 30! Dar înainte de orice, toți au apreciat calitatea discuțiilor! Indiferent de vârsta participanților, a celor care puneau întrebări sau a celor care trebuiau să răspundă, dezbaterile au fost vii și de un nivel cum rar mi-a fost dat să întâlnesc. Ținuta academică n-a fost una excesiv formalizată, dar a existat: în construcția argumentelor, în felul cum se puneau întrebările, în interiorul dialogurilor etc. Distanțele dintre cititori și scriitori, traducători, manageri culturali au fost scurtate până într-acolo încât au facilitat

apropierea aceea atât de necesară unei bune cunoașteri. De aici și absența can-can-ului. Sau dacă acesta a existat, eu nu l-am observat. Tot din același punct cred că au pornit și declarațiile marilor scriitori, de la Sjón și până la Robert Ford, care au făcut referiri la cât de bine s-au simțit în mijlocul elevilor sau la dezbateri.

Personal, nu mi-am dorit autografe de la un scriitor anume, de aceea nici n-am stat la cozile lungi (din păcate eu am traume rămase din vremea comunismului care mă împiedică să stau la coadă, fie ea și pentru un autograf neprețuit), dar mi-a plăcut să văd cum tineri și maturi aflați la vârsta senectuții se amestecă, fac schimb de impresii și așteaptă în liniște să primească darul: autograful de la unul din marii scriitori contemporani! Nu mi-am dorit neapărat să stau de vorbă cu vreun scriitor anume, dar pe cei cu care am stat de vorbă am încercat să-i provoc, în sensul că am evitat să pun întrebările conjuncturale și/sau cele legate exclusiv de cărțile lor (traduse sau netraduse încă în limba română). Ce-a ieșit sper să vă placă, pentru că o să apară cât de repede posibil pe Bookhub.ro toate aceste dialoguri. Mi-am dorit, în schimb, să stau de vorbă cu traducători din limba română în orice altă limbă europeană și am aflat lucruri surprinzătoare (pentru mine, cel puțin). Despre restul interviurilor povestesc pe îndelete, la timpul potrivit.

Robert Ford în dialog cu Marius Chivu, Mihail Pavlovič Șișkin în dialog cu Cătălin Sava și

Mathias Énard în dialog cu Matei Vișniec au fost cele trei dezbateri de la Teatrul Național „Vasile Alecsandri”, la care am fost în sală. Nu-mi fac aici cunoscute preferințele față de una sau alta dintre ele, nu fac ierarhii, ci doar spun că m-am bucurat foarte mult să constat existența unui public specializat, capabil să facă distincții între o întrebare pertinentă, obiectivă și una prea personală, să opereze cu comparații între conferințele din anii trecuți și cele de anul acesta, să disocieze între subiectivismele personale (ale lor, ca cititori) și obiectivitatea necesară evaluării unui răspuns oarecare dat în timpul conferințelor. Se pare că vorbim deja de o masă critică, adică de un public specializat, care s-a format de-a lungul celor șapte ediții FILIT și care, iată, nu se mai mulțumește cu orice sau cu (prea) puțin. Înregistrările conferințelor le găsiți pe canalul de youtube al FILIT, aici atât vreau să mai spun: deși total diferite (scriitori invitați fiind foarte diferiți, din toate punctele de vedere – vârstă, stil literar, pregătire inițială, subiecte preferate etc.) veți regăsi în toate dialogurile referințe la viața politică și socială de astăzi, veți observa cât de conectați la realitatea străzii sunt scriitorii, cum îi afectează pe ei ca persoane, dar și scriiturile evenimentele politice. Da, veți observa schimbarea de accent datorată spațiului geografic din care au venit (care nu e neapărat și cel natal) și veți mai observa o schimbare de mentalitate care vine odată cu vârsta (Robert Ford este cel mai în vârstă din-

ET IN FILIT EGO

tre cei trei și este interesant să vedeți cum percepe el schimbările politice sau acțiunile unor lideri politici în raport cu ceilalți doi). De aceea, recomand vizionarea tuturor conferințelor, ca să puteți să aveți o imagine de ansamblu și să puteți face analize de structură și, de ce nu, să aflați ceva nou despre scriitorii în cauză.

Cu ce pleci de la o ediție FILIT? Cu starea de bine dată de întâlnirile cu creatorii de cultură. O stare pe care o cauți vreme îndelungată și pe care ți-ai dori-o perpetuată la nesfârșit. Drept pentru

care te trezești că le mulțumești în gând celor care au făcut posibilă existența FILIT, mulți dintre ei înșși scriitori (să nu vă mai aud cu butada că scriitori sunt visători și habar n-au pe ce lume trăiesc!), îi îmbrățișezi virtual pe toți voluntarii care au făcut ca Iașul să vibreze de tinerețe și faci o reverență în fața invitaților veniți de prin toate colțurile lumii.

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT FILIT!

(www.bookhub.ro, 8 octombrie 2019)

Foto: Corneliu Grigoriu

Instituția autografului în FILIT. Matei Vișniec și cititorii săi

Matei MARTIN

Promovarea lecturii. Modelul olandez

• Cea mai recentă ediție a Festivalului Internațional de Literatură și Traducere (FILIT) confirmă soliditatea proiectului inițiat de scriitorii Dan Lungu, Lucian Dan Teodorovici și Florin Lăzărescu la Muzeul Literaturii Române din Iași. Și de data asta, festivalul a oferit câteva momente literare excepționale (cu Mihail Șişkin, Richard Ford, Sjón, Lionel Duroy, María Dueñas, ca să-i numesc doar pe câțiva dintre autorii invitați). Faptul că festivalul face posibilă întâlnirea între scriitori și publicul lor ține chiar de misiunea de bază; FILIT încearcă însă un pas înainte, trimițându-i pe scriitori acolo unde ar putea să-i găsească pe cei care (încă) nu-i citesc: adică la școală. E, dacă vreți, misiunea educațională pe care și-au asumat-o organizatorii. A fost o surpriză să descopăr că nu doar autorii care au participat la aceste întâlniri (mediate de profesori) au fost încântați, ci și mulți dintre elevi. Probabil că nici nu-și dau seama cât sunt de norocoși: oare câte școli din România mai invită scriitori? În câte clase se mai vorbește și despre literatura contemporană, cu scriitori în carne și oase?

Festivalurile literare, oricât de numeroși ar fi spectatorii, îi vizează până la urmă doar pe cei puțini și aleși, pe cei oricum interesați de lectură. Dincolo de miile de tineri care au umplut sălile, zilele trecute, la FILIT Iași, peisajul e dezolant. Sunt zeci ori sute de mii de tineri care nu citesc de regulă nimic, niciodată. România este pe ultimele locuri în Europa în ceea ce privește consumul de carte. Suntem cam un milion și jumătate de cititori – asta, în varianta cea mai optimistă. Un studiu recent realizat de Federația Editorilor Europeni ar trebui să îngrijoreze responsabilii din Cultură și Educație. Tirajele de carte din România sunt printre cele mai mici din Europa. Numărul de librării raportat la numărul de locuitori e, iarăși, extrem de scăzut. Suma de bani alocată pentru achiziția de carte pe cap de familie în România e infimă în comparație cu media europeană. Iar aceste probleme sunt sistemice. Ele rămân – dincolo de succesul unui festival precum FILIT. E nevoie de programe pentru promovarea lecturii. De coerență în politicile culturale și de educație. De un angajament pe termen lung pen-

tru sprijinirea cărții și a lecturii.

• Din fericire, nu e totul pierdut. Tot FILIT a propus și câteva întâlniri cu profesioniști din domeniul cărții care au soluții care n-ar fi rău să fie măcar analizate de responsabilii culturali de la noi. În Olanda, Letterenfonds subvenționează producția și difuzarea de carte, traducerea în și din limba neerlandeză și, mai ales, susține o întreagă rețea de „ambasadori” ai cărților, de mediatori culturali. Programul Schwob încurajează un segment relativ important al pieței de carte: cărțile-cult din lumea întreagă și clasicii „uitați” sau neglijați. Schwob este o inițiativă a Fundației Olandeze pentru Literatură care își propune să redescopere aceste repere. E vorba despre cărți remarcabile care nu au fost traduse în limba neerlandeză din rațiuni de piață și care sunt, deci, nedisponibile pentru publicul cititor din Olanda. Dincolo de subvenția acordată editurilor pentru traducere, Schwob co-finanțează și promovarea. Odată la fiecare trei luni sunt alese câte cinci cărți în jurul cărora sunt create evenimente și dezbateri în librării, moderate de „ambasadori” desemnați: scriitori sau traducători ori cititori avizați. Sunt încurajate cercurile sau cluburile de lectură care, odată constituite, mențin viu interesul pentru carte. Îmi imaginez deja evoluția acestei inițiative: o vastă rețea de cititori care-și

transmit pe viu, *bouche-à-l'oreille*, impresii de lectură. Și transformarea lentă a cititului, dintr-un act solitar, domestic, într-o activitate socială, poate chiar civică.

• La Iași, clubul Alecart, inițiat de doi profesori de liceu, publică o revistă culturală și are deja propria secțiune în cadrul FILIT. Probabil că impactul local al acestui club de lectură nu poate fi cuantificat în cifre. Însă tinerii care au avut șansa să treacă pe la întâlnirile periodice ale clubului vor rămâne, cu siguranță, cititori activi. E greu de cuantificat în cifre și de ce e nevoie pentru a reproduce modelul Alecart la scară națională: dacă în fiecare oraș s-ar găsi doi profesori înzestrați și dedicați meseriei, poate că în câțiva ani în România s-ar citi mai mult și mai bine.

(www.dilemaveche.ro,
10-16 octombrie 2019)

Cristina HERMEZIU

Efectul FILIT 2019

S-a încheiat a 7-a ediție a Festivalului de Literatură și Traducere de la Iași. Efectul FILIT se poate formula orgolios și perfect legitim: marii scriitori care trec pe acolo încep să ia premiul Nobel pentru literatură.

După scandalul cu iz de hărțuire sexuală de anul trecut din sânul Academiei suedeze, când comitetul Nobel a decis să nu acorde niciun premiu, în acest an s-a recuperat și s-au decernat două. Cu scriitoarea poloneză Olga Tokarczuk, Nobel pentru 2018, și austriacul Peter Handke, Nobel de Literatură în 2019, putem specula în mod legitim pe subiectul cât de viguroasă este literatura europeană, în ciuda discuțiilor despre devalorizarea acestui premiu, perceput ca prea (geo)politic.

În 2017, Olga Tokarczuk a fost de altfel invitată la Festivalul de Literatură și Traducere (FILIT) de la Iași unde, pe scena Teatrului Național, a avut cu Mircea Cărtărescu un dialog de po-mină – ca între doi mari scriitori de Nobel. Cine a fost vreodată la FILIT Iași cunoaște acest sentiment de bucurie simplă și esențială, cum e să te scufunzi în anonimatul splendid al sălii de teatru, între alte câteva sute de oameni fericiți, ca să-i as-

culți spre exemplu pe Mircea Cărtărescu și Olga Tokarczuk într-o complicitate luminoasă dirijată de Robert Șerban: Mircea ca un copil încântat povestind despre caii care pășteau pe acoperișul de iarbă al unor turnuri din America, Olga gesticulând cu toată ființa, „uneori nu îmi ajunge să fiu om, aș vrea să fiu și altceva”. Iar între ei – tonicul pelerinaj al voluntarilor FILIT, cu fițuicile de întrebări venite din sală: „dacă ar fi să trăiești într-un poem care ar fi acela și de ce?”.

Ediția FILIT 2019, desfășurată între 2 și 6 octombrie, n-a fost cu nimic mai prejos, energia uriașă a acestui festival cu mai mult de 100 de evenimente a umplut străzile, terasele și sălile orașului, unde s-au intersectat 300 de invitați din toată lumea și un public de peste 30 000 de participanți.

Dincolo de cifrele impresionante, rămâne literatura ca spectacol emoțional și de idei, concret și direct, prin crearea unui spațiu de relație miraculos, cu punerea față în față a scriitorilor de obicei admirați în intimitatea lecturii și a cititorilor pentru care scrisul, cărțile, autorii fac parte din bucuriile intense ale unei vieți.

O mie și una de povești cu scriitori. Decupaj subiectiv

Între confesiuni, ironii bonome și ploaie, serile FILIT deschid la Iași un spațiu-timp magic, precum poveștile din *O mie și una de nopți*.

„Caut un loc” mărturisește pe scenă, María Dueñas (*Iubirile croitoresei, Ce avem și ce uităm, Polirom*) – de asta scrie. Scriitoarea spaniolă n-are nimic împotriva faptului că femeile, cu darul lor înăscut de a se băga în viețile altora, sunt cele care citesc, oriunde în lume, mai mult decât bărbații. Iar Robert Șerban îi dăruiește, la sfârșitul seratei pe care o moderează, un poem, răscumpărându-i elegant pe toți necititorii bărbați din locul unde oricum toată lumea s-a născut poet.

„Romanul e o arcă a lui Noe”, avansează savuros Mihail Șişkin în dialog cu Cătălin Sava „apoi apare conștientizarea, o să vină potopul. Și arca lui Noe pleacă fără tine, fiindcă ești parte a popoului”, adaugă scriitorul rus (*Scrisoriar, Părul Venerei, Curtea Veche*) în fața sutelor de spectatori așezați în arca lui Noe, una de lux, cu fotolii de velur și destule aplauze, la Teatrul Național.

„Scrisul nu e o competiție sportivă”, îi răspunde Richard Ford lui Marius Chivu, și scriitorul american (*Viață sălbatică, Black Button Books*) lansează definiția intimă a literaturii – *it's joy!* „Când un alt scriitor reușește să scrie o pagină superbă, lumea întregă e mai bună”. Câți scriitori,

atâtea orgolii refulate, ar fi putut dialoga Mihail Șişkin, care într-o altă seară stârnește jubilații în public: e nevoie de un sponsor care să dea fiecărui scriitor un Nobel de literatură. De abia după aceea ar începe literatura.

„Da, Occidentul și Orientul se pot dizolva unul în altul”, crede Mathias Énard, scriitor umanist, rafinat și generos, care recită pe scenă în persană și arabă, și visăm și noi, precum tulburătoarea Sarah din romanul *Busola* (Nemira), o lume în care oamenii ar recita Khayyam la Lisabona și Pessoa la Teheran, în timp ce Mathias Énard nu visează să o invite pe Sarah la cafea, dar n'a găsit-o încă, adaugă pudic lângă scriitorul Matei Vișniec, moderator empatic, navigând printre teme grave de azi și atent la nuanțe. O superbă seară de literatură cu fantasma de a bea o cafea cu personajul Franz, îndrăgostitul și neconsolatul de Sarah, dintr-o poveste de iubire care se tot amână, tradusă la fel de muzical precum originalul de Cristian Fulaș.

„Un text e o partitură, cititorul este cel care o transformă în muzică”, și cu asta criticul Bogdan Crețu, magnanim, transferă cititorilor bastonul de mareșal. „Orice cititor care citește este cititorul ideal”, plusează scriitorul Cătălin Pavel (*Chihlimbar, Polirom, Arheologia iubirii, Humanitas*) citând apoi o butadă inspirată: diferența dintre o scânteie și soare e mult mai mică decât diferența dintre o scânteie și întuneric. La aceeași masă rotundă din Casa FILIT – kilometrul zero al litera-

turii în fiecare lună octombrie la Iași, scriitorul sloven Drago Jančar (*Azi-noapte am văzut-o*, editura Casa Cărții de Știință din Cluj-Napoca) vine cu o poruncă-rugămintă: scriitorii au nevoie ca cititorii să le citească paginile ca pe niște povești cu și despre oameni, nu ca pe niște declarații politice.

Festivalul FILIT este an de an o uriașă pledoarie pentru lectură iar orașul Iași – un creuzet de cititori tineri excepționali. Zecile de întâlniri în licee și în colegii, la care participă toți scriitorii români și străini invitați, dar și spectaculoasele întâlniri ale clubului de lectură ALECART – condus de profesori de vocație precum Nicoleta și Emil Munteanu, sau clubul Logos, coordonat de Serinella Zara, arată că literatura e vie și e profund formatoare. Liceenii sunt cei care citesc, dezbate și decid timp de un an pentru a oferi apoi în cadrul FILIT premiul pentru cea mai îndrăgită carte: la această ediție distincția revine scriitorului Radu Vancu pentru romanul *Transparența* (Humanitas).

FILIT Iași s-a impus drept o instituție solidă, care spune ceva despre România de azi: România e o țară normală, predictibilă și serioasă, capabilă de evenimente culturale înscrise în durată, de o anvergură europeană, organizate profesionist de o mână de oameni, cu un excepțional savoir-faire. Nu le mai trebuie decât sprijin financiar anual și consistent, pe măsura ambiției și a calității dovedite în șapte ani de festival literar cu scriitori de

Nobel.

Finanțat de Consiliul Județean Iași prin Muzeul Național al Literaturii Române Iași, proiectul a fost gândit de trei scriitori din Iași acum șapte ani – Dan Lungu, Lucian Dan Teodorovici și Florin Lăzărescu – care și-au dorit un festival ca afară. Îl avem, în toată bogăția sa, datorită echipei restrânse a muzeului, care a organizat un eveniment uriaș cu o mână de oameni: Lucian Dan Teodorovici, Florin Lăzărescu, Amelia Gheorghiuță, Monica Salvan, Georgiana Leșu, Alina Aron Amăricăi, Dora Cană, Corina Irimiță, Iulian Pruteanu. Le-au fost alături peste o sută de voluntari, tineri, liceeni sau studenți care invadează Iașul cu vestele lor fluorescente și, cu energia lor specială, ridică adrenalina scriitorilor invitați la cote de vedete rock sau pop.

FILIT 2019 a fost dens, cu emoții și cu hohote de râs, cu muzică live și pagini îndoite, cu selfie fără număr și priviri în ochi, cu pahare de vin și dedicații de preț.

Literatura ca imens și profesionist spectacol. Mai vrem și la anul!

(www.adevarul.ro, 11 octombrie 2019)

Dia RADU

Cinci lucruri care ne-au plăcut la FILIT

1. Orașul

...pentru că Iașului îi stă nemaipomenit de bine în octombrie, sub haina de frunze aurii risipite pe străzi. Și pentru că, deși în timpul festivalului a plouat încât invitații să se zgribulească sub pelerine, vinul fiert și bucuria reîntâlnirii au ținut tuturor de cald. A ieșit și soarele timid de câteva ori, s-a prelins pe străduțele șerpuite, printre case vechi, înghesuite pe coline, și s-a odihnit o vreme pe turlile Bisericii Trei Ierarhi și pe pereții îngălbeniți de vreme ai Palatului Culturii. Librăriile și-au așteptat clienții, anticariatele și-au scos cărțile la vedere, cafenelele și-au deschis porțile și au oferit reduceri, târgurile de trufandale au ieșit în stradă, astfel ca lumea venită la Iași pentru FILIT să se bucure de toate. Nici n-ar fi putut exista un oraș mai bine ales pentru un festival de literatură. Ieșit al doilea după București, în topul celor mai activi cititori, Iașul e și orașul unde se cumpără cele mai multe cărți. La Iași, ritmul e altul. Timpul are pur și simplu răbdare. Așa se face că bucuria FILIT-ului s-a simțit nu doar în cortul de festival special amenajat în Piața Unirii, ci și în forfota ceainărilor, în foșnetul cărților

proaspăt cumpărate și-n chicotitul vesel al celor revăzuți de curând.

2. Invitații

...pentru că ei sunt motivul principal pentru care publicul vine de peste tot din România la FILIT, și pentru că organizatorii se întrec an de an să pună în catalogul de festival nume dintre cele mai grele de pe scena literară contemporană. La Iași, și-au dat mâna cei mai importanți scriitori români ai momentului, alături de excepționali traducători, de editori și manageri culturali și de scriitori sosiți din Serbia, Belgia, Spania, Franța, Slovenia, Rusia și Islanda, SUA și Republica Moldova, Olanda, Irak, Bosnia și Herțegovina.

Elegant, purtând parcă pecetea familiei nobile în care s-a născut, francezul Lionel Duroy a povestit liceenilor de la Alecart despre cum *Jurnalul* lui Mihail Sebastian e atât de prezent și viu în propriul său roman. *Eugenia*, o poveste de dragoste răvășitoare, plasată în România anilor '30-'40, și care readuce în atenție îngrozitoarele imagini ale pogromului de la Iași și cumplitul destin al evreilor din România.

Vândută în peste 5 milioane de exemplare și tradusă în 25 de limbi, spanioloaica Maria Dueñas, autoarea celebrului roman *Iubirile croitoresei*, a vorbit pe scena Teatrului Național din Iași despre cum succesul a luat-o cu totul prin surprindere și a obligat-o să renunțe la catedra de lingvistică pe care o ținea la Universitatea din Murcia, despre cum niciodată nu și-a propus să se ocupe doar de literatură, despre cum propriii săi copii nu-i citesc cărțile, dar sunt încântați să aibă o mamă scriitoare.

Seara cea mai așteptată la FILIT a fost, de departe, cea dedicată marelui romancier american Richard Ford, laureat al premiului Pulitzer. Moderată cu abilitate și umor de Marius Chivu, discuția ne-a dezvăluit un scriitor deopotrivă sentimental și ironic, căruia nu-i lipsește nici empatia, nici spiritul caustic. La cei 75 de ani, marele maestru al prozei americane n-a ezitat să mărturisească că e dislexic, că a citit prima carte serioasă abia la 19 ani, că moartea tatălui său, la frageda vârstă de 16 ani, a fost „un act eliberator, care a făcut ca lumea să pară mai deschisă” și că-i datorează pe de-a-ntregul longeviva sa carieră soției sale, Kristina, prima și ultima iubire. „Mereu am văzut căsătoria ca fiind ceva pentru totdeauna”, a mai adăugat el cu religiozitate. În spatele acestei fidelități, se ascunde însă un autor original și temperamental, care, supărat pe o cro-

nică proastă semnată de Alice Hoffman, i-a trimis acesteia prin poștă propriul ei roman găurit de-un glonț.

La Iași a fost prezent și Mihail Șişkin, autorul celebrului *Scrisoriar*, care l-a făcut unul dintre cei mai iubiți scriitori contemporani și unul dintre cei mai probabili candidați ai literaturii ruse la premiul Nobel. Considerat de mulți drept favorit al premiului care va fi anunțat chiar săptămâna aceasta de Academia Suedeză, Șişkin a simțit nevoia să declare ironic că „Nobelul e o maladie a literaturii universale”. Molcom la vorbă, ca rușii adevărați, și neiertător ca toți cei care trăiesc sub regimuri opresive, Șişkin a vorbit pe scena Teatrului Național și despre neajunsurile regimului Putin, despre neputința de a face compromisuri și despre succesul ciudat pe care îl are, care l-a făcut să fie tradus în 35 de limbi, dar care nu îl și „vinde” suficient.

Au fost prezenți la FILIT și Mathias Énard, laureat al premiului Goncourt, Herman Koch, unul din cei mai populari scriitori olandezi, și islandezul Sjón.

3. „Scrisorile către Julien Ospitalierul”

...pentru că Emil Brumaru, poetul străfulgerat mereu de trăiri erotice, a fost marele absent al FILIT-ului de anul acesta și pentru că, fără plimbările lui, străzile Iașului nu vor mai fi niciodată

ET IN FILIT EGO

la fel. Dispărut dintre noi în luna ianuarie a acestui an, poetul Emil Brumaru a fost omagiat cu o expoziție de artă plastică ce a reunit artiști consacrați, alături de tinere talente, de la Sorin Ilfoveanu și Suzana Dan, până la Anca Boeriu, Joela Vișniec și Felix Aftene. În pete de culoare, colaje, picturi, litografiile sau instalații metalice, artiștii au încercat să arate cum rezonează fiecare cu spiritul ludic și efervescent, cu lirismul și picturalitatea din versurile celui mai năstrușnic, ero-

tic și revărsat poet român. Așezate sub mâna curatorului Dragoș Pătrașcu, artist și profesor la Facultatea de Arte din Iași, „Scrisorile către Julien Ospitalierul” și-au așteptat cuminiți privitorii, în sala mare a cortului FILIT, acolo unde în penultima seară de festival a avut loc și marea desfășurare de poezie.

Foto: Corneliu Grigoriu

Instantanee FILIT

4. Noaptea Albă a Poeziei

...pentru că de șapte ani încoace nu există în România un eveniment poetic mai impresionant și mai exploziv, care să adune laolaltă voci de peste tot din lume, într-o lectură maraton, care durează, cum ne-am obișnuit deja, până a doua zi, în zori. I-am ascultat acolo pe Dan Coman și pe Angela Marinescu, pe Andrei Pinteș și pe Robert Șerban, pe Victor Tvetov și pe Matei Vișniec, pe Ștefan Manasia și pe Svetlana Cârștean. Blândă sau răvășitoare, percutantă sau plină de tandrețe, cu rimă sau cu vers alb, abia șoptită sau țipată cu furie, poezia citită de cei 69 de poeți invitați a plutit câteva ore bune peste capetele celor câteva sute de ieșeni sosiți s-o asculte, s-a strecurat afară, în fața cortului FILIT, unde i-a zăpăcit cu vraja ei pe toți cei care-și așteptau rândul și-și încălzeau degetele pe cămile de cafea și și-a luat zborul peste clădiri, învelind orașul cu catifeaua ei. La Iași, am aflat că poezia e încă vie și chiar mai mult de-atât. Că, uneori, când nimic nu te mai ajută să înaintezi, îți poate ieși în întâmpinare ca un hap prețios, ca o licoare magică, dătătoare de viață și vindecare.

5. Organizarea

...pentru că și anul acesta, echipa festivalului s-a întrecut pe sine să pună la dispoziția invitaților, a jurnaliștilor și a publicului, tot ce a

fost nevoie pentru ca experiența literaturii să curgă lin. Am participat la multe festivaluri la viața mea și întâmplarea face să fi fost prezentă și la ediția cu numărul 1. M-am bucurat să descopăr un festival care crește an de an cât alții în șapte și care reușește, aparent fără nicio efort, să adauge la aura lui și mai multă lumină.

*

Cu ce imagini rămân după trei zile de FILIT? Zeci de tineri nerăbdători cu cărți în mână, sala îmbrăcată în aur și catifea roșie a Teatrului Național plină ochi, ropotele de aplauze și acorurile ultimei piese cântate de trupa ieșeană Fine It's Pink, în penultima seară de festival, mirosul vinului fiert și scârțâitul stiloului la autografe, îmbrățișările călduroase, dezvăluirile care ne-au emoționat, glumele care au făcut sala să se cutremure de râs, zâmbetele complice. Dar mai ales bucuria oricărui iubitor de literatură că la Iași, pentru câteva zile, ești din nou „acasă, printre ai tăi”.

(www.formula-as.ro, 21 octombrie 2019)

Alina PURCARU

Sapte ani de FILIT

De șapte ani, FILIT (Festivalul Internațional de Literatură Iași) aduce, în fiecare toamnă, literatura în fața cititorilor într-un adevărat performance de aproape o săptămână, în care se întâlnesc, se încrucișează, schimbă idei și perspective toți cei care o fac posibilă. Și aici șirul e mai lung decât îl vizualizăm de obicei, iar acesta este unul dintre meritele acestui festival: că eliberează ideea de literatură de monopolul unui act individual, atotsuficient și o pune într-o perspectivă care include cu mult mai multe verigi. Editori, traducători, critici, jurnaliști, agenți, facilitatori culturali, organizatori de evenimente, profesori, educatori și, nu în ultimul rând, cititori (de la elevi de liceu la profesioniști), cu toții participă, însuflețesc și fac posibilă și vizibilă literatura. Iar la FILIT, literatura propusă a fost de fiecare dată proaspătă și conectată în mod real la circuite care depășesc spațiul autohton. Iar ca evenimente, FILIT-ul a mizat și anul acesta pe incluziune și varietate: de la literatura pentru copii la întâlniri dedicate traducătorilor, un spectru foarte amplu a fost reprezentat.

Ca și în anii trecuți, la FILIT 7 au ajuns scriitoare și scriitori străini de primă mărime, tradu-

cătoare și traducători cu o carieră academică și fișă profesională impresionantă, editori conectați la pulsul actual și internațional al scrisului. Dintre autori, au ajuns la FILIT nume foarte bine cotate din toate colțurile lumii, alături de cei care au urcat pe scena Teatrului Național „Vasile Alecsandri”, pentru dialogurile din patru seri FILIT: María Dueñas, Richard Ford, Mihail Șişkin și Mathias Énard. Iar dintre traducători, au fost prezenți mulți dintre cei mai cunoscuți, mai fideli și mai statornici, prin demersurile lor, din preajma literaturii române contemporane.

Toată lumea care a ajuns măcar o dată la FILIT vorbește – și o face deosebit de admirativ – despre partea foarte tânără implicată în acest festival, anume, pe de o parte, despre voluntari, selectați dintr-o cerere uriașă venită dinspre adolescenți, și apoi despre sutele de elevi, ghidați de profesori ieșeni, care au participat la întâlnirile cu scriitorii, români și străini. Cluburile Logos și ALECART sunt deja două repere, grupuri foarte însuflețite de lectură care au impresionat, prin prospețimea ochiului lor și prin comentariile subtile, scriitorii invitați, an de an. Anul acesta a fost rândul lui Richard Ford, între alții, să-și ex-

prime, în urma unei întâlniri în tandem cu Dan Coman, admirația față de acești adolescenți dor-nici să cunoască și să simtă cât mai mult din experiența unei cărți și din intersectarea cu cea/cel care a scris-o.

O notă aparte, pe care am simțit-o mai pregnant decât în alte dăți, a fost numărul mare al poezilor invitați la dialoguri deschise, în Casa FILIT, în cadrul întâlnirilor sub numele „Scriitorii în centru”. Svetlana Cârstean, Ionel Ciupureanu, Dan Coman, Sorin Despot, Irina-Roxana Georgescu, Silvia Grădinaru, Ligia Keșișian, V. Leac, Angela Marinescu, Vlad Pojoga, Simona Popescu, Monica Stoica, Victor Țvetov, Alexandru Vakulovski, Mihai Vieru, Gelu Vlașin și Andrei Zbârnea, fără a mai pune la socoteală poezii stră-
ini și pe cei care au fost și moderatori (Marius Chivu, Răzvan Țupa, Radu Vancu sau Matei Vișniec), au dominat, practic, întâlnirile, într-o revanșă foarte bine-meritată a poeziei care se scrie acum, sub ochii noștri. În plus, maratonul de poezie, peste care a plutit amintirea lui Emil Brumaru, a fost una dintre cele mai energiza(n)te și mai însuflețite seri din întreg Festivalul.

Cele patru seri cu aer festiv, în care cititorii au putut urmări patru autori pe cât de importanți, pe atât de diferiți, au fost, și de această dată, reperere forte ale FILIT-ului. Prima seară, cea din 4 octombrie, a avut-o ca invitată pe prozatoarea spaniolă María Dueñas, o scriitoare fermecă-

toare, realmente dăruită cu plăcerea de a povesti, o personalitate radioasă, de o mare erudiție, care, înainte să se dedice ficțiunii, a avut în spate 20 de ani de activitate academică, la catedra de lingvis-tică. Dialogul, ghidat de Robert Șerban, a șerpuit de la trecerea de la anonim și viață academică discretă la un succes uluitor (*Iubirile croitoresei* s-a vândut în cinci milioane de exemplare) și a atins subiecte sensibile, cum ar fi prejudecățile multor bărbați de a cumpăra și citi cărți scrise de femei. Nu o dată, a povestit María Dueñas, i s-a întâmplat să asculte mărturisiri ale bărbaților care nu i-ar fi citit cărțile, dar care, odată ce au ajuns s-o facă (eventual la insistențele partene-rei), s-au declarat foarte impresionați. A vorbit cu mare seninătate despre ordinea pe care o are și o menține în timpul creației și al documentării pentru ceea ce vrea să scrie, ordine pe care a de-prins-o din munca de profesoară, ordine vecină cu rigoarea academică. Surprinzător a fost că nu de la personaj începe, ci de la un loc și de la niște coordonate. De la o geografie aparte, care apoi generează povestea. Și minunat a fost ce a spus despre ficțiune, că ne scoate din viața noastră li-niară și ne permite să ne deschidem spre alte vieți, să ne întindem spre ele așa cum o fac cren-gile unui copac. A fost o prezență solară, care radia armonia unui om care e bucuros și împlinit de ceea ce face. Iar María Dueñas se îndeletnicește cu literatura, una care nu doar că

se vinde în milioane de exemplare, dar care e realmente animată de un sens și de plăcerea povestirii.

A doua seară i-a aparținut lui Richard Ford, în dialog cu Marius Chivu. Deschis, ușor aspru, ca orice scriitor cu trecut de *bad boy* (Ford a luat lecții de box, pentru că o încasa prea des când era puști și intra în tot felul de situații), în tot ce a spus, Richard Ford a etalat un crez solar și greu de clintit: fă-ți treaba cât mai bine, nu lăsa nimic neterminat, bucură-te de reușita semenilor tăi și, în caz de dezastru, ai încredere în poveste, e singura care are șanse să vindece. A vorbit cald și atașant despre bunii lui prieteni, Raymond Carver și Tobias Wolff, dar și despre posteritate (răspunzând unei întrebări pe care i-a trimis-o Jonathan Franzen, rugat de Marius Chivu), cu un soi de tristețe care derivă din gândul la ea. El scrie pentru oamenii de aici și acum. Pentru ei vrea să imagineze povești, dar nu poate să nu fie trist văzând, de pildă, că foarte puțin se mai vorbește despre proza lui Carver, la atât de puțin timp de când acesta a murit. A vorbit cald despre soția lui, Christina, pe care nu ar transforma-o niciodată într-un personaj, pentru că nu vrea să traseze un cerc limitativ în jurul ei, despre părinții lui și, aviz amatorilor de picanterii din culisele facerii de ficțiune, despre cum a păstrat în congelator, ani de-a rândul, notițele pentru romanul *Canada*, de teamă ca nu cumva să se piardă în

caz de incendii sau inundații.

De la apolonicul Ford, s-a trecut, în cea de a treia seară, cea moderată de Cătălin Sava, la Mihail Șişkin, intens, grav, obsesiv în ceea ce privește rostul și fluxul scrisului (ai încredere numai în mâna care scrie) și lipsit de orice reținere în a denunța regimul de la Kremlin, pe care l-a comparat cu o armată de ocupație. A reafirmat nevoia scriitorului, mai ales a aceluia care trăiește în exil, de a-și construi o limbă aparte, rezistentă, una care să facă față timpului și schimbărilor accelerate din limba vorbită, a vorbit despre munca lui de a face cunoscută în lume cultura rusă, Rusia lui, și despre prețuirea pe care o are față de traducător, care, pentru el, e un membru al familiei, la fel de preocupat de fiecare cuvânt al textului ca și scriitorul. A fost o seară densă, în care s-au rostit multe întrebări rusești și nu s-au dat răspunsuri evazive, nici edulcorate.

Oaspetele serii care a încheiat FILIT-ul, anul acesta, a fost scriitorul francez Mathias Énard, laureat al Premiului Goncourt pentru romanul *Busola* (Editura Nemira, traducere de Cristian Fulaș, care a tradus, de altfel, toate cărțile lui Énard publicate în limba română). Bonom, *bon-viveur*, deschis și foarte pasionat să cunoască ceea ce e diferit și ceea ce, de multe ori, ne sperie, tocmai pentru că nu este ceea ce cunoaștem, Énard, orientalist dedicat, a răspuns punctual unor chestiuni privitoare la romanele sale, s-a

pronunțat împotriva îngrijorărilor generate de fenomenul migrației și nu a ratat ocazia pentru a indica și vina Occidentului pentru criza migrației acuzată azi. A fost o seară efervescentă, în care chestiunile referitoare la Orientul Mijlociu, la mișcările separatiste din Catalonia (de foarte mult timp, Énard locuiește în Barcelona și are prieteni din ambele tabere, dar toți pro-UE), la îndrituirea (sau rezerva) de a adopta, în ficțiune, o voce care nu aparține zonei de experiență personală s-au amestecat cu intrigi de roman și cu observațiile fine și comentariile informate, mereu generoase ale lui Matei Vișniec, partenerul de dialog al lui Énard. Dialogul dintre cei doi a încheiat spumos o seară care s-a deschis festiv, cu acordarea Premiului Liceenilor, distincție care, anul acesta, a mers la Radu Vancu, pentru romanul *Transparența* (Editura Humanitas).

Ca în dățile trecute, FILIT-ul a adus în Iași contagiunea cu literatura, pofta de cozerie și dezbatere, interesul pentru polemici, pentru celălalt, interes care nu trebuie să fie neapărat sub semnul unui acord unanim, ci sub acela al unei întâlniri capabile să deblocheze idei și, lucru la fel de important, să aducă la suprafață inclusiv cărți și autori necunoscuți, nefamiliari pentru mulți. E un merit al organizatorilor, curatorii inspirați ai acestor evenimente, dar și al tuturor celor care participă și fac ca aceste întâlniri, discuții și idei să conteze. După primii șapte ani, se poate spune

că FILIT intră *en fanfare* în stadiul de festival cu prestanță și greutate, și nu numai pentru starurile literare, nobelizații sau nobelizabilii pe care i-a avut printre invitați (să nu uităm că Olga Tokarczuk a fost abia acum doi ani pe scena Teatrului Național „Vasile Alecsandri” din Iași, alături de Mircea Cărtărescu, prieten bun și foarte vechi), ci pentru modelul dinamic și deschis pe care îl afirmă în înțelegerea și afirmarea literaturii. Un merit și o reușită cărora li se cuvin toate aplauzele.

Lista completă a participanților la cea de-a șaptea ediție FILIT

Invitați străini: Richard Ford (SUA), Mihail Șișkin (Rusia), María Dueñas (Spania), Mathias Énard și Lionel Duroy (Franța), Sjón (Islanda), Kim Leine (Danemarca), Herman Koch (Olanda), Ahmed Saadawi (Irak), Svetislav Basara (Serbia), Drago Jančar (Slovenia), Geneviève Damas (Belgia), Faruk Šehić (Bosnia și Herțegovina).

Invitați din România și Republica Moldova: Diana Bădica, Dan Coman, Andrei Crăciun, Bogdan Georgescu, Florin Irimia, Emanuela Iurkin, Olga Macrinici, Dan Miron, Cătălin Pavel, Dan Pleșa, Simona Popescu, Andreea Răsuceanu, Doina Ruști, Bogdan Suceavă, Svetlana Cârstean, Ionel Ciupureanu, Sorin Despot, Irina Georgescu, Silvia Grădinaru, Diana Iepure, Ligia Keșișian, Vasile Leac, Vlad Pojoga, Monica Stoica, Livia Ștefan, Victor Țvetov, Mihai Vieru, Gelu Vlașin,

ET IN FILIT EGO

Andrei Zbârnea, Cristina Andone, Lavinia Branîște, Veronica D. Niculescu, Alexandru Vakulovski, Matei Vișniec, Rodica Bretin, Lucian Merișca, Ana Maria Negrilă, Mircea Oprîță și Liviu Surugiu.

Traducători: Georg Aesch (Germania), Jan Willem Bos (Olanda), Jan Cornelius (Germania), Sean Cotter (SUA), Antònia Escandell Tur (Spania), Jarmila Horáková (Republica Cehă),

Fernando Klabin (Brazilia), Joanna Kornaś-Warwas (Polonia), Gabriella Koszta (Ungaria), Marily Le Nir (Franța), Steinar Lone (Norvegia), Marian Ochoa de Eribe (Spania), Ivana Olujić (Croatia), Szonda Szabolcs (România, limba maghiară).

(www.observatorcultural.ro,
18 octombrie 2019)

Foto: Corneliu Grigoriu

Instantanee FILIT

SUMAR

INTRO FILIT

- 3 Patricia MARINESCU – FILIT #7, la start...
- 5 Florin GHEȚĂU – FILIT a ajuns între primele trei evenimente de gen din Europa...
- 7 Patricia MARINESCU – FILIT recompensat cu
Medalia de argint „Alexandru Ioan Cuza”
- 9 Se caută voluntari pentru FILIT

BRUMARU ÎN FILIT

- 10 Patricia MARINESCU – Emil Brumaru, omagiat la FILIT...
- 12 Doina BORGOVAN – Cărauș de îngerii – FILIT, 2019

FILIT CU CREANGĂ

- 10 Cătălin HOPULELE – Creangă 2.0...
- 18 Mihaela NICOLAE – Harap Alb 2.0...
- 21 Ilinca NAZARIE – „Masa amintirilor” și capsula timpului cu 100 de scrisori,
puse în curtea Bojdeucii lui Creangă

SERI DE FILIT

- 23 Andrei MIHAI – S-au epuizat rezervările pentru Serile FILIT
- 24 Aryna CREANGĂ – Prima seară FILIT:
când proza spaniolă se întâlnește cu poezia română
- 27 Andrea CHEBAC – Despre scris cu autoarea spaniolă María Dueñas.
Care sunt obiceiurile unei scriitoare care a vândut
peste cinci milioane de cărți în toată lumea
- 31 Eli BĂDICĂ – Rețeta unei seri perfecte: Richard Ford și Marius Chivu la FILIT
- 35 Andrea CHEBAC – Mihail Șişkin la FILIT 2019.
La ce sacrificii ești dispus de dragul literaturii?
- 40 Aryna CREANGĂ – Cum s-a îndrăgostit Iașul de sinceritatea lui Mihail Șişkin
- 43 Eli BĂDICĂ – Un soi de spectacol: scriitorii Mathias Énard și Matei Vișniec
- 47 Cezar AMARIEI – FILIT 2019: scurtă plimbare prin muzeul literaturii contemporane.
Serile de la Teatrul Național și întâlnirile cu elevii ieșeni

52-53 **MATHIAS versus ÉNARD** (Corneliu Grigoriu)

INTERVIURILE FILIT

- 54 Richard FORD – Lumea nu are nevoie de multe cărți, ci doar de câteva cărți bune”
- 65 María DUEÑAS – „Lumea literaturii nu este una patriarhală, dominată de bărbați”
- 71 Mihail ȘIȘKIN – „Acum, în Rusia, statul este ucigaș în masă”
- 77 Mathias ÉNARD – „Poezia persană, cultura și literatura arabă
m-au învățat mai multe decât cultura franceză”
- 81 Ahmed SAADAWI – „Am scris ca să uit acele coșmaruri”
- 85 Svetislav BASARA – „Încercăm cu toții să ne ascundem tristețea...”
- 90 Drago JANČAR – „După 1990, noi, scriitorii, am fost împinși la marginea societății”
- 94 Lionel DUROY – „Nu ignor că pe la 8-9 ani probabil că și eu eram antisemit”
- 100 SJÓN, Herman KOCH – ... la FILIT 2019
- 104 SJÓN – „Nu poate exista poezie fără ca o parte importantă a poetului
să nu fie în centrul acesteia”
- 113 Herman KOCH – „De când au acces la rețelele sociale,
oamenii scriu mai mult decât oricând”
- 118 Georg AESCHT – „În spațiul germanofon,
literatura română continuă să fie o necunoscută”
- 122 Jan Willem BOS – „Eminescu este cadoul pe care noi îl primim
pentru faptul că ne-am străduit să învățăm limba română”
- 130 Veronica D. NICULESCU – „Scriu pe vârfurile unei electrocardiografe:
câtă tristețe, atâta bucurie”
- 139 Cătălin PAVEL – „Datorită proviziilor de iubire pe care le-am făcut cândva
cu bunicii noștri, suntem încă în picioare”
- 144 Alexandru VAKULOVSKI – „Atâta timp cât există români și limba română,
Creangă o să rămână actual”
- 149 Liviu SURUGIU – „Literatura este o iubită pe care nu o cucerești niciodată în întregime”
- 153 Amelia GHEORGHITĂ – „Timp de cinci zile, cine va vrea va putea intra
într-o lume cu adevărat frumoasă”

SUMAR

SCRIITORI ÎN CENTRU

- 155 Bianca BURADA – „Oricine citește este un scriitor ideal”
(Drago Jančar, Cătălin Pavel și Doina Ruști)
- 157 Eli BĂDICĂ – Scriitori în centru:
Diana Bădica, Florin Irimia și Kim Leine
- 159 Eli BĂDICĂ – Scriitori în centru:
Svetlana Cârstean, Irina-Roxana Georgescu și Mihai Vieru
- 161 Jovi ENE – „Scrisul este un moment de bucurie”
Lionel Duroy, Dan Miron și Faruk Šehić

SCRIITORI ȘI LICEENI

- 163 Iris KNIELING – Doi dintre cei mai importanți scriitori contemporani:
Kim Leine și Faruk Šehić s-au întâlnit cu elevii ieșeni
- 165 Bianca BURADA – Simona Popescu și Bogdan Suceavă. Scriitori printre liceeni
- 167 Jovi ENE – Radu Vancu: „Premiile liceenilor se dau pentru literatura însăși”

ET IN FILIT EGO

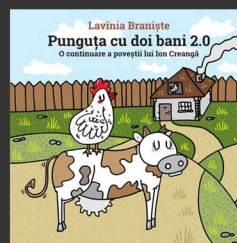
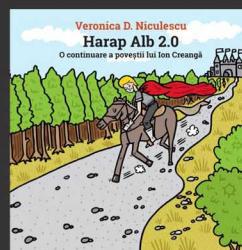
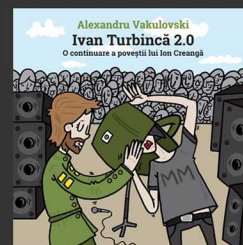
- 170 Carmen MUȘAT – Toamnă literară la Iași
- 172 Andrei CRĂCIUN – Magia FILIT
- 174 Nicolae CREȚU – FILIT, după final
- 176 Dana MISCHIE – Cum a fost la FILIT 2019
- 178 Nona RAPOTAN – Adrenalina lucrului bine făcut – FILIT 2019
- 181 Matei MARTIN – Promovarea lecturii. Modelul olandez
- 183 Cristina HERMEZIU – Efectul FILIT 2019
- 186 Dia RADU – Cinci lucruri care ne-au plăcut la FILIT
- 190 Alina PURCARU – Șapte ani de FILIT

www.muzeulliteraturiiiasi.ro

- INTRO FILIT
- BRUMARU ÎN FILIT
- FILIT CU CREANGĂ
- SERI DE FILIT
- MATHIAS versus ÉNARD
- INTERVIURILE FILIT
- SCRITORII ÎN CENTRU
- SCRITORII ȘI LICEENI
- ET IN FILIT EGO

ISSN (Tipărit) 1220-7322
ISSN (Electronic) 1584-2657

